

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ**

**ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ ΙΣΟΤΙΜΗΣ
ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΒΑΡΩΝ**

**ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ
ΚΑΙ
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΙΣΟΤΙΜΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ**

Πάνος Πασιαρδής

Συνεργάτες:

Παναγιώτα Λυσιώτου και Άρης Σπανός

Βοηθοί έρευνας:

Σωτηρούλα Χ'Σπύρου, Μαρίνος Θεοδοσίου και Κούλα Παναγή

Επιμέλεια παρουσίασης: Αντζελα Σιεκέρσαββα

Μάρτιος 2000

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	5
Πρόλογος	7
Εισαγωγή	9
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ	
Κεφάλαιο Α1: Η πορεία της Κυπριακής οικονομίας: 1960-97	17
Α1.1 Προπολεμική περίοδος: 1960-73	18
Α1.2 Πρώτη μεταπολεμική περίοδος: 1974-75	20
Α1.3 Δεύτερη μεταπολεμική περίοδος: 1976-80	21
Α1.4 Τρίτη μεταπολεμική περίοδος: 1981-97	22
Κεφάλαιο Α2: Επιπτώσεις της εισβολής στο ΑΕΠ	25
Α2.1 Επιπτώσεις στο κατά κεφαλήν και συνολικό ΑΕΠ	26
Α2.2 Επιπτώσεις στην ιδιωτική κατανάλωση	29
Α2.3 Επιπτώσεις στις επενδύσεις και αποταμίευση	31
Α2.4 Επιπτώσεις στα δημοσιονομικά	32
Α2.5 Επιπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών	34
Κεφάλαιο Α3: Επιπτώσεις σε βασικούς τομείς της οικονομίας	37
Α3.1 Επιπτώσεις στον τομέα της γεωργίας	37
Α3.2 Επιπτώσεις στον τομέα της μεταποίησης	38
Α3.3 Επιπτώσεις στον τομέα της κατασκευών	39
Α3.4 Επιπτώσεις στον τομέα της τουρισμού	41
Κεφάλαιο Α4: Άλλες επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής	43
Α4.1 Επιπτώσεις στην αγορά εργασίας	43
Α4.2 Επιπτώσεις στην κατανομή του εισοδήματος	44
Παράρτημα Α: Οικονομετρικό μοντέλο πρόβλεψης	47
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΠΡΟΣΒΑΣΕΙΣ	
Κεφάλαιο Β1: Οριστικές ιδιωτικές απώλειες	67
Β1.1: Κεφαλαιουχικές απώλειες επιχειρήσεων	68
Β1.2: Απώλειες ιδιωτικών οικιστικών μονάδων	73
Β1.3: Ιδιωτικές απώλειες σε καταναλωτικά αγαθά	75
Β1.4: Αναγωγή των οριστικών ιδιωτικών απωλειών σε τιμές 1995	76
Κεφάλαιο Β2: Ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης	77

B2.1: Το ιδιοκτησιακό καθεστώς της γης πριν την εισβολή	78
B2.2: Η επίδραση της εισβολής στην αξία της γης	81
B2.3: Η αξία της κατεχόμενης γης	88
Κεφάλαιο Β3: Κρατικές και άλλες απώλειες	97
B3.1: Κρατικές απώλειες	98
B3.2: Εκκλησιαστικές και άλλες μη ιδιωτικές απώλειες	105
B3.3: Ανθρώπινες απώλειες	106
Παράρτημα Β: Υπολογισμός της πραγματικής αξίας της γης	109
 ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΙΣΟΤΙΜΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΒΑΡΩΝ	
Κεφάλαιο Γ1: Ανασκόπηση των ωφελημάτων και σύγκριση με το κόστος	115
Γ1.1: Δαπάνες του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων	116
Γ1.2: Πηγές εσόδων του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων	121
Γ1.3: Άλλα ωφελήματα και αξία πρόσβασης στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες	125
Γ1.4: Σύγκριση κόστους της εισβολής και ωφελημάτων προς τους παθόντες	129
Κεφάλαιο Γ2: Η φορολογία στην Κύπρο και σύγκριση με χώρες της ΕΕ	133
Γ2.1: Το δημοσιονομικό έλλειμμα	134
Γ2.2: Διάρθρωση και κατανομή των φόρων στην Κύπρο	136
Γ2.3: Σύγκριση έμμεσης φορολογίας μεταξύ Κύπρου και ΕΕ	142
Γ2.4: Σύγκριση άμεσης φορολογίας μεταξύ Κύπρου και ΕΕ	146
Γ2.5: Σύγκριση κρατικών εσόδων και δαπανών μεταξύ Κύπρου και ΕΕ	154
Κεφάλαιο Γ3: Εναλλακτικά μέτρα για ισότιμη κατανομή βαρών	157
Γ3.1: Πλαίσια και στόχοι για ισότιμη κατανομή βαρών	158
Γ3.2: Προτάσεις για αύξηση των κρατικών εσόδων	161
Γ3.3: Προτάσεις για ισότιμη κατανομή βαρών	168
Παράρτημα Γ: Υπολογισμός έμμεσης και άμεσης φορολογίας	179
 ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
Το κόστος της Τουρκικής εισβολής και προτάσεις ισότιμης κατανομής του	185
Βιβλιογραφία	197

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αυτή η μελέτη αποτελεί μέρος του ερευνητικού προγράμματος *Υπαλλακτικές Επιλογές για Επίτευξη Ισότιμης Κατανομής Βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική Εισβολή και Κατοχή* και έχει ετοιμαστεί κατόπιν πρότασης του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών. Είμαι ιδιαίτερα ευγνώμων στον Πρόεδρο και στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Κεντρικού για παρατηρήσεις, σχόλια και συμβουλές, που συνέβαλαν ουσιαστικά στη βελτίωση της μελέτης.

Επιθυμώ να ευχαριστήσω ανώνυμα όλους τους λειτουργούς των Κυβερνητικών Τμημάτων και Υπηρεσιών που βοήθησαν στη συλλογή στοιχείων, τους συναδέλφους μου Παναγιώτα Λυσιώτου και Άρη Σπανό για τη συνεργασία τους στην εκπόνηση τμημάτων της μελέτης και στην Έλενα Ανδρέου για τη βοήθεια που είχα στην οικονομετρική ανάλυση. Επίσης, οφείλω ευχαριστίες στις Σωτηρούλα Χ'Σπύρου και Κούλα Παναγή και στο Μαρίνο Θεοδοσίου που εργάστηκαν ως βοηθοί στο ερευνητικό πρόγραμμα καθώς και στην Άντζελα Σιεκέρσαββα για την επιμέλεια παρουσίασης της μελέτης. Τέλος επιθυμώ να ευχαριστήσω τον κ. Πολύβιο Πρωτοπαπά, Διευθυντή του Κεντρικού Φορέα, για λεπτομερείς παρατηρήσεις και διορατικά σχόλια που βελτίωσαν σημαντικά τόσο το περιεχόμενο όσο και την παρουσίαση της μελέτης.

Η συμβολή όλων ήταν πολύτιμη, αλλά η ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις είναι εξ' ολοκλήρου δική μου.

Πάνος Πασιαρδής
Καθηγητής Οικονομικών
Πανεπιστήμιο Κύπρου
1η Μαρτίου 2000

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Κεντρικός Φορέας ιδρύθηκε με τον περί Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών Νόμο του 1989 (Ν.141/89). Ο σχετικός νόμος ορίζει ότι μεταξύ άλλων στόχος του Κεντρικού Φορέα είναι η ανάληψη ενεργειών για την επίτευξη ισότιμης κατανομής των βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή και την κατά το δυνατόν αποκατάσταση της προπολεμικής φερεγγυότητας σύμφωνα με την περιουσία εκάστου και λαμβάνοντας υπόψη τις δημοσιονομικές δυνατότητες του κράτους.

Με βάση την πρόνοια του νόμου ότι μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Κεντρικού Φορέα είναι η εισήγηση νομοθετικών ή άλλων μέτρων για την επίτευξη των σκοπών του, τον Οκτώβριο του 1996 το Διοικητικό Συμβούλιο αποφάσισε να αναθέσει στο Τμήμα Οικονομικών του Πανεπιστημίου Κύπρου, με χρηματοδότηση από τον Κεντρικό Φορέα, τη μελέτη για την εκτίμηση του κόστους της Τουρκικής εισβολής και κατοχής και την επεξεργασία υπαλλακτικών επιλογών για την επίτευξη ισότιμης κατανομής των βαρών που προέκυψαν, λαμβανομένων υπόψη των δυνατοτήτων της Κυπριακής οικονομίας.

Η συμφωνία Κεντρικού Φορέα και Πανεπιστημίου Κύπρου υπογράφηκε την 15η Ιανουαρίου 1997 και η μελέτη ολοκληρώθηκε το Μάη του 2000. Για την εκπόνηση της εργάστηκε μια ομάδα ερευνητών υπό την επίβλεψη του Καθηγητή κου Πάνου Πασιαρδή. Σημαντική ήταν η συμβολή πολλών κυβερνητικών Τμημάτων τα οποία, κατόπιν σχετικής απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου, προμήθευσαν τους ερευνητές με όλες τις πληροφορίες και στατιστικά στοιχεία που είχαν στη διάθεση τους. Η συνεργασία του Κεντρικού Φορέα με το Πανεπιστήμιο και τα εμπλεκόμενα κυβερνητικά τμήματα ήταν άψογη.

Η μελέτη έχει εκπληρώσει τους όρους εντολής που αναφέρονται στο σχετικό συμβόλαιο με τρόπο αυστηρά επιστημονικό, όπως αρμόζει τόσο στη σοβαρότητα και υπευθυνότητα με τη οποία το Διοικητικό Συμβούλιο του Κεντρικού Φορέα αντιμετωπίζει τα προβλήματα των εκτοπισθέντων και παθόντων από την Τουρκική εισβολή όσο και στο υψηλό ακαδημαϊκό επίπεδο του Τμήματος Οικονομικών του

Πανεπιστημίου Κύπρου. Ασφαλώς, τα οικονομικά βάρη που έχει συσσωρεύσει η εισβολή και κατοχή είναι ένα τεράστιο πρόβλημα και δεν είναι δυνατόν να αναλυθούν διεξοδικά σε μια μελέτη με συγκεκριμένους όρους εντολής και περιορισμένο χρονικό ορίζοντα. Όμως, ως η πρώτη στο είδος της, η παρούσα μελέτη θέτει τις βάσεις και δημιουργεί τον προβληματισμό που χρειάζονται για την περαιτέρω ανάλυση των επιμέρους θεμάτων που απορρέουν ή συνδέονται με τα γενικότερα θέματα που εξετάζει.

Ευελπιστούμε ότι η μελέτη αυτή θα αποτελέσει όχι μόνο έναυσμα για τροchioδρόμηση μέτρων πολιτικής για τη δικαιότερη κατανομή των οικονομικών βαρών της εισβολής και κατοχής αλλά θα χρησιμεύσει και ως ένα επιστημονικό ντοκουμέντο που ενισχύει τη διαπραγματευτική θέση της Κυβέρνησης για μια δίκαιη λύση του Κυπριακού προβλήματος.

Η Μελέτη αυτή αποτελεί αποκλειστική ιδιοκτησία του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών.

Θεωρώ καθήκον μου κλείνοντας το μικρό αυτό Πρόλογο να διαβιβάσω στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Οικονομικών, στον κόν Πάνο Πασιαρδή και τους Συνεργάτες του, τις ευγνώμονες ευχαριστίες του Διοικητικού Συμβουλίου του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών.

Πρόδρομος Χ. Παπαβασιλείου
Πρόεδρος
Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών
Λευκωσία, 16 Μαΐου 2000

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι:

- η εκτίμηση των οικονομικών επιπτώσεων της Τουρκικής εισβολής του 1974 και της συνεχιζόμενης κατοχής σημαντικού μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας, και
- η εισήγηση μέτρων για την ισότιμη κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν.

Η εκτίμηση των οικονομικών επιπτώσεων μιας ξένης επιδρομής σε μια οικονομία είναι ένα δύσκολο εγχείρημα. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι παρόμοιες μελέτες στη διεθνή οικονομική βιβλιογραφία είναι σπάνιες αν όχι ανύπαρκτες. Στη δυσκολία του έργου που έχει αναλάβει να επιτελέσει η παρούσα μελέτη προσθέτει ακόμη και το μεγάλο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την Τουρκική εισβολή, καθώς και η έλλειψη επαρκών στατιστικών στοιχείων που να επιτρέπουν απρόσκοπτη εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων.

Όμως, οι αντικειμενικές δυσκολίες δεν αφαιρούν από το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το πρόβλημα. Αντίθετα, είναι μια πρόκληση για τον ερευνητή να χρησιμοποιήσει κατάλληλες τεχνικές που να αξιοποιούν τις περιορισμένες πληροφορίες που έχει στη διάθεσή του, για να καταλήξει σε επαρκή συμπεράσματα. Αυτή ακριβώς είναι η φιλοσοφία με την οποία η παρούσα μελέτη προσεγγίζει τόσο το πρόβλημα της εκτίμησης του κόστους της Τουρκικής εισβολής στην Κύπρο όσο και το πρόβλημα της επίτευξης ισότιμης κατανομής του.

Μακροοικονομικές επιπτώσεις της εισβολής

Στο Πρώτο Μέρος της μελέτης αναλύονται οι επιδράσεις της Τουρκικής εισβολής στο κατά κεφαλήν και συνολικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και στα επιμέρους στοιχεία που το συνθέτουν: την κατανάλωση, τις επενδύσεις, τις κυβερνητικές δαπάνες και τις εισαγωγές και εξαγωγές. Επίσης, εξετάζεται η επίδραση της εισβολής σε βασικούς τομείς της οικονομίας (γεωργία, μεταποίηση, κατασκευές

και τουρισμός), καθώς και σε ζωτικής σημασίας οικονομικά μεγέθη, όπως είναι η απασχόληση, το βιοτικό επίπεδο και η κατανομή του εισοδήματος.

Η μακροοικονομική ανάλυση αρχίζει με μια σύντομη ανασκόπηση της διαχρονικής εξέλιξης της οικονομίας από την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960 μέχρι το 1997. Αυτό επιτρέπει στον αναγνώστη να έχει μια σφαιρική εικόνα της πορείας της οικονομίας πριν και μετά την Τουρκική εισβολή, για να κατανοήσει καλύτερα τις επιπτώσεις της. Βέβαια, μια ιστορική ανασκόπηση των οικονομικών μεγεθών δεν είναι αρκετή για να εκτιμήσει κανείς τις επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής, διότι οι αριθμοί δείχνουν μόνο τι έγινε και όχι τι θα γινόταν αν δεν συνέβαινε η εισβολή.

Επομένως, για να υπολογιστούν ορθά οι οικονομικές επιπτώσεις της εισβολής, πρέπει πρώτα να εκτιμηθεί ποια θα ήταν η κατάσταση χωρίς την εισβολή. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιούνται οικονομετρικές τεχνικές (όπως περιγράφεται με λεπτομέρεια στο Παράρτημα Α) για την πρόβλεψη του μεγέθους των διαφόρων δεικτών της οικονομίας, που θα ίσχυαν αν δεν συνέβαινε η Τουρκική εισβολή.¹ Η διαφορά μεταξύ του πραγματοποιηθέντος (actual) και προβλεπομένου (predicted) μεγέθους των δεικτών αυτών αντιστοιχεί στην επίδραση της εισβολής.

Η εφαρμογή οικονομετρικών μεθόδων επιτρέπει να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις της εισβολής στο ΑΕΠ και σε άλλους δείκτες και τομείς της οικονομίας. Αυτό δίνει μια γενική εικόνα της επίδρασης της εισβολής στην Κυπριακή οικονομία, αλλά δεν καλύπτει όλες τις αρνητικές συνέπειες που προέκυψαν για την ευημερία του Κυπριακού λαού. Ιδιαίτερα, δεν αντανακλά τις στερήσεις και κακουχίες που προκάλεσε η εισβολή (π.χ. διαμονή σε αντίσκηνα ή στο ύπαιθρο) και επέδρασαν αρνητικά στην ποιότητα ζωής ενός μεγάλου μέρους του Κυπριακού λαού. Αυτές οι οικονομικές επιδράσεις της Τουρκικής εισβολής εξετάζονται ξεχωριστά.

¹ Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η παράθεση σε παραρτήματα όλων όσων αφορούν οικονομετρικές και άλλες τεχνικές είναι μια γενική πρακτική που ακολουθείται στην παρούσα μελέτη, για να περιορίζεται όσο γίνεται περισσότερο η χρήση εξειδικευμένης ορολογίας στο κείμενο.

Η σύγκριση του τί είναι και τί θα ήταν χωρίς την εισβολή το κατά κεφαλήν εισόδημα και άλλα μακροοικονομικά μεγέθη έχει το πλεονέκτημα ότι είναι μια απλή και επιστημονικά αποδεκτή μέθοδος εκτίμησης του κόστους της εισβολής, που αντανακλά στο σύνολο της οικονομίας. Όμως, πέραν του ότι είναι εκτιμήσεις και συνεπώς υπόκεινται σε στατιστικό σφάλμα, τα αποτελέσματα της προσέγγισης αυτής έχουν το μειονέκτημα ότι αντανακλούν μόνο το ‘καθαρό’ κόστος της εισβολής, δηλαδή δεν περιλαμβάνουν το μέρος των απωλειών που έχει αναπληρωθεί από τις πρόσθετες προσπάθειες και ταλαιπωρίες του Κυπριακού λαού. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι πολλοί Κύπριοι μετά την εισβολή αναγκάστηκαν να ξενιτευτούν ή να επιβιώσουν κάτω από αντίξοες συνθήκες, για να αναπληρώσουν τις απώλειες που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή, δεν εμφανίζεται ως κόστος στα μακροοικονομικά μεγέθη.

Υλικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης

Στο Δεύτερο Μέρος της μελέτης υπολογίζεται το κόστος της εισβολής με μια απλή λογιστική προσέγγιση, που έχει το χαρακτήρα καταμέτρησης του τί έχει απολεσθεί:

- (α) σε κινητή και ακίνητη περιουσία, που έχει καταστραφεί ή κλαπεί από τους εισβολείς, και
- (β) σε εισόδημα, λόγω της στέρησης του δικαιώματος πρόσβασης στις κατεχόμενες Ελληνοκυπριακές περιουσίες.

Αυτή η προσέγγιση είναι περισσότερο αντικειμενική, με την έννοια ότι μετρά όλες τις οικονομικές απώλειες που προκάλεσε η εισβολή, ασχέτως αν αυτές αναπληρώθηκαν ή όχι. Όμως, έχει το βασικό μειονέκτημα ότι είναι εξαιρετικά δύσκολη στην εφαρμογή της, διότι χρειάζεται ένας μεγάλος αριθμός πληροφοριών για να εκτιμηθεί πλήρως το κόστος της εισβολής. Μετά την παρέλευση τόσων χρόνων από την εισβολή, πολλές από τις πληροφορίες αυτές είναι ανακριβείς ή ανύπαρκτες. Για παράδειγμα, ενώ είναι σχετικά εύκολο να υπολογιστούν οι απώλειες που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή σε ιδιώτες, είναι πολύ δύσκολο (και σε ορισμένες περιπτώσεις αδύνατο) να υπολογιστούν οι κρατικές και άλλες μη ιδιωτικές απώλειες.

Επειδή η λογιστική προσέγγιση είναι δύσκολο να εφαρμοστεί εξίσου ικανοποιητικά σε όλες της περιπτώσεις, στο Δεύτερο Μέρος της μελέτης χωρίζουμε τις απώλειες που προκάλεσε η εισβολή σε τρεις κατηγορίες:

- τις οριστικές ιδιωτικές απώλειες, που αφορούν υλικά αγαθά που καταστράφηκαν ολοσχερώς ή κλάπηκαν στην εισβολή ή κατά τη διάρκεια της μετέπειτα κατοχής,
- τις ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης, που αντανakλούν κυρίως τα οικονομικά οφέλη που στερούνται οι ιδιοκτήτες γης λόγω της Τουρκικής κατοχής, και
- τις κρατικές και άλλες μη ιδιωτικές απώλειες, που εμπίπτουν στις πιο πάνω κατηγορίες καθώς και τις ανθρώπινες απώλειες (θανάτους, τραυματισμούς κλπ).

Ο διαχωρισμός αυτός είναι σκόπιμος, όχι μόνο διότι ο υπολογισμός του κόστους της εισβολής είναι πιο εύκολος για τις δύο πρώτες κατηγορίες, αλλά και διότι επιτρέπει γνώση της χρηματικής αξίας των ιδιωτικών και κρατικών απωλειών ξεχωριστά. Αυτό είναι απαραίτητο για την ανάλυση και σχεδιασμό υπαλλακτικών τρόπων επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή, που είναι το ζητούμενο στο Τρίτο Μέρος της μελέτης.²

Ισότιμη κατανομή βαρών

Η κυβέρνηση πρόσφερε και εξακολουθεί να προσφέρει οικονομική βοήθεια στους πληγέντες από την εισβολή μέσω του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων (ΤΑΕΠ), του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών και τη λήψη διαφόρων άλλων μέτρων, όπως χαμηλότοκα δάνεια, φορολογικές απαλλαγές, πρόσβαση στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες που έχουν εγκαταλειφθεί στις ελεύθερες περιοχές κλπ. Δεδομένου ότι όλος ο Κυπριακός λαός εισέφερε για την ανακούφιση των εκτοπισμένων και παθόντων, τα μέτρα αυτά έχουν αμβλύνει σε κάποιο βαθμό την άνιση κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική

² Για τις κρατικές υλικές και για τις ανθρώπινες απώλειες της Τουρκικής εισβολής δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία. Οι απώλειες αυτές αφορούν υλικό και ανθρώπινο κεφάλαιο *ανυπολόγιστης χρηματικής αξίας* και οποιαδήποτε προσπάθεια χρηματικής αποτίμησης τους είναι επιστημονικά αμφισβητήσιμη. Για τους λόγους αυτούς η παρούσα μελέτη περιορίζεται σε μια απλή περιγραφική αποτίμηση των απωλειών αυτών.

εισβολή και κατοχή. Όμως, ήταν η οικονομική βοήθεια που δόθηκε τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή και κατοχή σε επίπεδα ανάλογα του κόστους που αυτοί έχουν υποστεί;

Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι αρνητική. Αυτό προκύπτει από την ανάλυση στο Τρίτο Μέρος της μελέτης, όπου αρχικά υπολογίζεται η συνολική οικονομική βοήθεια που δόθηκε μέσω του ΤΑΕΠ και άλλων μέτρων για ανακούφιση των εκτοπισμένων και παθόντων από την εισβολή και κατοχή την περίοδο 1974-97. Από τη σύγκριση της συσσωρευμένης οικονομικής βοήθειας με το συσσωρευμένο ιδιωτικό κόστος (οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης), προκύπτει ότι για την επίτευξη ισότιμης κατανομής βαρών χρειάζεται όχι μόνο μεγαλύτερη αλλά και διαφορετικής μορφής κρατική αρωγή προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή και κατοχή.

Μια βασική αρχή που υιοθετείται στην παρούσα μελέτη είναι ότι για να είναι θεμιτή μια αύξηση της οικονομικής βοήθειας προς τους πρόσφυγες, αυτή δεν πρέπει να υπερβαίνει τις δυνατότητες της Κυπριακής οικονομίας, ούτε να αντιστρατεύεται τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της. Κατά συνέπεια, προτού γίνουν εισηγήσεις για μέτρα ισότιμης κατανομής βαρών, αναλύεται η κατάσταση των δημόσιων οικονομικών, εξετάζεται η διάρθρωση των κρατικών εσόδων και η κατανομή του φορολογικού βάρους στους πολίτες και γίνεται σύγκριση του Κυπριακού φορολογικού συστήματος με αυτά χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Αυτό επιτρέπει να αξιολογηθούν οι διάφοροι τρόποι άντλησης πρόσθετων κρατικών εσόδων και να επιλεγούν αυτοί που δεν έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της Κυπριακής οικονομίας και στον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της.

Στο τέλος της μελέτης προτείνονται μέτρα προώθησης ισότιμης κατανομής βαρών με σαφείς στόχους και συγκεκριμένους τρόπους άντλησης των απαραίτητων κρατικών εσόδων για την υλοποίησή τους.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α1

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ: 1960-97

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται σύντομη ανασκόπηση της πορείας της οικονομίας από την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960 μέχρι το 1997. Ως δείκτης του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης χρησιμοποιείται το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) επειδή εκπροσωπεί την αξία των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται εγχώρια στη διάρκεια μιας περιόδου, συνήθως ενός έτους.

Ο Πίνακας Α1 παρουσιάζει το μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ όπως και το μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης των συνθετικών του στοιχείων την περίοδο 1960-97. Γίνεται διαχωρισμός της περιόδου αυτής σε τέσσερις φάσεις. Η πρώτη καλύπτει την περίοδο 1960-73, δηλαδή από την ανεξαρτησία μέχρι την Τουρκική εισβολή· η δεύτερη την περίοδο 1974-75, δηλαδή τη διετία που ακολούθησε την Τουρκική εισβολή· η τρίτη την περίοδο 1976-80, που δυνατόν να αποκαλεστεί *περίοδος επαναδραστηριοποίησης*· και η τελευταία την περίοδο 1981-97.

Πίνακας Α1: Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής των μακροοικονομικών μεγεθών της Κυπριακής οικονομίας (1960-97)

Περίοδος	ΑΕΠ	Επενδύσεις	Κατα- νάλωση	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Δημόσιες Δαπάνες
Πριν την εισβολή: 1960-73	7.4	11.0	7.3	10.4	10.2	1.5
Περίοδος εισβολής: 1974-75	-17.9	-29.9	-15.2	-21.3	-25.2	11.0
Μετά την εισβολή: 1976-97	6.7	8.2	6.9	9.3	10.3	6.5
Ανά πενταετία :						
1960-65	7.8	15.5	6.1	7.8	10.4	0.2
1966-70	7.3	7.3	9.3	12.3	10.8	-0.8
1971-75	-3.1	-6.1	-2.6	-1.4	-4.7	8.8
1976-80	11.5	22.3	11.5	20.3	21.2	6.1
1981-85	5.7	2.1	6.2	6.5	8.8	5.0
1986-90	6.9	5.3	6.7	8.4	10.0	11.8
1991-97	3.8	4.6	4.2	4.1	3.8	4.0
Όλη η περίοδος: 1960-97	5.6	7.2	5.8	8.0	8.4	5.0

Πηγή: Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών και υπολογισμοί των συγγραφέων.

Στα τριάντα-επτά χρόνια ύπαρξης της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960-97) ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας κυμαινόταν στο 5,6%. Πριν γίνει ανάλυση αυτής της αναπτυξιακής πορείας της οικονομίας στις επιμέρους περιόδους, είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι η Κυπριακή οικονομία διήλθε τέσσερις περιόδους ύφεσης:³

- το 1964, λόγω των διακοινοτικών ταραχών που ξέσπασαν το τέλος του 1963,
- το 1974-75, λόγω της Τουρκικής εισβολής,
- το 1981, λόγω της πετρελαϊκής κρίσης και
- το 1991, λόγω του πολέμου στον Κόλπο.

A1.1 Προπολεμική περίοδος: 1960-73

Ο Πίνακας A1 δείχνει ότι ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης την περίοδο 1960-73 κυμαινόταν στο 7,4%, με κινητήριους μοχλούς την εξωτερική και την επενδυτική ζήτηση. Η ικανοποιητική διεύρυνση της εξωτερικής ζήτησης με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της τάξης του 10,2% σε πραγματικούς όρους αποδίδεται στη θετική πορεία των εξαγωγών μεταποιητικών και γεωργικών προϊόντων. Επίσης, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 άρχισαν σταδιακά να αξιοποιούνται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει η Κύπρος ως τουριστικός προορισμός.

Η επέκταση της επενδυτικής ζήτησης με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης γύρω στο 11,0% στηρίχθηκε στην υιοθέτηση ενός οικονομικού συστήματος ελεύθερης λειτουργίας της αγοράς με παράλληλη κρατική παρέμβαση για τη διατήρηση συνθηκών πολιτικής και μακροοικονομικής σταθερότητας. Η ετήσια αύξηση της ιδιωτικής καταναλωτικής ζήτησης αυτήν την περίοδο ήταν 7,3% σε πραγματικούς όρους. Αυτή αποδίδεται στην αύξηση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος, που ήταν αποτέλεσμα των υψηλών ετήσιων μισθολογικών αυξήσεων και του χαμηλού μέσου ετήσιου ρυθμού πληθωρισμού. Αντίθετα, όπως φαίνεται στον Πίνακα A1, η αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης ήταν συγκρατημένη, δεδομένης της άσκησης οικονομικής πολιτικής που στόχευε σε συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των

³ Ως περίοδοι ύφεσης μιας οικονομίας ορίζονται οι περιπτώσεις στις οποίες ο ρυθμός ανάπτυξης για δύο συνεχόμενα χρόνια κυμαίνεται σε χαμηλότερα της μέσης τάσης επίπεδα.

καταναλωτικών δαπανών του κράτους. Όμως παράλληλα δόθηκε έμφαση στις δημόσιες επενδύσεις για τη δημιουργία κοινωνικοοικονομικής υποδομής.

Από τομεακής σκοπιάς, στις αρχές της δεκαετίας του 1960 οι πρωτογενείς τομείς της γεωργίας και των μεταλλείων-λατομείων εκπροσωπούσαν περίπου το 25% του ΑΕΠ και πρόσφεραν απασχόληση σε πέραν του 45% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Όμως, όπως φαίνεται στον Πίνακα Α2, η σχετική συνεισφορά των πρωτογενών τομέων στην παραγωγή και απασχόληση ήταν χαμηλή την περίοδο 1960-73. Αυτό βέβαια ήταν φυσιολογικό, αφού οι πρωτογενείς τομείς εγκαταλείπονται σε περιόδους ανάπτυξης λόγω στροφής προς άλλες δραστηριότητες μεγαλύτερης επικερδότητας. Στην περίπτωση της Κύπρου σε αυτήν τη διαρθρωτική διαφοροποίηση της οικονομίας συνέτεινε και η βαθμιαία εξάντληση των ορυκτών κοιτασμάτων της.

Πίνακας Α2: Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της προστιθέμενης αξίας σε διάφορους τομείς της Κυπριακής οικονομίας (1960-97)

Περίοδος	Σύνολο	Γεωργία	Μεταποίηση	Κατασκευές	Τουρισμός*
Πριν την εισβολή: 1960-73	7.4	4.8	10.3	9.7	10.4
Περίοδος εισβολής: 1974-75	-17.9	-9.7	-17.8	-36.3	-32.0
Μετά την εισβολή: 1976-97	6.7	3.6	4.1	5.8	12.5
Ανά πενταετία :					
1960-65	7.8	11.3	6.7	4.3	7.8
1966-70	7.3	2.8	11.8	10.1	10.5
1971-75	-3.1	-5.7	1.3	-3.6	-3.9
1976-80	11.5	5.2	11.0	25.6	20.7
1981-85	5.7	0.7	5.0	-3.1	15.2
1986-90	6.9	3.0	5.2	3.8	14.1
1991-97	3.8	5.0	-2.4	-0.4	3.5
Όλη η περίοδος: 1960-97	5.6	3.3	5.1	4.9	9.4

* Στην παρούσα μελέτη ως "τουρισμός" ορίζεται ο τομέας των ξενοδοχείων και εστιατορίων.

Πηγή: Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών και υπολογισμοί των συγγραφέων.

Η πολύ ικανοποιητική ανάπτυξη του τομέα της μεταποίησης την περίοδο αυτή με μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης υψηλότερο του 10%, αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στην υιοθέτηση στρατηγικής υποκατάστασης των εισαγωγών με εγχώρια προϊόντα (import substitution strategy). Αυτή η στρατηγική εκφράστηκε κυρίως με την παροχή καθεστώτος προστασίας στον τομέα, με τη θέσπιση ποσοτικών περιορισμών και πολύ

υψηλών δασμών. Επίσης πολύ ικανοποιητική υπήρξε η ετήσια επέκταση της παραγωγής του τομέα του τουρισμού (10,5%).

Τέλος, η σημαντική διεύρυνση του όγκου της παραγωγής του τομέα των κατασκευών με μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης της τάξης του 9,8%, οφείλεται στην έντονη κατασκευαστική δραστηριότητα σε έργα υποδομής, εμπορικά καταστήματα και κατοικίες. Ιδιαίτερης σημασίας για την ανάπτυξη του τομέα στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1960 (και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970) ήταν και η κατασκευαστική δραστηριότητα σε τουριστικά καταλύματα, αρχικά στην Αμμόχωστο και σε μεταγενέστερο χρονικά στάδιο στην Κερύνεια.

A1.2 Πρώτη μεταπολεμική περίοδος: 1974-75

Κατά τη δεύτερη υπό επισκόπηση περίοδο, που καλύπτει τη διετία 1974-75 και αντικατοπτρίζει τα άμεσα αποτελέσματα της Τουρκικής εισβολής και κατοχής σημαντικού ποσοστού της επικράτειας της Κυπριακής Δημοκρατίας, παρουσιάστηκε σημαντική συρρίκνωση του όγκου της παραγωγής. Αυτή η εξέλιξη αποδίδεται στην απώλεια σημαντικού μέρους της παραγωγικής δυναμικότητας της οικονομίας.

Τη διετία αυτήν το ΑΕΠ παρουσίασε πτώση της τάξης του 17,9% (Πίνακας Α1). Το κλίμα πολιτικής αβεβαιότητας που δημιουργήθηκε επέδρασε ανασταλτικά στην ιδιωτική επενδυτική ζήτηση, ενώ η απώλεια της παραγωγικής δυναμικότητας σε βασικούς εξαγωγικούς τομείς αντικατοπτρίζεται σε μείωση των εξαγωγών κατά 25,2%. Η προσφυγοποίηση και η μαζική ανεργία οδήγησαν σε σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, 15,2%, ενώ αντίθετα η δημόσια κατανάλωση παρουσιάζει σημαντική διεύρυνση (11%), αντικατοπτρίζοντας την επεκτατική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική που ακολουθήθηκε για στήριξη των εκτοπισμένων και παροχή χορηγιών και επιδοτήσεων για επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας.

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα Α2, κατά την περίοδο αυτήν όλοι οι βασικοί τομείς οικονομικής δραστηριότητας παρουσίασαν αρνητικούς ρυθμούς αλλαγής, ιδιαίτερα η γεωργία (λόγω της κατάληψης της εύφορης περιοχής της Μόρφου, της πεδιάδας της Μεσαορίας και της χερσονήσου της Καρπασίας) και οι κατασκευές. Επίσης, μεγάλη

μείωση παρουσίασε ο τομέας του τουρισμού, αφού η τουριστική ανάπτυξη είχε επικεντρωθεί στην κατεχόμενη Αμμόχωστο και Κερύνεια.

Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η μείωση του ΑΕΠ και των συνθετικών του στοιχείων που παρουσιάζονται στον Πίνακα Α1 και οι αρνητικοί ρυθμοί μεταβολής των βασικών τομέων της οικονομίας στον Πίνακα Α2, δεν αποδίδουν την πλήρη έκταση της καταστροφικής επίδρασης της Τουρκικής εισβολής. Στις μειώσεις αυτές πρέπει να προστεθούν και οι αυξήσεις τις οποίες ματαίωσε η εισβολή. Επομένως, για να έχουμε μια πλήρη εικόνα των αρνητικών επιδράσεων της εισβολής, χρειάζονται προβλέψεις για την εξέλιξη που θα είχε το ΑΕΠ και οι υπόλοιποι δείκτες της οικονομίας, αν δεν συνέβαινε η εισβολή. Αυτό είναι δυνατό να επιτευχθεί με τη χρήση οικονομετρικών μεθόδων και αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης στο Κεφάλαιο Α2 της παρούσας μελέτης.

Α1.3 Δεύτερη μεταπολεμική περίοδος: 1976-80

Την περίοδο 1976-80 η οικονομία αναπτύχθηκε με πολύ γοργούς ρυθμούς - μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης 11,5% - με αποτέλεσμα η παραγωγή ήδη το 1978 να επανέλθει στα προ της εισβολής επίπεδα. Από τη σκοπιά των συνθηκών ζήτησης η ανάπτυξη υπήρξε το συνδυασμένο αποτέλεσμα μεγάλης διεύρυνσης της επενδυτικής ζήτησης και της επίσης σχετικά μεγάλης αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η μεγάλη επέκταση της επενδυτικής και καταναλωτικής ζήτησης αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στην άσκηση επεκτατικής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, που ήταν ενδεδειγμένη κάτω από τις συνθήκες υποαπασχόλησης των συντελεστών παραγωγής, που επικρατούσαν την περίοδο που ακολούθησε την Τουρκική εισβολή.

Επίσης ικανοποιητική ήταν η πορεία της εξωτερικής ζήτησης, που δυνατόν να αποδοθεί στην αποδοχή από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις σημαντικής μείωσης των μισθών την περίοδο αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή. Αυτό βελτίωσε την ανταγωνιστικότητα των Κυπριακών προϊόντων στις διεθνείς αγορές και επέτρεψε την αξιοποίηση των ευκαιριών, που δημιουργήθηκαν από την αύξηση της αγοραστικής

δύναμης των καταναλωτών γειτονικών αραβικών χωρών ως αποτέλεσμα των τότε διαδοχικών αυξήσεων στην τιμή του πετρελαίου.

Από τομεακής σκοπιάς βασικοί μοχλοί ανάπτυξης υπήρξαν οι τομείς των κατασκευών, του εμπορίου, του τουρισμού και της μεταποίησης. Η μεγάλη αύξηση του όγκου της παραγωγής του τομέα των κατασκευών αποδίδεται κυρίως στο κυβερνητικό πρόγραμμα στέγασης των προσφύγων και δημιουργίας της απαραίτητης υποδομής, ενώ ο τομέας του εμπορίου επωφελήθηκε από την επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας ως σύνολο και τη συγκριτικά μεγάλη αύξηση της ιδιωτικής καταναλωτικής ζήτησης. Η θετική πορεία του τομέα της μεταποίησης υπήρξε το αποτέλεσμα της επιτυχούς διείσδυσης των Κυπριακών μεταποιημένων προϊόντων στις αραβικές αγορές.

A1.4 Τρίτη μεταπολεμική περίοδος: 1981-97

Την τελευταία υπό επισκόπηση περίοδο ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης εξακολούθησε να κυμαίνεται σε αρκετά ικανοποιητικά επίπεδα σε σύγκριση με τα διεθνή δεδομένα, γύρω στο 5,4%. Όμως, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 παρατηρείται μια σχετική επιβράδυνση του μέσου ετήσιου ρυθμού αύξησης της παραγωγής. Παρά το ότι αυτός εξακολουθεί να συγκρίνεται ευνοϊκά με το ρυθμό ανάπτυξης των βιομηχανικά αναπτυσσόμενων χωρών, παρουσιάζει διακυμάνσεις που το φέρνουν κάτω από το μέσο ρυθμό ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών.

Από την πλευρά των συνθηκών ζήτησης οι κύριοι προωθητικοί παράγοντες υπήρξαν κυρίως η διεύρυνση της τουριστικής ζήτησης και της ζήτησης άλλων υπηρεσιών και καταναλωτικών αγαθών, λόγω αύξησης του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος. Από τομεακής σκοπιάς η τελευταία δεκαεξετία χαρακτηρίζεται από μια συνεχώς αυξανόμενη συνεισφορά του τριτογενούς τομέα των υπηρεσιών κυρίως σε βάρος των πρωτογενών τομέων της γεωργίας και των μεταλλείων και λατομείων, των οποίων η συνεισφορά συνέχισε να συρρικνώνεται για να φθάσει στο 4,3% του ΑΕΠ το 1997.

Οι τομείς των υπηρεσιών αποτέλεσαν το βασικό μοχλό ανάπτυξης της οικονομίας την τελευταία δεκαεξετία με καθοριστική τη συνεισφορά του τομέα του τουρισμού τη

δεκαετία του 1980 και των υπόλοιπων τομέων των υπηρεσιών τη δεκαετία του 1990. Οι εξελίξεις αυτές απορρέουν από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει η Κύπρος στους τομείς των υπηρεσιών, που οφείλονται σε διάφορους παράγοντες κυρίως στο υψηλό μορφωτικό επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού της (23% του επικερδώς απασχολούμενου πληθυσμού στην Κύπρο είναι απόφοιτοι σχολών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) σε συνδυασμό με το χαμηλό σε σύγκριση με άλλες αναπτυγμένες χώρες επίπεδο αμοιβής της εργασίας. Ως σύνολο, το μερίδιο των τριτογενών τομέων των υπηρεσιών στο ΑΕΠ αυξήθηκε σε πέραν του 80% το 1997 από 53,5% το 1961. Επίσης το ποσοστό του επικερδώς απασχολούμενου πληθυσμού αυξήθηκε από 31,5% το 1961 σε 70% περίπου το 1997.

Η συνεισφορά του τομέα της μεταποίησης στο ΑΕΠ έχει συρρικνωθεί από 19% του ΑΕΠ το 1978 στο 14,1% το 1997, εξέλιξη που αποδίδεται στη σταδιακή μείωση της ανταγωνιστικότητας και επικερδότητας ιδιαίτερα στους παραδοσιακούς κλάδους της ένδυσης και της υπόδησης. Άλλοι ανασταλτικοί παράγοντες δυνατόν να είναι η υστέρηση στους τομείς της τεχνολογίας και της διεύθυνσης των παραγωγικών μονάδων, αδυναμίες στην επαγγελματική κατάρτιση του προσωπικού και ελλείψεις εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού.

Η μείωση της συνεισφοράς του τομέα των κατασκευών τα τελευταία χρόνια αποδίδεται κυρίως στη σταδιακή ικανοποίηση των στεγαστικών αναγκών των προσφύγων και στη συγκράτηση του ρυθμού ανέγερσης νέων τουριστικών κτινών. Η περιοριστική κυβερνητική πολιτική αναφορικά με την ανέγερση νέων τουριστικών κτινών, οι διαδοχικές αυξομειώσεις στις αφίξεις ξένων περιηγητών τα τελευταία χρόνια και η μείωση της επικερδότητας σε σύγκριση με το παρελθόν, επέδρασαν ανασταλτικά στην επενδυτική δραστηριότητα σε τουριστικά καταλύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α2

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΣΤΟ ΑΕΠ

Η ακριβής εκτίμηση των οικονομικών επιπτώσεων της Τουρκικής εισβολής και κατοχής σημαντικού μέρους της επικράτειας της Κυπριακής Δημοκρατίας αποτελεί ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα. Στο κεφάλαιο αυτό χρησιμοποιούμε οικονομετρική ανάλυση για την ποσοτικοποίηση των επιδράσεων της εισβολής στους βασικούς δείκτες και τομείς της οικονομίας την πορεία των οποίων εξετάσαμε προηγουμένως.⁴

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τους δύο εκτιμητές έχουν υποβληθεί σε εκτεταμένο έλεγχο αξιοπιστίας και είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονιστεί ότι σε όλες τις περιπτώσεις η κατάληξη αναφορικά με το κόστος της Τουρκικής εισβολής ήταν η ίδια, ιδιαίτερα την περίοδο 1974-75 και τα αμέσως επόμενα χρόνια. Αυτό προσδίδει ιδιαίτερη αξιοπιστία στα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στους πίνακες και διαγράμματα πιο κάτω (και στο Παράρτημα Α).

Ένας παράγοντας που προσδιορίζει την αξιοπιστία μιας πρόβλεψης είναι πόσες περιόδους μετά από ένα γεγονός επιχειρούμε να προβλέψουμε τις επιδράσεις του: αναμφίβολα, όσο περισσότερος χρόνος παρέλθει τόσο περισσότερο αυξάνεται η πιθανότητα η πρόβλεψη να είναι ανακριβής. Αυτό οφείλεται στο ότι με την πάροδο του χρόνου υπεισέρχονται στη χρονοσειρά επιδράσεις συνεχώς περισσότερα γεγονότα και είναι δύσκολο οι επιδράσεις τους να διαχωριστούν από την επίδραση του γεγονότος που μας ενδιαφέρει. Οι προβλέψεις που επιχειρούμε στην ανάλυση πιο κάτω επεκτείνονται κατά κανόνα μέχρι το 1982. Βέβαια οι επιδράσεις της εισβολής δεν τερματίζονται το έτος αυτό, αλλά μετά το 1982 οι εκτιμήσεις υπόκεινται σε μεγάλο στατιστικό σφάλμα.

⁴ Για να έχουμε μια πληρέστερη εικόνα της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων της οικονομετρικής ανάλυσης, έχουμε υπολογίσει τις επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής με δύο εκτιμητές. Ο ένας εκτιμητής βασίζεται στη μέθοδο της απλής παλινδρόμησης, όπου οι επιδράσεις της εισβολής εκτιμούνται με τη χρήση 'ψευδομεταβλητών' σε ένα σύστημα εξισώσεων (SUR)⁴. Ο δεύτερος εκτιμητής βασίζεται στο δυναμικό σύστημα αυτοπαλινδρόμησης (VAR). Περισσότερες λεπτομέρειες για τις μεθόδους που έχουν χρησιμοποιηθεί και τις παραμέτρους που εκτιμήθηκαν περιγράφονται στο Παράρτημα Α.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η Τουρκική εισβολή είχε επιπτώσεις τόσο στα *συνολικά*, όσο και στα *κατά κεφαλήν* οικονομικά μεγέθη. Η επίδραση στα συνολικά μεγέθη (ΑΕΠ, κατανάλωση, επενδύσεις κλπ) είναι αντιπροσωπευτική της καταστροφής που επέφερε η εισβολή, διότι περιλαμβάνει και την απώλεια από την αποκοπή του τουρκοκρατούμενου μέρους από την υπόλοιπη οικονομία. Η επίδραση στα κατά κεφαλήν μεγέθη είναι περισσότερο αντιπροσωπευτική της απώλειας *οικονομικής ευημερίας*, δηλαδή της επίδρασης στο βιοτικό επίπεδο, επειδή λαμβάνει υπόψη ότι μετά την εισβολή ο αριθμός των κατοίκων που μοιράζονται το προϊόν της οικονομίας έχει μειωθεί, διότι σε αυτούς δεν περιλαμβάνονται οι Τουρκοκύπριοι.

A2.1 Επιπτώσεις στο κατά κεφαλήν και συνολικό ΑΕΠ

Στον Πίνακα Α3 παρουσιάζουμε τις εκτιμήσεις μας για τις επιπτώσεις της εισβολής στο κατά κεφαλήν και συνολικό ΑΕΠ. Στη δεύτερη στήλη είναι το *πραγματοποιηθέν* κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές του 1980) και στην επόμενη το *προβλεπόμενο* κατά κεφαλήν ΑΕΠ, δηλαδή το κατά κεφαλήν ΑΕΠ που θα είχε η Κύπρος αν δεν γινόταν η Τουρκική εισβολή, όπως έχει εκτιμηθεί με τις μεθόδους που περιγράφονται στο Παράρτημα Α. Η διαφορά μεταξύ πραγματοποιηθέντος και προβλεπόμενου κατά κεφαλήν ΑΕΠ αποτελεί την απώλεια που προκάλεσε η εισβολή. Αυτή παρουσιάζεται στην τέταρτη και πέμπτη στήλη του Πίνακα Α3: στην τέταρτη στήλη είναι η απώλεια σε ΛΚ ενώ η πέμπτη στήλη δείχνει την απώλεια ως ποσοστό του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Στους πίνακες και διαγράμματα οι απώλειες εκφράζονται σε τιμές 1980 και αφορούν μόνο τα άτομα που ζουν στις ελεύθερες περιοχές, εκτός όπου δηλώνεται διαφορετικά.

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν ΛΚ1039 το 1973 και μειώθηκε σε ΛΚ927 το 1974. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, αυτή η μείωση δεν αντιπροσωπεύει όλο το κόστος της εισβολής με την έννοια ότι η τελευταία ματαίωσε την αύξηση του ΑΕΠ που θα πραγματοποιούταν υπό κανονικές συνθήκες. Το ποσό που αντιστοιχεί στη ματαίωση της αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ εκτιμάται με το οικονομετρικό μοντέλο, που περιγράφεται στο Παράρτημα Α. Λαμβάνοντας υπόψη και το ποσό αυτό προκύπτει ότι η Τουρκική εισβολή προκάλεσε απώλεια ΛΚ196 στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ το

1974, ενώ το 1975 η απώλεια στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν ακόμη μεγαλύτερη, δηλαδή ΛΚ311.

Πίνακας Α3: Οι επιπτώσεις της εισβολής στο κατά κεφαλήν και συνολικό ΑΕΠ (σε τιμές 1980)

Χρονική περίοδος	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ				Συνολικό ΑΕΠ		Κατά Κεφαλήν απώλεια σε τιμές 1995	
	Πραγμα-τοποιηθέν	Προβλε-πόμενο	Απώλεια (ΛΚ)	Ποσο-στιαία απώλεια	Απώλεια (εκατ. ΛΚ)	Ποσο-στιαία απώλεια		
Πριν την εισβολή:	1961-65	570	-	-	-	-	-	
	1966-70	798	-	-	-	-	-	
	1971	987	-	-	-	-	-	
	1972	1042	-	-	-	-	-	
	1973	1039	-	-	-	-	-	
Περίοδος εισβολής:	1974	927	1123	-196	-21,2	-66	-6,4	-804
	1975	883	1194	-311	-35,2	-218	-19,4	-1219
Μετά την εισβολή:	1976	1052	1261	-209	-19,8	-229	-19,2	-746
	1977	1220	1328	-108	-8,9	-235	-18,6	-354
	1978	1308	1376	-68	-5,2	-243	-18,3	-199
	1979	1427	1487	-60	-4,2	-265	-19,3	-156
	1980	1495	1556	-61	-4,1	-280	-18,8	-138
Μετά το 1980:	1981-85	1683	1746	-64	-3,8	-317	-18,8	-113
	1986-90	2151	2153	-2	-0,1	-386	-18,9	-4
	1991-97	2592	2561	0	0,0	-405	-16,1	0
Όλη η περίοδος:	1960-97			-1343			-17,4	-4200

Πηγή: Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών και υπολογισμοί των συγγραφέων.

Η απώλεια του κατά κεφαλήν εισοδήματος το 1974-75 ήταν άμεση συνέπεια της πολιτικής και οικονομικής αστάθειας που δημιούργησε η Τουρκική εισβολή. Όμως οι επιδράσεις της εισβολής δεν εξαντλούνται το 1975, διότι η οικονομία έχει συνέχεια στο χρόνο και η κατάστασή της σε μια δεδομένη περίοδο προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό την κατάστασή της τα επόμενα χρόνια. Επομένως, η βραχυπρόθεσμη μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ από την πολιτική και οικονομική αστάθεια την περίοδο 1974-75 είχε αρνητικό αντίκτυπο στην πορεία της Κυπριακής οικονομίας και τη μετέπειτα περίοδο. Αν λάβουμε υπόψη αυτήν τη διαχρονική εξάρτηση ο αρνητικός αντίκτυπος της εισβολής στην οικονομία συνεχίζεται μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Οι εκτιμήσεις μας δείχνουν ότι η συσσωρευμένη απώλεια στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι ΛΚ1343 σε τιμές 1980 (βλέπε Παράρτημα Α, Πίνακας ΑΠ3). Σε τιμές 1995 η συσσωρευμένη απώλεια στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι ΛΚ4200.

Πρέπει να τονιστεί ότι οι εκτιμήσεις των επιδράσεων της Τουρκικής εισβολής που φαίνονται στον Πίνακα Α3 εκφράζουν την ποσοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου, που προκύπτει από την οικονομετρική ανάλυση. Δεν περιλαμβάνουν την ποιοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου από την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι μέχρι το Σεπτέμβριο του 1976 ποσοστό 7,6% των νοικοκυριών στις ελεύθερες περιοχές διέμενε σε ακατάλληλα υποστατικά (ημιτελείς κατοικίες, παράγκες ή σκηνές)⁵. Επίσης, μεταξύ 1971 και 1976 ο μέσος αριθμός ατόμων ανά δωμάτιο αυξήθηκε από 0,84 σε 1,29 στις αστικές και από 1,02 σε 1,59 στις αγροτικές περιοχές.⁶

Το Διάγραμμα Α1 δείχνει το ρυθμό αλλαγής του πραγματοποιηθέντος και προβλεπόμενου κατά κεφαλήν ΑΕΠ την περίοδο 1974-82 και αποδίδει την εικόνα της θεαματικής ανάκαμψης της οικονομίας. Το 1974 και 1975 ο ρυθμός ανάπτυξης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν αρνητικός, -10,8% και -4,7%, αντίστοιχα. Αν δεν συνέβαινε η εισβολή οι ρυθμοί αυτοί θα ήταν θετικοί, 8,1% και 6,3% αντίστοιχα. Όμως, το 1976 και 1977 ο ρυθμός αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν 19,1% και 16,0% αντίστοιχα, που είναι 3-4 φορές υψηλότερος σε σύγκριση με το ρυθμό αύξησης που θα ίσχυε αν δεν γινόταν η εισβολή. Η ανάπτυξη της οικονομίας με ρυθμούς υψηλότερους από αυτούς που προβλέπεται ότι θα ίσχυαν χωρίς την εισβολή συνεχίστηκε και το 1978 και 1979.

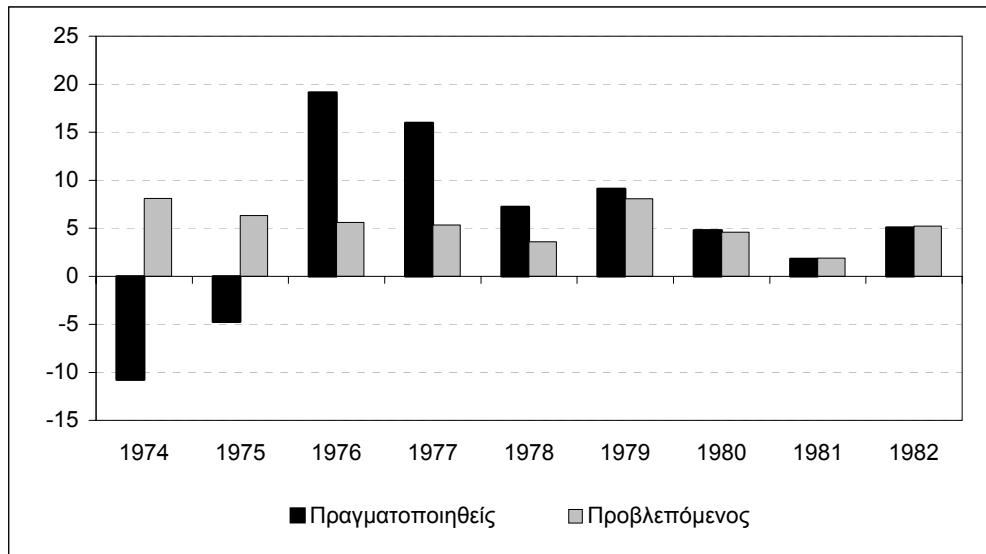
Εκτός από τις αρνητικές επιπτώσεις στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, η εισβολή είχε επίσης ως αποτέλεσμα τη σμίκρυνση του μεγέθους της οικονομίας. Η κατοχή μέρους της Κύπρου οδήγησε σε απώλεια συντελεστών παραγωγής και περιορισμό της παραγωγικής δυνατότητας της οικονομίας: ο συντελεστής παραγωγής εργασία επηρεάστηκε αρνητικά από τη μεταφορά του Τουρκοκυπριακού πληθυσμού στις κατεχόμενες περιοχές και από το κύμα μετανάστευσης τη χρονική περίοδο που

⁵ Μη δημοσιευμένα στοιχεία του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών για το Housing - πίνακας 39, βάσει της Απογραφής Νοικοκυριών του 1976.

⁶ Department of Statistics and Research: Household Survey 1971, Volume I - Housing, p.32. Στις επαρχίες Αμμοχώστου και Κερύνειας οι συνθήκες ήταν ακόμη καλύτερες, δεδομένου ότι ο μέσος αριθμός ατόμων ανά δωμάτιο κυμαινόταν σε ελαφρά χαμηλότερα του μέσου όρου επίπεδα. (Βλ. Department of Statistics and Research: Household Survey 1971, Volume I - Housing, p.32).

ακολούθησε την εισβολή. Αρνητικά επηρεάστηκαν επίσης και οι υπόλοιποι συντελεστές παραγωγής (κεφάλαιο, πρώτες ύλες και ενέργεια) από την εγκατάλειψη σημαντικού εξοπλισμού και κτιρίων στις κατεχόμενες περιοχές καθώς και από την απώλεια μεγάλου μέρους των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πόρων της οικονομίας.

Διάγραμμα Α1: Ρυθμός μεταβολής πραγματοποιηθέντος και προβλεπόμενου κατά κεφαλήν ΑΕΠ την περίοδο 1974-85

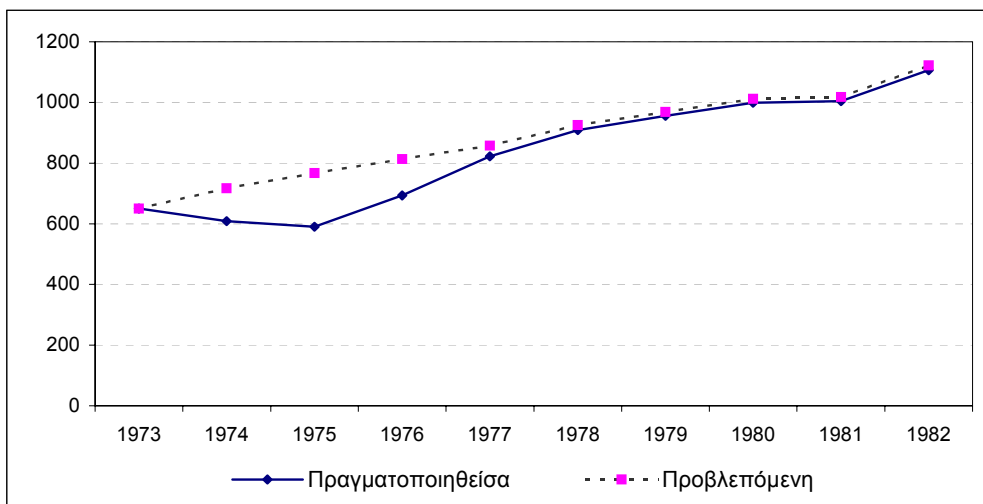
Για να βρούμε την απώλεια που προκάλεσε η εισβολή, στο συνολικό ΑΕΠ πρέπει να προστεθεί στην απώλεια του κατά κεφαλήν ΑΕΠ όσων ζουν στις ελεύθερες περιοχές και η απώλεια του κατά κεφαλήν ΑΕΠ όσων ζουν στις κατεχόμενες περιοχές (δηλαδή τους Τουρκοκυπρίους και εγκλωβισμένους). Όπως φαίνεται στην έκτη στήλη του Πίνακα Α3, το ετήσιο συνολικό ΑΕΠ της Κύπρου είναι κατά μέσο όρο 17,4% μικρότερο από αυτό που θα ίσχυε αν δεν συνέβαινε η εισβολή.

Α2.2 Επιπτώσεις στην ιδιωτική κατανάλωση

Από το 1960 μέχρι το 1973 η κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση στην Κύπρο παρουσίαζε σταθερή και συνεχή άνοδο με μόνη εξαίρεση το 1963-64, που υπήρξε ύφεση στην οικονομία λόγω των διακοινοτικών ταραχών το Δεκέμβριο του 1963. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα Α2 η ανοδική πορεία της κατά κεφαλήν ιδιωτικής κατανάλωσης (συνεχής γραμμή) αντιστράφηκε την περίοδο 1974-75. Η

διακεκομμένη γραμμή στο διάγραμμα δείχνει την πορεία που θα είχε η κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση αν δεν συνέβαινε η Τουρκική εισβολή, όπως έχει εκτιμηθεί με το οικονομετρικό μοντέλο που περιγράφεται στο Παράρτημα Α.

Διάγραμμα Α2: Οι επιπτώσεις της εισβολής στην κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση (σε τιμές 1980)

Η Τουρκική εισβολή προκάλεσε μείωση της κατά κεφαλήν ιδιωτικής κατανάλωσης κατά ΛΚ109 το 1974, ΛΚ177 το 1975 και ΛΚ120 το 1976. Οι μειώσεις αυτές οδήγησαν σε περαιτέρω μικρότερες μειώσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης τα επόμενα χρόνια, ένεκα της διαχρονικής εξάρτησης που υπάρχει στο μέγεθος αυτής της οικονομικής μεταβλητής (βλέπε Πίνακα Π2 στο Παράρτημα Α). Η συσσωρευμένη απώλεια στην κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση ένεκα της εισβολής έχει εκτιμηθεί σε ΛΚ573 (σε τιμές 1980).

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η απώλεια σε κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση ήταν κάτω του 1/2 της απώλειας σε κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Όπως θα δούμε πιο κάτω, μέρος των αρνητικών επιπτώσεων της εισβολής στο ΑΕΠ απορρόφησε το κράτος ή καλύφθηκε από εξωτερικές πηγές (διεύρυνση ελλείμματος στο ισοζύγιο πληρωμών και οικονομική βοήθεια ιδιαίτερα από την Ελλάδα και τις ΗΠΑ). Επίσης, όπως δείχνει το Διάγραμμα Α2, τους αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής, που προκλήθηκαν από την εισβολή το 1974-75, ακολούθησαν μεγάλοι θετικοί ρυθμοί μεταβολής το 1976-77. Οι υψηλοί αυτοί ρυθμοί αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης ήταν

αποτέλεσμα επαναδραστηριοποίησης της οικονομίας, που οδήγησε την κατά κεφαλήν κατανάλωση να επανέλθει στα προπολεμικά επίπεδα το 1978. Αυτό είναι ενδεικτικό της ραγδαίας ανάκαμψης του βιοτικού επιπέδου που ακολούθησε την εισβολή.

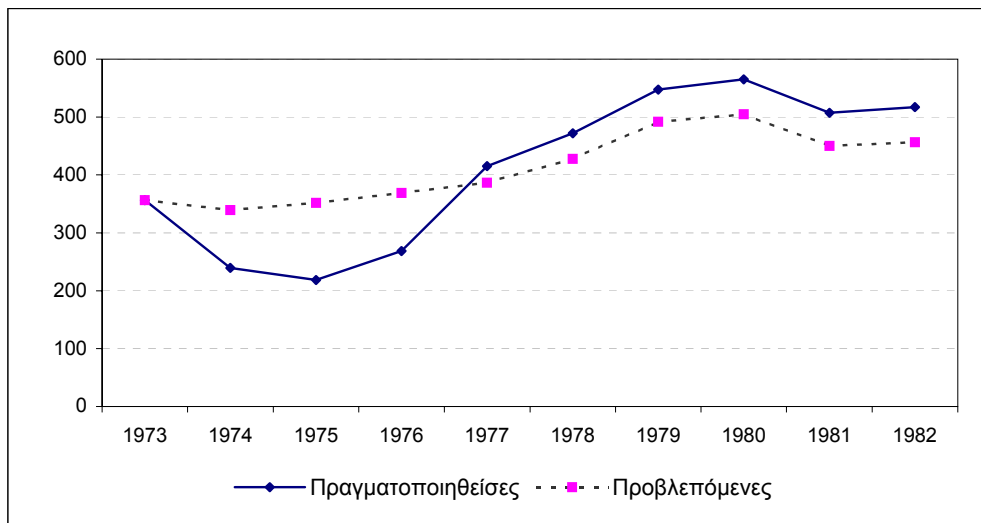
A2.3 Επιπτώσεις στις επενδύσεις και αποταμίευση

Η Τουρκική εισβολή και κατοχή επέδρασε ανασταλτικά στο επίπεδο των πάγιων επενδύσεων κατά την περίοδο 1974-76. Επίσης, από στατιστικά στοιχεία που περιέχονται στους εθνικούς λογαριασμούς, φαίνεται ότι οι εγχώριες αποταμιεύσεις (ιδίως την περίοδο 1974-75) σημείωσαν κάθετη μείωση και περιορίστηκαν μόλις στο 1,3% του ΑΕΠ το 1975.

Είναι γεγονός ότι το 1974 ήταν μια περίοδος διεθνούς ύφεσης λόγω της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης και σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που προέκυψαν από την οικονομετρική ανάλυση οι επενδύσεις θα είχαν αρνητική μεταβολή στην Κύπρο, έστω και αν δεν συνέβαινε η εισβολή. Όμως, ενώ η αναμενόμενη μείωση θα ήταν 4,7%, η εισβολή οδήγησε τις κατά κεφαλήν ιδιωτικές επενδύσεις σε μείωση 32,8%. (βλέπε Πίνακα ΑΠ5 στο Παράρτημα Α). Η κατά 8,8% μείωση των κατά κεφαλήν επενδύσεων το 1975 δυνατόν να χαρακτηριστεί ως σχετικά μικρή.

Όπως δείχνει το Διάγραμμα Α3, μετά το 1975 οι επενδύσεις άρχισαν να αυξάνονται με εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς (22,9% το 1976 και 54,6% το 1977), ένεκα των μέτρων αναθέρμανσης της οικονομίας που έλαβε η κυβέρνηση. Το 1976 οι κατά κεφαλήν ιδιωτικές επενδύσεις ήταν περίπου στα 3/4 του επιπέδου που θα ίσχυε αν δεν συνέβαινε η εισβολή, αλλά αυξήθηκαν σημαντικά σε σύγκριση με τα ακόμη χαμηλότερα επίπεδα που βρίσκονταν το 1975. Το 1977 οι κατά κεφαλήν ιδιωτικές επενδύσεις, όχι μόνο επανήλθαν αλλά ξεπέρασαν το επίπεδο που θα ήταν χωρίς την εισβολή. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της προσπάθειας του Κυπριακού λαού να ανακτήσει μέρος του πλούτου (κτίρια, μηχανήματα, εξοπλισμό κλπ.), που έχασε λόγω της εισβολής και κατοχής.

Διάγραμμα Α3: Οι επιπτώσεις της εισβολής στις κατά κεφαλήν ιδιωτικές επενδύσεις (σε τιμές 1980)

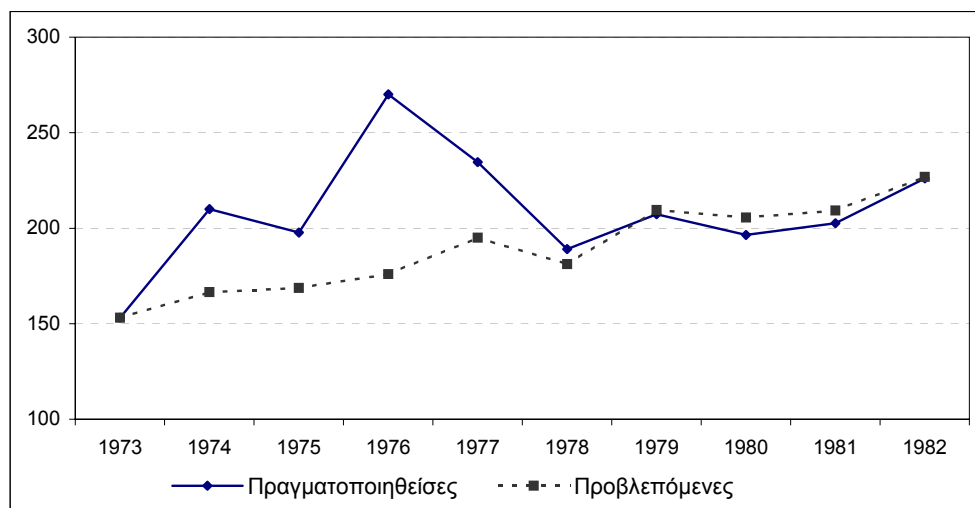
Στη συνέχεια ακολούθησαν εναλλασσόμενες περίοδοι πτωτικών και αυξητικών ρυθμών αλλαγής στις κατά κεφαλήν ιδιωτικές επενδύσεις (Παράρτημα Α, Πίνακας ΑΠ5) οι οποίες, ενώ δεν αποκλείεται να σχετίζονται με τη διατάραξη της οικονομίας και τις αρνητικές επιδράσεις της εισβολής, κατά πάσα πιθανότητα οφείλονται σε άλλα φαινόμενα όπως η αλλαγή στην κυβερνητική τουριστική πολιτική (δηλαδή η μετακίνηση από καθεστώς ενθάρρυνσης σε καθεστώς αποθάρρυνσης της ανέγερσης νέων τουριστικών κλινών), οι διαδοχικές αυξομειώσεις στις αφίξεις ξένων περιηγητών τα τελευταία χρόνια και οι διεθνείς κρίσεις, π.χ. ο πόλεμος στον Κόλπο το 1991.

Α2.4 Επιπτώσεις στα δημοσιονομικά

Η χρηματοδότηση των επενδύσεων ήταν ένας από τους κύριους στόχους αλλά και περιοριστικούς παράγοντες ανάπτυξης της οικονομίας. Παρά τη σημαντική βοήθεια από το εξωτερικό στη χρηματοδότηση των επενδύσεων συνέβαλαν σημαντικά η κρατική βοήθεια και ο εξωτερικός δανεισμός με αποτέλεσμα τη διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

Στο Διάγραμμα Α4 φαίνεται η διαχρονική εξέλιξη των κατά κεφαλήν και συνολικών δημόσιων δαπανών την περίοδο 1960-82 και οι εκτιμήσεις μας για τις επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο 1960-73 η δημοσιονομική κατάσταση ήταν υγιής, με την έννοια ότι είχε δημοσιονομικό πλεόνασμα που κατά μέσο όρο ανερχόταν στο 0,4% του ΑΕΠ. Επίσης, αυτή η ευρωστία στη δημοσιονομική κατάσταση αντικατοπτριζόταν και στο χαμηλό δημόσιο χρέος, που το 1973 αντιπροσώπευε μόλις το 6,7% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα Α4: Πραγματοποιηθείσες και προβλεπόμενες κατά κεφαλήν δημόσιες δαπάνες

Το βασικό χαρακτηριστικό στην περίπτωση των δημόσιων δαπανών είναι ότι η Τουρκική εισβολή προκάλεσε τις αντίθετες επιπτώσεις σε σύγκριση με τις επιπτώσεις σε άλλους δείκτες της οικονομίας. Το 1974 οι κατά κεφαλήν δημόσιες δαπάνες σημείωσαν μια σημαντική αύξηση της τάξης του 37,1% σε σύγκριση με το 1973. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας η αύξηση θα ήταν μόνο 8,7% αν δεν συνέβαινε η Τουρκική εισβολή. Στη συνέχεια, το 1975 η κυβέρνηση διατήρησε τις αυξημένες δαπάνες της κατά πολίτη στα επίπεδα του 1974 (ΛΚ200 περίπου, σε τιμές του 1980), για να τις αυξήσει πάλι σημαντικά (κατά 36,6%) τον επόμενο χρόνο. Ακολούθως, το 1976 και 1977 οι κατά κεφαλήν δημόσιες δαπάνες μειώθηκαν, για να φθάσουν το 1978 στα επίπεδα που προβλέπεται ότι θα ίσχυαν χωρίς την εισβολή.

Τα πιο πάνω ήταν βέβαια φυσιολογικά, δεδομένου ότι η Τουρκική εισβολή διαφοροποίησε άρδην τα δημόσια οικονομικά. Οι συνθήκες μαζικής ανεργίας, η προσφυγοποίηση πέραν του 1/3 του Ελληνοκυπριακού πληθυσμού και η απώλεια σημαντικού μέρους της κοινωνικοοικονομικής υποδομής, επέβαλαν την αμεσότερη εμπλοκή του κράτους για επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας, στέγαση των προσφύγων και δημιουργία της απαραίτητης υποδομής. Παρά τη σημαντική εξωτερική βοήθεια που παρασχέθηκε, η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική που ακολουθήθηκε στην αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή και κατοχή περίοδο οδήγησε σε υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και σημαντική διεύρυνση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού στο ΑΕΠ.

A2.5 Επιπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών

Ο Πίνακας A4 δείχνει τις επιδράσεις της εισβολής στις κατά κεφαλήν εξαγωγές και εισαγωγές. Το βασικό χαρακτηριστικό των αποτελεσμάτων που παρουσιάζονται στον πίνακα είναι ότι η Τουρκική εισβολή δεν επηρέασε τις δύο αυτές χρονοσειρές ομοιόμορφα.

Συγκεκριμένα, το 1974 οι κατά κεφαλήν εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών μειώθηκαν ένεκα της εισβολής κατά 37,5% ενώ οι κατά κεφαλήν εισαγωγές μειώθηκαν κατά 19,4%. Το 1975 οι μειώσεις που προκάλεσε η εισβολή ήταν 74,5% στις εξαγωγές και 43,6% στις εισαγωγές και το 1976 οι μειώσεις ήταν 28,5% στις εξαγωγές και 5,3% στις εισαγωγές. Μετά το 1976 οι κατά κεφαλήν εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών συνέχισαν να μειώνονται, σε αντίθεση με τις εξαγωγές που άρχισαν να αυξάνονται. Η συσσωρευμένη επίδραση της εισβολής των κατά κεφαλήν εξαγωγών ήταν μείωση κατά ΛΚ542 και αύξηση των κατά κεφαλήν εισαγωγών κατά ΛΚ108 (σε τιμές 1980).

Η ασύμμετρη επίδραση της Τουρκικής εισβολής στις κατά κεφαλήν εξαγωγές και εισαγωγές είχε ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο πληρωμών (δηλαδή της διαφοράς μεταξύ εξαγωγών και εισαγωγών). Το Διάγραμμα A5, δείχνει ότι το έλλειμμα αυτό αυξήθηκε την περίοδο 1974-77, χωρίς να παρουσιάζει τάση σύγκλισης με το επίπεδο που θα αναμενόταν χωρίς την εισβολή

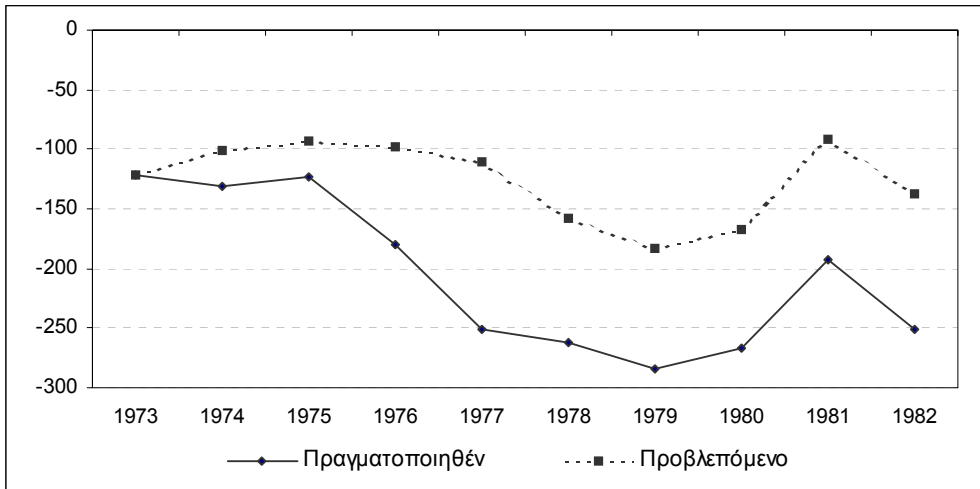
(διακεκομμένη γραμμή). Με απλά λόγια φαίνεται ότι η Τουρκική εισβολή οδήγησε σε μια μόνιμη διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο πληρωμών.

Πίνακας Α4: Οι επιπτώσεις της εισβολής στις κατά κεφαλήν εξαγωγές και εισαγωγές (ΛΚ, σε τιμές 1980)

Χρονική περίοδος	Εξαγωγές			Εισαγωγές		
	Πραγματο- ποιηθείσες	Προβλε- πόμενες	Απώλεια	Ποσοστιαία απώλεια	Προβλε- πόμενες	Απώλεια
Πριν την εισβολή: 1961-65	153			192		
1966-70	261			297		
1971	334			393		
1972	365			427		
1973	383			504		
Περίοδος εισβολής: 1974	312	429	-117	443	529	-86
1975	270	472	-201	394	566	-172
Μετά την εισβολή: 1976	397	511	-113	578	609	-31
1977	487	546	-59	739	656	82
1978	515	542	-27	777	701	76
1979	617	632	-15	901	815	86
1980	677	684	-8	943	851	91
Μετά το 1980: 1981-85	878	881	-2	1120	1061	58
1986-90	1199	1199	-	1359	1358	1
1991-97	1496	1496	-	1722	1722	0
Σύνολον περιόδου: 1960-97			-542			108

Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η διεύρυνση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο ήταν κατά πάσα πιθανότητα αποτέλεσμα της αναθέρμανσης της οικονομίας. Όπως ήδη έχει λεχθεί, μετά την εισβολή η κυβέρνηση ακολούθησε μια επεκτατική πολιτική οικονομικής επαναδραστηριοποίησης, που δημιούργησε αυξημένη ζήτηση καταναλωτικών και κεφαλαιουχικών αγαθών. Δεδομένης της περιορισμένης δυνατότητας να ικανοποιηθεί στην εγχώρια αγορά, ήταν φυσικό αυτή η ζήτηση να διοχετευθεί κατά ένα μεγάλο μέρος στο εξωτερικό.

Διάγραμμα Α5: Πραγματοποιηθέν και προβλεπόμενο έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α3

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΕ ΒΑΣΙΚΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η Τουρκική εισβολή και κατοχή σημαντικού μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας επιτάχυνε την αναδιάρθρωση της οικονομίας σε βάρος των πρωτογενών τομέων της γεωργίας και των μεταλλείων-λατομείων δεδομένης της απώλειας εύφορων για τη γεωργία και πλούσιων σε λατομικά προϊόντα περιοχών. Κατά συνέπεια ευνοήθηκαν οι τριτογενείς τομείς των υπηρεσιών και ιδιαίτερα ο τουρισμός που απετέλεσε την κινητήρια δύναμη της μακροχρόνιας ανάκαμψης και ανάπτυξης της Κυπριακής οικονομίας.

A3.1 Επιπτώσεις στον τομέα της γεωργίας

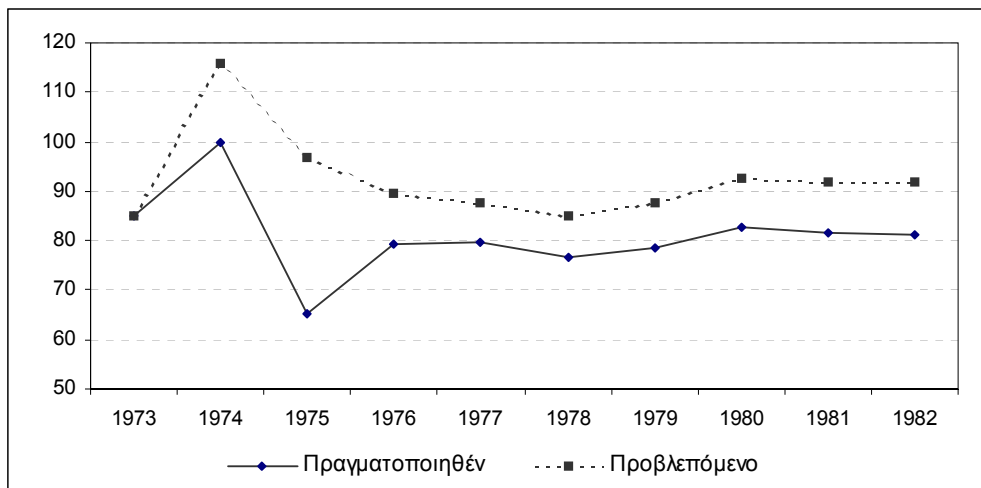
Όπως είναι πρόδηλο, οι επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής και κατοχής της εύφορης περιοχής της Μόρφου, της πεδιάδας της Μεσαορίας (που συγκέντρωνε το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής σιτηρών) της χερσονήσου της Καρπασίας και της επαρχίας Κερύνειας (που ήταν πλούσια σε εσπεριδοειδή, ελιές και χαρούπια) επέδρασαν ανασταλτικά στην πορεία του τομέα της γεωργίας. Ο τομέας αυτός εισέφερε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 σχεδόν 20% του ΑΕΠ και απασχολούσε το 40% περίπου του συνολικού οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Γραφείου Προγραμματισμού η φυτική παραγωγή στις ελεγχόμενες από τα κατοχικά στρατεύματα περιοχές αντιπροσώπευε το 46% της συνολικής. Πιο αναλυτικά, οι κατεχόμενες περιοχές συγκέντρωναν το 79% της παραγωγής εσπεριδοειδών, το 68% της παραγωγής σιτηρών, το 45% της παραγωγής ελιών, το 100% της παραγωγής καπνού, το 25% της παραγωγής πατατών κλπ.⁷ Παράλληλα, σημαντικές ήσαν και οι απώλειες στον υποτομέα της κτηνοτροφίας.

Το Διάγραμμα Α6 παρουσιάζει την εξέλιξη της προστιθέμενης αξίας του τομέα της γεωργίας (συνεχής γραμμή) καθώς και την πορεία που θα ακολουθούσε η προστιθέμενη αξία, αν δεν συνέβαινε η εισβολή (διακεκομμένη γραμμή). Η

⁷ Planning Bureau: Economic Consequences of Turkish Invasion and Future Prospects of Cyprus Economy, P. 3-4.

απόσταση μεταξύ των δύο γραμμών δείχνει την αρνητική επίδραση της εισβολής, η οποία ήταν σημαντική παρά το ότι αυτό δεν είναι εμφανές στο διάγραμμα. Ο λόγος είναι διότι οι απώλειες του τομέα από την Τουρκική εισβολή και κατοχή έγιναν σε μια περίοδο που ο τομέας ήταν σε ανάκαμψη από τη μεγάλη ύφεση του 1973.

Διάγραμμα Α6: Πραγματοποιηθείσα και προβλεπόμενη προστιθέμενη αξία του τομέα της γεωργίας

Η εισβολή είχε ως αποτέλεσμα ο τομέας της γεωργίας:

- να μειωθεί κατά μέσο όρο 20% περίπου, από το ήδη πολύ χαμηλό επίπεδο που βρισκόταν το 1973, και
- ουδέποτε να ανακάμψει στα προηγούμενα ιστορικά του επίπεδα λόγω στέρησης πρόσβασης προς εύφορες για τη γεωργία περιοχές.

A3.2 Επιπτώσεις στον τομέα της μεταποίησης

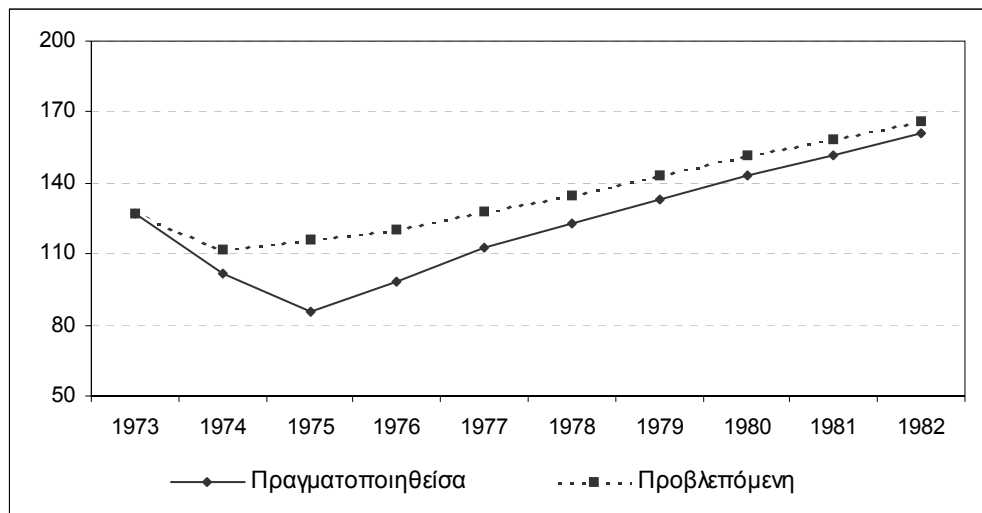
Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Γραφείου Προγραμματισμού, το μερίδιο των κατεχόμενων περιοχών στο συνολικό ακαθάριστο προϊόν της μεταποίησης πριν την εισβολή ήταν 26%.⁸ Όπως ακριβώς δείχνει το Διάγραμμα Α7, οι εκτιμήσεις μας

⁸ Planning Bureau: Economic Consequences of Turkish Invasion and Future Prospects of Cyprus Economy, April 1975, P. 5.

εισηγούνται ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της εισβολής στον τομέα της μεταποίησης ήταν επίσης μακροχρόνιες, αλλά όχι τόσο σημαντικές και μόνιμες όσο στη γεωργία.

Το γεγονός ότι η εισβολή δεν είχε μακροχρόνια σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στον τομέα της μεταποίησης ήταν αποτέλεσμα συνειδητής προσπάθειας της κυβέρνησης να ενισχυθεί ο τομέας αυτός (και ο τομέας των υπηρεσιών). Ο βασικός λόγος που έδωσε ώθηση σε αυτήν την πολιτική είναι το γεγονός ότι ο τομέας της μεταποίησης είχε σχετικά περισσότερες δυνατότητες ανάπτυξης, αφού η σημασία των κατεχόμενων περιοχών δεν ήταν τόσο περιοριστική όσο ήταν στον τομέα της γεωργίας. Η αναπλήρωση του απολεσθέντος κεφαλαίου, του βασικού συντελεστή της παραγωγής στη μεταποίηση, ήταν εφικτή· ενώ η απώλεια των φυσικών πόρων, του βασικού συντελεστή παραγωγής στη γεωργία δεν ήταν υπό τις τότε περιστάσεις εφικτή.

Διάγραμμα Α7: Πραγματοποιηθείσα και προβλεπόμενη προστιθέμενη αξία του τομέα της μεταποίησης

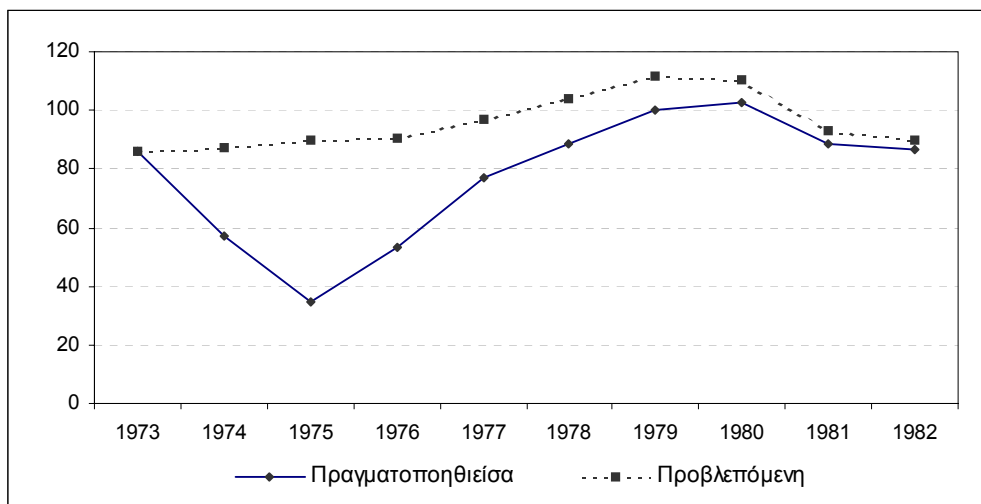

Α3.3 Επιπτώσεις στον τομέα των κατασκευών

Οι επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής στον τομέα των κατασκευών ήταν έντονες τη διετία 1974-75. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα Α8, τη διετία αυτήν η προστιθέμενη αξία του τομέα (σε τιμές 1980) μειώθηκε από ΛΚ86 εκατομμύρια το 1973 σε ΛΚ35 εκατομμύρια το 1975. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της οικονομετρικής

ανάλυσης στο Παράρτημα Α, αν δεν συνέβαινε η εισβολή η προστιθέμενη αξία του τομέα των κατασκευών το έτος αυτό θα ήταν ΛΚ90 εκατομμύρια, δηλαδή σχεδόν τριπλάσια.

Διάγραμμα Α8: Πραγματοποιηθείσα και προβλεπόμενη προστιθέμενη αξία του τομέα των κατασκευών

Αυτή η δραματική αρνητική επίδραση της εισβολής την περίοδο 1974-75 είχε μακροχρόνιες συνέπειες στον τομέα των κατασκευών. Είναι φανερό από το Διάγραμμα Α8 ότι η εισβολή ανέκοψε μια περίοδο ανοδικής πορείας του τομέα αυτού, που θα συνεχιζόταν μέχρι την πετρελαϊκή κρίση του 1979-80. Επίσης, είναι φανερό πως μετά το 1975 ο ρυθμός αύξησης του τομέα των κατασκευών ήταν πολύ υψηλός, πιο υψηλός από το ρυθμό που θα είχε αν δεν συνέβαινε η εισβολή. Όμως, το χαμηλό επίπεδο από το οποίο άρχισε η ανάκαμψη του είχε ως αποτέλεσμα να περάσει αρκετός χρόνος μέχρι να επανέλθει σε φυσιολογικά επίπεδα. Συγκεκριμένα, ενώ το 1977 ήταν ήδη κοντά στο προπολεμικό του επίπεδο, χρειάστηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980 για να φθάσει στο επίπεδο που θα βρισκόταν αν δεν συνέβαινε η εισβολή.

Η ραγδαία ανάπτυξη του τομέα των κατασκευών την περίοδο 1977-80 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις έντονες προσπάθειες της Κυβέρνησης για στέγαση των χιλιάδων προσφύγων, τη δημιουργία απαραίτητης υποδομής για επαναδραστηριοποίηση της

οικονομίας στις ελεύθερες περιοχές και την παροχή κινήτρων για διενέργεια επενδύσεων (π.χ. ξενοδοχείων) στον ιδιωτικό τομέα.

A3.4 Επιπτώσεις στον τομέα του τουρισμού

Η διαχρονική εξέλιξη του τομέα του τουρισμού (ξενοδοχεία και εστιατόρια) παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα πτυχή, διότι η τουριστική ανάπτυξη στην προ της εισβολής περίοδο είχε επικεντρωθεί στις σήμερα κατεχόμενες περιοχές της Αμμοχώστου και της Κερύνειας. Σύμφωνα με το Γραφείο Προγραμματισμού οι κατεχόμενες περιοχές συγκέντρωναν το 65% της τότε συνολικής δυναμικότητας σε τουριστικά καταλύματα και το 87% των υπό ανέγερση τουριστικών κλινών⁹.

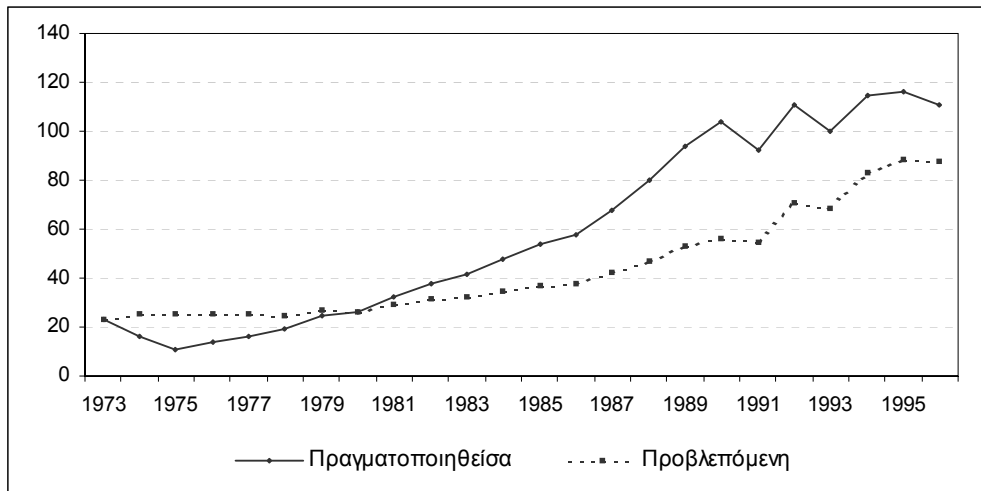
Όταν έγινε η εισβολή, ο τομέας του τουρισμού αντιπροσώπευε ένα σχετικά μικρό μέρος του ΑΕΠ, μόλις 2,2%. Η προστιθέμενη αξία του παρουσίασε μεγάλη πτώση από ΛΚ23 εκατομμύρια το 1973 σε ΛΚ11 εκατομμύρια το 1975 (σε τιμές 1980). Αν σε αυτήν την πτώση προστεθεί και η αύξηση που ματαιώθηκε λόγω της εισβολής, τότε προκύπτει πως ο τομέας μειώθηκε στα 2/5 του μεγέθους που θα είχε χωρίς την εισβολή. Από το 1975 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο τομέας του τουρισμού παρουσίασε μια πρωτοφανή άνοδο. Στα 15 αυτά χρόνια η προστιθέμενη αξία του σε σταθερές τιμές δεκαπλασιάστηκε και το μερίδιο του στο ΑΕΠ ξεπέρασε το 20%. Η πορεία της πραγματοποιηθείσας (actual) και προβλεπόμενης (predicted) προστιθέμενης αξίας του τομέα του τουρισμού παρουσιάζεται στο Διάγραμμα Α9.

Για να τονίσουμε τη σημασία του τουρισμού στη μεταπολεμική ανάπτυξη της οικονομίας, στο Διάγραμμα Α9 παρουσιάζουμε τις εκτιμήσεις που προκύπτουν από το οικονομετρικό μοντέλο για όλη την περίοδο από την Τουρκική εισβολή μέχρι σήμερα. Χωρίς να παραβλέπουμε τα όσα έχουν λεχθεί προηγουμένως για τους κινδύνους σφάλματος που περικλείουν οι μακροχρόνιες προβλέψεις, φαίνεται ότι ο τομέας του τουρισμού αυξήθηκε τη μεταπολεμική περίοδο με ρυθμούς υψηλότερους από αυτούς που θα ίσχυαν χωρίς την εισβολή. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η

⁹ Planning Bureau: Economic Consequences of Turkish Invasion and Future Prospects of Cyprus Economy, April 1975.

εισβολή βοήθησε τον τουρισμό, αλλά ότι τα κυβερνητικά κίνητρα ήταν αποτελεσματικά και συνέτειναν στην επίσπευση της αναμενόμενης αύξησης του τομέα. Ήδη από το 1979 η προστιθέμενη αξία του τομέα του τουρισμού ξεπέρασε τα προ της εισβολής επίπεδα και η ανοδική της πορεία εντείνεται ακόμη περισσότερο μετά το 1980.

Διάγραμμα Α9: Πραγματοποιηθείσα και προβλεπόμενη προστιθέμενη αξία του τομέα του τουρισμού

Οι εξελίξεις αυτές δυνατό να αποδοθούν στην Κυβερνητική πολιτική για ανάπτυξη του τουρισμού προς αντιμετώπιση του οικονομικού αδιεξόδου που προκάλεσε η εισβολή. Αυτή η πολιτική εκδηλώθηκε με παραχώρηση πολλών γενναιόδωρων κινήτρων όπως χαμηλότοκων δανείων, φορολογικών ελαφρύνσεων για τη διενέργεια επενδύσεων στον τομέα κλπ. Επίσης, συνέτεινε θετικά και η στροφή των Ευρωπαίων τουριστών προς τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου τη δεκαετία του 1980.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α4

ΆΛΛΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ

Η επίδραση της Τουρκικής εισβολής στο επίπεδο και διάρθρωση της παραγωγής είχε συνέπειες και σε άλλα μακροοικονομικά μεγέθη. Εδώ θα εξετάσουμε ενδεικτικά τις επιπτώσεις της εισβολής σε δύο βασικούς δείκτες της οικονομίας: την απασχόληση και την κατανομή του εισοδήματος. Η κατανομή του εισοδήματος σχετίζεται με την ισότιμη κατανομή του βάρους της Τουρκικής εισβολής, ένα θέμα που συνδέεται άμεσα με τους στόχους της έρευνας και το οποίο θα μελετήσουμε εκτενώς στο Τρίτο Μέρος της μελέτης.

A4.1 Επιπτώσεις στην αγορά εργασίας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Τουρκική εισβολή και κατοχή οδήγησε σε απώλεια σημαντικού μέρους του οικονομικά ενεργού πληθυσμού δεδομένης της μετακίνησης του Τουρκοκυπριακού πληθυσμού στις κατεχόμενες από τα Τουρκικά στρατεύματα περιοχές και του κύματος μετανάστευσης που προκλήθηκε από την Τουρκική εισβολή και κατοχή. Παράλληλα, η Τουρκική εισβολή και κατοχή οδήγησε σε κατακόρυφη άνοδο του ποσοστού ανεργίας, που έφθασε το 30% το δεύτερο ήμισυ του 1974, σε αντίθεση με τις συνθήκες πλήρους απασχόλησης που επικρατούσαν στην προ της εισβολής περίοδο. Το ποσοστό ανεργίας το 1973 αντιστοιχούσε μόνο στο 1,2% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Ως αποτέλεσμα της ταχείας και επιτυχούς επαναδραστηριοποίησης της οικονομίας, που αντικατοπτρίστηκε σε υψηλούς ρυθμούς αύξησης του όγκου παραγωγής, δημιουργήθηκε στα αμέσως επόμενα της εισβολής χρόνια σημαντικός αριθμός νέων θέσεων εργασίας κυρίως στους τομείς της μεταποίησης και των κατασκευών. Αυτή η εξέλιξη έλυσε σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα το πρόβλημα της μαζικής ανεργίας και συνέβαλε στη συγκράτηση του ρεύματος μετανάστευσης προς το εξωτερικό. Ήδη το 1978 το ποσοστό ανεργίας κατήλθε στο 2% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Η συνέχιση ικανοποιητικού ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας την περίοδο μετά το 1980 οδήγησε στην εμπέδωση συνθηκών πλήρους απασχόλησης, με το ποσοστό ανεργίας να κυμαίνεται σε επίπεδα κάτω του 3% την περίοδο 1980-96. Παράλληλα, παρατηρήθηκαν ελλείψεις εργατικού δυναμικού στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και εισαγωγή μεγάλου αριθμού ξένων εργατών, παρά την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό που παρατηρήθηκε την ίδια περίοδο.

Η διαφοροποίηση της διάρθρωσης της παραγωγής προς όφελος των τριτογενών σε βάρος των πρωτογενών και των δευτερογενών τομέων, που παρατηρήθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, αντικατοπτρίστηκε σε παρόμοια διαφοροποίηση της απασχόλησης. Η συνεισφορά των τριτογενών τομέων των υπηρεσιών στο σύνολο του επικερδώς απασχολούμενου πληθυσμού να διευρύνθηκε στο 70% περίπου το 1997 από 45,7% το 1980. Αντίθετα, η συνεισφορά των πρωτογενών τομέων περιορίστηκε στο 10% περίπου του συνολικά επικερδώς πληθυσμού το 1997 από πέραν του 20% το 1980, ενώ των δευτερογενών τομέων μειώθηκε κάτω του 25% το 1997 από 34% περίπου το 1980.

A4.2 Επιπτώσεις στην κατανομή του εισοδήματος

Η προσφυγοποίηση, η απώλεια εργασίας, η αναγκαστική αστικοποίηση και η στέρηση πρόσβασης και αξιοποίησης των κατεχόμενων περιουσιών, επέφερε αρνητικές επιπτώσεις στην κατανομή του εισοδήματος. Αυτές ήσαν ιδιαίτερα έντονες την περίοδο αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή.

Ακριβής εκτίμηση των επιπτώσεων της εισβολής στην κατανομή εισοδήματος δεν είναι δυνατή, διότι δεν υπάρχουν τα απαραίτητα στατιστικά στοιχεία. Όμως, είναι βέβαιο ότι η εισβολή προκάλεσε ανακατανομή περιουσιών και εισοδήματος σε βάρος των εκτοπισμένων. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στις χειρότερες συνθήκες διαβίωσης τους σε σύγκριση με τα υπόλοιπα, μη επηρεασμένα, νοικοκυριά. Ενδεικτικά, το Σεπτέμβριο του 1976 βάσει μη δημοσιευθέντων στοιχείων από την Απογραφή Νοικοκυριών του 1976 το 17% των προσφυγικών νοικοκυριών που διέμεναν σε

αστικές περιοχές δεν διέθετε ξεχωριστή κουζίνα, 40% δεν διέθετε μπάνιο ή ντους, ενώ το 5,5% και 13,5% των νοικοκυριών αυτών δεν ήσαν συνδεδεμένα με ηλεκτρισμό και νερό. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τα αστικά μη προσφυγικά νοικοκυριά ήσαν πολύ χαμηλότερα: 5%, 22%, 1,5% και 4%. Παρόμοια παρουσιάζεται και η διαφορά στις συνθήκες διαβίωσης μεταξύ προσφυγικών και μη προσφυγικών νοικοκυριών στις αγροτικές περιοχές.¹⁰ Πρόσθετα, είναι σχετικά ασφαλής η παραδοχή ότι σχεδόν το σύνολο των νοικοκυριών που εξακολουθούσαν το 1976 να παραμένουν σε ακατάλληλα υποστατικά (7,6% του συνόλου των νοικοκυριών σύμφωνα με την πιο πάνω αναφερόμενη απογραφή) αφορούσε σχεδόν αποκλειστικά προσφυγικά νοικοκυριά.

Η Κυβέρνηση στα πλαίσια της προσπάθειας για διατήρηση της κοινωνικής σταθερότητας στην αμέσως μετά την εισβολή περίοδο μερίμνησε για τη στέγαση των εκτοπισμένων, για την παροχή χορηγημάτων προς τους επηρεαζόμενους και για την επαναδραστηριοποίηση της οικονομία. Με αυτόν τον τρόπο συγκράτησε σε κάποιο βαθμό τις οικονομικές ανισότητες, που δημιούργησε η Τουρκική εισβολή. Επίσης, η πορεία ικανοποιητικής οικονομικής ανάπτυξης την τελευταία εικοσαετία σε συνδυασμό με κάποια έμφαση στην κοινωνική πολιτική που ακολούθησε η πολιτεία, οδήγησε σε μερική άμβλυνση των ανισοτήτων που δημιουργήθηκαν από την Τουρκική εισβολή και τη συνεχιζόμενη κατοχή σημαντικού μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Σήμερα η Κύπρος συγκρίνεται γενικά ευνοϊκά σε ότι αφορά την κατανομή του εθνικού εισοδήματος όχι μόνο έναντι των αναπτυσσομένων αλλά και έναντι αναπτυγμένων χωρών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην Κύπρο το μερίδιο του 40% των πτωχότερων νοικοκυριών στο συνολικό εθνικό εισόδημα ανερχόταν σε 16,8% και ξεπερνούσε το αντίστοιχο της Βρετανίας (14,6%), της Αυστραλίας (15,5%) και των ΗΠΑ (15,7%),

¹⁰ Μη δημοσιευμένα στοιχεία του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών για το Housing - πίνακες E-1, E-2, βάσει της Απογραφής νοικοκυριών του 1976.

ενώ πλησίαζε εκείνο της Ελβετίας (16,9%), της Γαλλίας (17,4%) και της Δανίας (17,4%).¹¹

Η Κύπρος σήμερα συγκρίνεται ευνοϊκά με άλλες χώρες και με στην βάση του Gini Coefficient, που αποτελεί ένα άλλο ευρέως χρησιμοποιούμενο δείκτη ανισότητας στην κατανομή εισοδήματος.¹² Στην περίπτωση της Κύπρου, ο δείκτης αυτός ήταν 0,37 το 1990/91, δηλαδή ήταν μικρότερος από ότι στην Αυστραλία και τις ΗΠΑ, που σημαίνει ότι ήταν δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος στην Κύπρο σε σύγκριση με τις χώρες αυτές. Γενικά, η εισοδηματική ανισότητα στην Κύπρο είναι στο ίδιο επίπεδο με τον Καναδά και πολύ κοντά στα επίπεδα άλλων αναπτυγμένων χωρών όπως της Βρετανίας, Γερμανίας, Ιαπωνίας κλπ.¹³

Η άμβλυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων δεν σημαίνει βέβαια ότι η κατανομή του βάρους της Τουρκικής εισβολής ήταν ισότιμη. Για να εξαχθούν συμπεράσματα για το σοβαρό αυτό ζήτημα χρειάζεται να ερευνηθούν ερωτήματα όπως ποιοι και πόσο επηρεάστηκαν και εξακολουθούν να επηρεάζονται από την Τουρκική εισβολή και κατοχή, ποιοι και πόσο έχουν ωφεληθεί από τα κατά καιρούς μέτρα που έχουν ληφθεί για την επίτευξη ισότιμης κατανομής βαρών και ποιοι και πόσο έχουν μέχρι σήμερα, άμεσα ή έμμεσα, συνεισφέρει στην επίτευξη ισότιμης κατανομής βαρών. Με τα ερωτήματα αυτά θα ασχοληθούμε στο επόμενο στάδιο της έρευνας.

¹¹ Department of Statistics and Research: Income Distribution and Poverty in Cyprus 1991, p. 22 and World Development Report 1997.

¹² Ο Gini Coefficient συγκρίνει τί ποσοστό εισοδήματος έχει ένα δεδομένο ποσοστό πληθυσμού: αρχίζοντας από τις φτωχότερες εισοδηματικές τάξεις όσο το ποσοστό εισοδήματος πλησιάζει το ποσοστό πληθυσμού τόσο πιο ίση είναι η κατανομή του εισοδήματος. Σε μια κατάσταση πλήρους ισότητας, όπου το φτωχότερο 10% του πληθυσμού έχει το 10% του εισοδήματος, το φτωχότερο 20% του πληθυσμού έχει το 20% του εισοδήματος κ.ο.κ., ο Gini Coefficient είναι ίσος με 0. Όσο απομακρυνόμαστε από αυτή την κατανομή τόσο αυξάνεται η ανισότητα (π.χ. το φτωχότερο 10% του πληθυσμού έχει μόνο το 5% του εισοδήματος) και ο Gini Coefficient.

¹³ Department of Statistics and Research: Income Distribution and Poverty in Cyprus 1991.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΠΡΟΒΛΕΨΗΣ

Για τον υπολογισμό της επίδρασης της Τουρκικής εισβολής στις διάφορες οικονομικές σειρές δοκιμάστηκαν δύο μέθοδοι οικονομετρικής πρόβλεψης. Η πρώτη μέθοδος ήταν αυτή της δυναμικής πρόβλεψης (Vector Autoregressive) και η δεύτερη αυτή της στατικής πρόβλεψης (Seemingly Unrelated Regressors).

Στο κείμενο χρησιμοποιήθηκαν τα αποτελέσματα της δεύτερης μεθόδου, διότι οι προβλέψεις της δυναμικής μεθόδου παρουσίαζαν μεγάλες τυπικές αποκλίσεις, γεγονός που τις καθιστά σχετικά αναξιόπιστες. Όμως, αξίζει να σημειωθεί ότι και οι δύο μέθοδοι για την περίοδο 1974-79 έδιναν τα ίδια αποτελέσματα.

Μέθοδος δυναμικής πρόβλεψης

Η δυναμική μέθοδος πρόβλεψης που χρησιμοποιήσαμε βασίζεται σε επαναλαμβανόμενη εκτίμηση ενός αυτοπαλινδρομικού μοντέλου. Το αυτοπαλινδρομικό μοντέλο που εκτιμήθηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι:

$$(1) \quad y_t = \alpha + \beta y_{t-1} + \gamma + u_t, t=1, \dots, T$$

Αρχικά, έγινε εκτίμηση του μοντέλου (1) χρησιμοποιώντας τα στατιστικά στοιχεία για την περίοδο προ της εισβολής, δηλαδή για την περίοδο 1960-73. Από αυτήν την εκτίμηση των παραμέτρων α, β, γ , έγινε η πρόβλεψη για την τιμή της σειράς για το 1974. Αυτή η πρόβλεψη υπολογίζεται όπως πιο κάτω:

$$(2) \quad y_{74} = \alpha^* + \beta^* y_{73} + \gamma^* t$$

όπου οι α^*, β^* και γ^* είναι οι αντίστοιχες εκτιμημένες παράμετροι α, β, γ , αντίστοιχα. Η προβλεπόμενη τιμή για το 1974, \hat{y}_{74} , προστίθεται στο δείγμα θεωρούμενη πλέον ως γνωστή και ακολουθείται η ίδια διαδικασία. Αυτή η διαδικασία επαναλαμβάνεται για να μας δώσει τις προβλέψεις μέχρι και το 1997. Οι προβλέψεις αυτές δείχνουν ποια θα ήταν τα επίπεδα της εξαρτώμενης μεταβλητής για την υπό εξέταση χρονική περίοδο 1974-97, αν δεν συνέβαινε η εισβολή.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει προηγουμένως, τα σφάλματα των πιο πάνω προβλέψεων παρουσίασαν στατιστικά σημαντικές τυπικές αποκλίσεις. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι προβλέψεις που βασίζονται στη δυναμική μέθοδο βασίζονταν σε ένα δείγμα 14 μόνο παρατηρήσεων (μια για κάθε έτος της περιόδου 1960-73). Αυτός ο αριθμός πολύ μικρός για να θεωρηθεί ως ασφαλής για την εκτίμηση του μοντέλου (1). Συνεπώς, οι μεγάλες τυπικές αποκλίσεις των προβλέψεων του δυναμικού μοντέλου ήταν αναμενόμενες.

Μέθοδος στατικής πρόβλεψης

Αυτή η μέθοδος επίσης βασίζεται σε εκτίμηση ενός αυτοπαλινδρομικού μοντέλου. Όμως αυτό είναι τώρα εμπλουτισμένο με διάφορες ψευδομεταβλητές, για την ποσοτικοποίηση των επιδράσεων που είχε η Τουρκική εισβολή. Οι ψευδομεταβλητές αυτές χρησιμοποιούνται για εκπροσώπηση των εξής τριών επιδράσεων:

Επίδραση στο μέσο όρο

Η Τουρκική εισβολή είχε ως άμεσο αποτέλεσμα τη μείωση των βασικών δεικτών της οικονομίας όπως το ΑΕΠ, κατανάλωση, επενδύσεις κλπ. Για κάθε χρονιά που θεωρείται ότι η Τουρκική εισβολή είχε άμεση (αλλά προσωρινή) επίδραση, ορίζεται μια ενεργός ψευδομεταβλητή (D) που παίρνει την τιμή 1 για τη συγκεκριμένη χρονιά και μηδέν για τις υπόλοιπες χρονιές. Για παράδειγμα,

$$D_{74} = 1, t=1974$$
$$= 0 \text{ διαφορετικά.}$$

Επίδραση στο ρυθμό μεταβολής

Οι διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομία ήταν μια από τις επιδράσεις που πιθανό να είχε η Τουρκική εισβολή. Για να μην αποκλειστεί αυτό το ενδεχόμενο, χρησιμοποιήσαμε μια ψευδομεταβλητή για να ελέγξουμε τυχόν αλλαγή στο ρυθμό μεταβολής των δεικτών της οικονομίας. Αν υποθέσουμε ότι ο ρυθμός μεταβολής άλλαξε για την περίοδο T1T2 (διάβαζε από το έτος T1 μέχρι το έτος T2) μετά την εισβολή, τότε

$$DT_{T1T2} = 1, t= T1, \dots, T2$$
$$= 0 \text{ διαφορετικά.}$$

Επίδραση στη διαχρονική εξάρτηση

Τα οικονομικά μεγέθη χαρακτηρίζονται από διαχρονική εξάρτηση, δηλαδή η τρέχουσα τιμή τους κατά ένα μεγάλο μέρος προσδιορίζεται από την τιμή που είχαν την προηγούμενη χρονιά. Για να ελέγξουμε αν η Τουρκική εισβολή επηρέασε αυτήν τη διαχρονική εξάρτηση δημιουργούμε μια ψευδομεταβλητή (DG) η οποία είναι ίση με τη μονάδα την περίοδο που θεωρείται ότι η διαχρονική εξάρτηση της σειράς άλλαξε, ας πούμε για την περίοδο T1T2. Για τις υπόλοιπες χρονιές η ψευδομεταβλητή αυτή είναι ίση με το μηδέν. Ωστε έχουμε,

$$DG_{T1T2}=1, t=T1, \dots, T2$$
$$= 0, \text{ διαφορετικά,}$$

όπου i ο βαθμός της χρονικής υστέρησης.

Σε αντίθεση με τη δυναμική μέθοδο πρόβλεψης στη στατική μέθοδο τα διάφορα μοντέλα, που εξηγούνται πιο κάτω, εκτιμούνται για ολόκληρη την περίοδο 1960-97.

Προβλέψεις του ΑΕΠ και των συνθετικών του χρονοσειρών

Μετά από εκτεταμένο πειραματισμό με ένα γενικό μοντέλο που περιέχει:

- όλες τις δυνατές επιδράσεις της εισβολής, που εκπροσωπούνται με τις ψευδομεταβλητές που περιγράφονται πιο πάνω, και
- μέχρι δευτέρου βαθμού επιδράσεις από υστερήσεις και τάσεις,

καταλήξαμε στο εξής αυτοπαλίνδρομο μοντέλο για την κάθε σειρά,

$$(3) \quad y_t = \alpha + \beta t + \gamma^2 + \beta_1 y_{t-1} \\ + \delta_1 D_{73} + \delta_2 D_{74} + \delta_3 D_{75} + \delta_4 D_{76} + \delta_5 D_{77} + \delta_6 D_{91} \\ + \zeta_1 DT_{7485} t + u_t.$$

Σημειώτεον ότι δεν υπάρχει ψευδομεταβλητή για επίδραση της εισβολής στη διαχρονική εξάρτηση των σειρών, διότι αυτή βρέθηκε να μην είναι στατιστικά σημαντική. Επίσης, σημειώνουμε ότι συμπεριλήφθηκαν ενεργές ψευδομεταβλητές για τα χρόνια 1973 και 1991 αντίστοιχα, όπου είχαμε τις εξωτερικές επιδράσεις της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης και του πολέμου στον Κόλπο αντίστοιχα. Η επίδραση της εισβολής υπολογίζεται ως εξής:

(α) Για το 1974:

Η επίδραση της εισβολής στο επίπεδο της κάθε σειράς για το 1974 υπολογίζεται από το εκτιμημένο μοντέλο (3) ως

$$(4) \quad Ay_{74} = \delta_2^* + \zeta_1^* t.$$

(β) Για το 1975:

$$(5) \quad Ay_{75} = \delta_3^* + \zeta_1^* t + \beta_1^* (Ay_{74}).$$

Ο τρίτος όρος στην (4), $\beta_1^* (Ay_{74})$, προέρχεται από τη χρονική υστέρηση του μοντέλου και αντιπροσωπεύει τη μακροχρόνια επίδραση της εισβολής. Για τις χρονιές 1976 και 1977 οι προβλέψεις για τις επιδράσεις της εισβολής υπολογίζονται με ανάλογο τρόπο.

(γ) Για τις χρονιές 1976-85:

$$(6) \quad Ay_T = \zeta_1^* t + \beta_1^* (Ay_{T-1}).$$

(δ) Για τις χρονιές 1986-97:

$$(7) \quad Ay_T = \beta_1^* (Ay_{T-1}).$$

Οι απώλειες από την Τουρκική εισβολή υπολογίζονται ως οι διαφορές των προβλέψεων από τις πραγματοποιηθείσες τιμές των μεταβλητών που εξετάζονται.

Τα μοντέλα για τις μακροοικονομικές σειρές ΑΕΠ, Ιδιωτικής Κατανάλωσης, Ιδιωτικών Επενδύσεων, Εισαγωγών και Εξαγωγών Αγαθών και Υπηρεσιών εκτιμήθηκαν ως σύστημα. Από το σύστημα επιλέχτηκε να μη συμπεριληφθεί η Δημόσια Κατανάλωση, δεδομένου ότι αυτές οι μεταβλητές υπακούουν στη λογιστική ταυτότητα,

$$(8) \quad Y = C + I + G + (X - M),$$

όπου $Y = \text{ΑΕΠ}$,

$I = \text{Ιδιωτικές Επενδύσεις}$,

$C = \text{Ιδιωτική Κατανάλωση}$,

$G = \text{Δημόσια Κατανάλωση}$,

$X = \text{Εξαγωγές και}$

$M = \text{Εισαγωγές}$.

Συνεπώς, οι επιδράσεις της εισβολής στη Δημόσια Κατανάλωση μπορούν να υπολογιστούν ως το υπόλοιπο της εξίσωσης (8).

Τα αποτελέσματα της εκτίμησης του συστήματος βάσει της μεθόδου της Μεγίστης Πιθανοφάνειας με Πλήρης Πληροφορίες παρουσιάζονται στον Πίνακα Π1 πιο κάτω.

Προβλέψεις προστιθέμενης αξίας τομέων της οικονομίας

Εκτιμήθηκαν διάφορα αυτοπαλινδρομικά μοντέλα και για τους επιμέρους τομείς της οικονομίας (γεωργίας, μεταποίησης, κατασκευών και τουρισμού) με όλες τις δυνατές επιδράσεις της εισβολής και μέχρι δευτέρου βαθμού επιδράσεις από υστερήσεις και τάσεις. Τελικά καταλήξαμε στα μοντέλα που περιγράφονται πιο κάτω.

(1) Γεωργία:

$$(9) \quad y_t = \alpha + \beta t + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} \\ + \delta_1 D_{73} + \delta_2 D_{74} + \delta_3 D_{75} \\ + \zeta_1 DT_{7687} t \\ + u_t .$$

Σημειώνεται ότι συμπεριλήφθηκε ενεργός ψευδομεταβλητή για τη χρονιά 1973, όταν στην Κύπρο υπήρχε μεγάλη ξηρασία που έπληξε τον τομέα της Γεωργίας.

(2) Μεταποίηση:

$$(10) \quad y_t = \alpha + \beta t + \gamma t^2 + \beta_1 y_{t-1} \\ + \delta_1 D_{74} + \delta_2 D_{75} + \delta_3 D_{76} \\ + \zeta_1 DT_{7477} t \\ + \mu_1 DG_{7496} y_{t-1} \\ + u_t.$$

(3) Κατασκευές:

$$(11) \quad y_t = \alpha + \beta t + \gamma t^2 + \beta_1 y_{t-1} \\ + \delta_1 D_{74} + \delta_2 D_{75} + \delta_3 D_{76} \\ + \zeta_1 DT_{8090} t \\ + u_t.$$

(4) Τουρισμός (Ξενοδοχεία και Εστιατόρια):

$$(14) \quad y_t = \alpha + \beta t + \gamma t^2 + \beta_1 y_{t-1} \\ + \delta_1 D_{74} + \delta_2 D_{75} \\ + \zeta_1 DT_{7579} t + \zeta_1 DT_{8090} t \\ + u_t.$$

Οι ψευδομεταβλητές για τις επιδράσεις της εισβολής σε κάθε μεταβλητή ορίστηκαν μετά από μελέτη των στατιστικών στοιχείων ξεχωριστά για κάθε μια από αυτές, γιατί ήταν αναμενόμενο η εισβολή να μην είχε τις ίδιες επιδράσεις στον κάθε τομέα.

Τρόπος υπολογισμού των επιδράσεων της εισβολής

Θα δείξουμε τον τρόπο υπολογισμού της επίδρασης της εισβολής για όλους τους τομείς μαζί με ένα γενικό τρόπο περιγραφής. Το μοντέλο που εκτιμάται μπορεί γενικά να γραφτεί ως εξής:

$$(15) \quad y_t = \alpha + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \beta_3 DG y_{t-1} + \beta_4 DG y_{t-2} + \gamma_1 t + \gamma_2 DT t + x,$$

όπου x είναι όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες.

Η απώλεια λόγω της εισβολής υπολογίζεται ως:

$$(16) \quad y_t^* - y_t = (\beta_1 + \beta_2 DG)(y_{t-1}^* - y_{t-1}) + (\beta_3 + \beta_4 DG)(y_{t-2}^* - y_{t-2}) + \gamma_2 t + x,$$

όπου: y_t = πραγματοποιηθείσα τιμή και

y_t^* = προβλεπόμενη τιμή (τιμή αν η εισβολή δε συνέβαινε).

Αν υποθέσουμε ότι η εισβολή δεν έχει συμβεί, τότε το μοντέλο μπορεί να περιγραφεί με τους πιο κάτω όρους (αγνοώντας τους υπόλοιπους όρους που αντιπροσωπεύουν επιδράσεις της εισβολής):

$$y_t^* = \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2}$$

και όταν λάβουμε υπόψη την εισβολή μόνο όσον αφορά τους όρους υστέρησης έχουμε:

$$y_t = \beta_1' y_{t-1} + \beta_2' y_{t-2},$$

όπου $\beta_1' = \beta_1 + \beta_2 DG$

και $\beta_2' = \beta_3 + \beta_4 DG$.

Επομένως, η απώλεια λόγω της εισβολής στους όρους υστέρησης μπορεί να γραφεί ως:

$$\begin{aligned} y_t^* - y_t &= \beta_1 y_{t-1}^* + \beta_2 y_{t-2}^* - (\beta_1 + \beta_2 DG)y_{t-1} - (\beta_3 + \beta_4 DG)y_{t-2} \\ &= \beta_1 (y_{t-1}^* - y_{t-1}) - \beta_2 DG y_{t-1} + \beta_3 (y_{t-2}^* - y_{t-2}) - \beta_4 DG y_{t-2}. \end{aligned}$$

Πιο κάτω παρατίθενται παραδείγματα υπολογισμού της απώλειας λόγω της εισβολής ολοκληρωμένα, δηλαδή συμπεριλαμβάνοντας τις επιδράσεις της εισβολής σε όρους εκτός εκείνων της υστέρησης:

$$y_{74}^* - y_{74} = -\beta_3 y_{73} - \gamma_2 t + d,$$

$$y_{75}^* - y_{75} = (\beta_1 + \beta_2)(y_{74}^* - y_{74}) - \beta_4 y_{73} + \gamma_2 t + d,$$

$$y_{76}^* - y_{76} = (\beta_1 + \beta_2)(y_{75}^* - y_{75}) + (\beta_3 + \beta_4)(y_{74}^* - y_{74}) + \gamma_2 t + d \text{ και}$$

$$y_{77}^* - y_{77} = (\beta_1 + \beta_2)(y_{76}^* - y_{76}) + (\beta_3 + \beta_4)(y_{75}^* - y_{75}) + \gamma_2 t + d.$$

Με παρόμοιο τρόπο υπολογίζονται οι απώλειες για τα επόμενα χρόνια. Τα αποτελέσματα της εκτίμησης των Ελαχίστων Τετραγώνων παρουσιάζονται στους Πίνακες ΑΠ1-ΑΠ2 πιο κάτω και ακολουθούν οι πίνακες ΑΠ3-ΑΠ12 με τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν από την εφαρμογή της πιο πάνω μεθόδου για τον υπολογισμό των επιδράσεων της εισβολής.

Πίνακας ΑΠ1: Εκτιμημένες παράμετροι για την πρόβλεψη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των συνθετικών του στοιχείων(τυπικό σφάλμα στις παρενθέσεις)					
Παράμετρος	ΑΕΠ	Κατανάλωση	Επενδύσεις	Εισαγωγές	Εξαγωγές
Σταθερά	-0,5595 (0,0892)	-1,0689 (0,1261)	-1,6860 (0,2195)	-1,1825 (0,1697)	-1,2445 (0,1979)
Υστέρηση t-1	0,3098 (0,0941)	0,2124 (0,0861)	0,1238 (0,0990)	0,4189 (0,0743)	0,4508 (0,0811)
Τάση	0,0512 (0,0078)	0,0633 (0,0078)	0,0543 (0,0129)	0,0631 (0,0117)	0,0654 (0,0113)
Τάση στο τετράγωνο	-0,0005 (0,0001)	-0,0006 (0,0001)	-0,0004 (0,0003)	-0,0006 (0,0002)	-0,0006 (0,0002)
Ψευδομεταβλητή 1973	-0,0421 (0,0429)	-0,0453 (0,0438)	0,1209 (0,1154)	0,0805 (0,0983)	-0,0522 (0,0794)
Ψευδομεταβλητή 1974	-0,1730 (0,0414)	-0,1574 (0,0424)	-0,4186 (0,1118)	-0,2192 (0,0952)	-0,3180 (0,0769)
Ψευδομεταβλητή 1975	-0,2219 (0,04419)	-0,2203 (0,445)	-0,5084 (0,1196)	-0,3326 (0,0970)	-0,4125 (0,0812)
Ψευδομεταβλητή 1976	-0,0665 (0,0484)	-0,0964 (0,0475)	-0,3376 (0,1258)	0,0523 (0,1011)	-0,0068 (0,0887)
Ψευδομεταβλητή 1977	-0,0065 (0,0436)	-0,0049 (0,0443)	0,0263 (0,1125)	0,0895 (0,0964)	-0,0200 (0,0797)
Ψευδομεταβλητή 1991	-0,0231 (0,0419)	0,0808 (0,0428)	-0,0673 (0,1125)	0,1197 (0,0962)	-0,1024 (0,0781)
Αλλαγή στην τάση 1974-85	-0,0014 (0,0010)	-0,0001 (0,0010)	0,0050 (0,0027)	0,0036 (0,0023)	-0,0005 (0,0018)

Πίνακας ΑΠ2: Εκτιμημένες παράμετροι για την πρόβλεψη της προστιθέμενης αξίας τομέων της οικονομίας (τυπικό σφάλμα στις παρενθέσεις)				
Παράμετρος	Γεωργία	Μεταποίηση	Κατασκευές	Τουρισμός
Σταθερά	1,0623 (0,9150)	0,7030 (0,3852)	1,0135 (0,4450)	0,3153 (0,1327)
Υστέρηση t-1	0,1031 (0,1607)	0,7959 (0,1176)	0,6878 (0,1407)	0,8517 (0,0661)
Υστέρηση t-2	0,6728 (0,2048)
Αλλαγή στην υστέρηση t-1	-0,0245 (0,0086)
Τάση	0,0024 (0,0034)	0,0327 (0,0136)	0,3510 (0,0147)	0,0088 (0,0104)
Τάση στο τετράγωνο	-0,0005 (0,0001)	-0,0006 (0,0016)	0,0001 (0,0002)
Ψευδομεταβλητή 1973	-0,3709 (0,1729)
Ψευδομεταβλητή 1974	-0,1486 (0,1692)	-0,2395 (0,0736)	-0,5259 (0,1469)	-0,4542 (0,0795)
Ψευδομεταβλητή 1975	-0,3851 (0,1539)	-0,2636 (0,0501)	-0,7739 (0,1157)	-0,5894 (0,0795)
Αλλαγή στην τάση 1974-77	0,0024 (0,0020)	0,0077 (0,0059)
Αλλαγή στην τάση 1975-79	0,0067 (0,0043)
Αλλαγή στην τάση 1976-87	-0,0051 (0,0027)
Αλλαγή στην τάση 1980-90	-0,0031 (0,0016)	0,0042 (0,0021)

Πίνακας ΑΠ3: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθέν	Προβλε- πόμενον	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	459					
1961	515				12,2	
1962	564				9,5	
1963	592				5,0	
1964	532				-10,1	
1965	646				21,4	
1966	681				5,4	
1967	768				12,8	
1968	797				3,8	
1969	863				8,3	
1970	883				2,3	
1971	987				11,8	
1972	1042				5,6	
1973	1039				-0,3	
1974	927	1123	-196	-21,2	-10,8	8,1
1975	883	1194	-311	-35,2	-4,7	6,3
1976	1052	1261	-209	-19,8	19,1	5,6
1977	1220	1328	-108	-8,9	16,0	5,4
1978	1308	1376	-68	-5,2	7,2	3,6
1979	1427	1487	-60	-4,2	9,1	8,1
1980	1495	1556	-61	-4,1	4,8	4,6
1981	1522	1585	-63	-4,1	1,8	1,9
1982	1599	1668	-69	-4,3	5,1	5,2
1983	1663	1738	-75	-4,5	4,0	4,2
1984	1786	1870	-84	-4,7	7,4	7,6
1985	1844	1870	-26	-1,4	3,2	0,0
1986	1896	1904	-8	-0,4	2,8	1,8
1987	2006	2009	-3	-0,1	5,8	5,5
1988	2151	2152	-1	0,0	7,2	7,1
1989	2291	2291	0	0,0	6,5	6,5
1990	2410	2410	0	0,0	5,2	5,2
1991	2364	2364	0	0,0	-1,9	-1,9
1992	2519	2519	0	0,0	6,6	6,6
1993	2484	2484	0	0,0	-1,4	-1,4
1994	2586	2586	0	0,0	4,1	4,1
1995	2695	2695	0	0,0	4,2	4,2
1996	2719	2719	0	0,0	0,9	0,9
1997	2780	2780	0	0,0	2,2	2,2
Σύνολα:			-1343			

Πίνακας ΑΠ4: Κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση (ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσες	Προβλε- πόμενες	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	289					
1961	314				8,4	
1962	340				8,5	
1963	353				3,9	
1964	326				-7,8	
1965	380				16,5	
1966	413				8,7	
1967	465				12,6	
1968	487				4,8	
1969	533				9,4	
1970	567				6,4	
1971	611				7,7	
1972	651				6,5	
1973	650				-0,1	
1974	609	717	-109	-17,8	-6,4	10,3
1975	590	767	-177	-30,0	-3,1	6,9
1976	694	814	-120	-17,3	17,6	6,1
1977	822	857	-36	-4,3	18,4	5,3
1978	909	926	-16	-1,8	10,6	8,0
1979	956	969	-13	-1,3	5,2	4,7
1980	1000	1012	-13	-1,3	4,5	4,5
1981	1004	1018	-13	-1,3	0,5	0,5
1982	1107	1122	-15	-1,4	10,2	10,3
1983	1172	1189	-17	-1,5	5,9	6,0
1984	1209	1227	-18	-1,5	3,1	3,2
1985	1261	1281	-20	-1,6	4,3	4,4
1986	1272	1277	-4	-0,3	0,9	-0,4
1987	1327	1328	-1	-0,1	4,3	4,0
1988	1451	1451	0	0,0	9,3	9,3
1989	1529	1529	0	0,0	5,4	5,3
1990	1631	1631	0	0,0	6,7	6,7
1991	1754	1754	0	0,0	7,6	7,6
1992	1762	1762	0	0,0	0,4	0,4
1993	1638	1638	0	0,0	-7,0	-7,0
1994	1680	1680	0	0,0	2,5	2,5
1995	1841	1841	0	0,0	9,6	9,6
1996	1867	1867	0	0,0	1,4	1,4
1997	1920	1920	0	0,0	2,8	2,8
Σύνολα:			-573			

Πίνακας ΑΠ5: Κατά κεφαλήν ιδιωτικές επενδύσεις (ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσες	Προβλε- πόμενες	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	120					
1961	160				32,5	
1962	207				29,6	
1963	190				-8,0	
1964	153				-19,9	
1965	217				42,4	
1966	189				-13,1	
1967	233				23,6	
1968	224				-4,2	
1969	283				26,7	
1970	281				-0,8	
1971	300				6,8	
1972	294				-2,0	
1973	356				21,2	
1974	240	340	-100	-41,7	-32,8	-4,7
1975	219	352	-133	-61,0	-8,8	3,7
1976	269	369	-100	-37,2	22,9	4,8
1977	415	386	29	6,9	54,6	4,8
1978	472	428	44	9,4	13,7	10,6
1979	547	492	56	10,2	15,9	15,0
1980	565	505	61	10,7	3,3	2,7
1981	507	450	57	11,2	-10,3	-10,8
1982	517	457	61	11,7	2,0	1,4
1983	509	501	8	1,5	-1,7	9,7
1984	614	613	1	0,2	20,7	22,4
1985	573	573	0	0,0	-6,7	-6,6
1986	510	510	0	0,0	-11,0	-10,9
1987	537	537	0	0,0	5,3	5,3
1988	605	605	0	0,0	12,7	12,7
1989	722	722	0	0,0	19,3	19,3
1990	673	673	0	0,0	-6,7	-6,7
1991	634	634	0	0,0	-5,9	-5,9
1992	782	782	0	0,0	23,4	23,4
1993	628	628	0	0,0	-19,8	-19,8
1994	755	755	0	0,0	20,3	20,3
1995	799	799	0	0,0	5,8	5,8
1996	783	783	0	0,0	-1,9	-1,9
1997	725	725	0	0,0	-7,4	-7,4
Σύνολα:			-17			

Πίνακας ΑΠ6: Κατά κεφαλήν εισαγωγές (ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσες	Προβλε- πόμενες	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	162					
1961	172				6,3	
1962	200				15,8	
1963	205				2,5	
1964	165				-19,6	
1965	218				32,6	
1966	236				8,1	
1967	251				6,6	
1968	289				14,9	
1969	337				16,5	
1970	374				11,0	
1971	393				5,0	
1972	427				8,7	
1973	504				18,1	
1974	443	529	-86	-19,4	-12,1	5,0
1975	394	566	-172	-43,6	-11,1	7,0
1976	578	609	-31	-5,3	46,8	7,6
1977	739	656	82	11,2	27,8	7,8
1978	777	701	76	9,8	5,2	6,8
1979	901	815	86	9,6	15,9	16,3
1980	943	851	91	9,7	4,6	4,5
1981	955	859	96	10,0	1,3	0,9
1982	1064	953	111	10,4	11,5	11,0
1983	1109	1059	50	4,5	4,2	11,1
1984	1273	1249	24	1,9	14,8	17,9
1985	1197	1188	10	0,8	-6,0	-4,9
1986	1063	1059	4	0,3	-11,2	-10,8
1987	1187	1185	2	0,1	11,7	11,9
1988	1331	1331	1	0,1	12,2	12,3
1989	1579	1579	0	0,0	18,6	18,7
1990	1636	1636	0	0,0	3,6	3,6
1991	1619	1619	0	0,0	-1,1	-1,1
1992	1875	1875	0	0,0	15,9	15,9
1993	1497	1497	0	0,0	-20,2	-20,2
1994	1602	1602	0	0,0	7,0	7,0
1995	1764	1764	0	0,0	10,1	10,1
1996	1845	1845	0	0,0	4,6	4,6
1997	1851	1851	0	0,0	0,3	0,3
Σύνολα:			346			

Πίνακας ΑΠ7: Κατά κεφαλήν εξαγωγές (ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσες	Προβλε- πόμενες	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θεις	Προβλε/νος
1960	126					
1961	135				7,4	
1962	151				11,6	
1963	154				2,0	
1964	132				-14,2	
1965	191				43,9	
1966	219				14,8	
1967	229				4,9	
1968	262				14,1	
1969	291				11,1	
1970	305				4,9	
1971	334				9,2	
1972	365				9,6	
1973	383				4,8	
1974	312	429	-117	-37,5	-18,6	11,9
1975	270	472	-201	-74,5	-13,3	10,1
1976	397	511	-113	-28,5	47,0	8,3
1977	487	546	-59	-12,0	22,5	6,8
1978	515	542	-27	-5,3	5,7	-0,6
1979	617	632	-15	-2,4	19,9	16,6
1980	677	684	-8	-1,1	9,6	8,2
1981	763	767	-4	-0,6	12,7	12,1
1982	813	816	-2	-0,3	6,6	6,4
1983	869	870	-2	-0,2	6,8	6,7
1984	986	988	-1	-0,1	13,6	13,5
1985	961	962	-1	-0,1	-2,5	-2,6
1986	953	954	0	0,0	-0,8	-0,9
1987	1054	1054	0	0,0	10,5	10,5
1988	1186	1186	0	0,0	12,5	12,5
1989	1364	1364	0	0,0	15,0	15,0
1990	1439	1439	0	0,0	5,5	5,5
1991	1291	1291	0	0,0	-10,3	-10,3
1992	1479	1479	0	0,0	14,6	14,6
1993	1427	1427	0	0,0	-3,6	-3,6
1994	1513	1513	0	0,0	6,1	6,1
1995	1557	1557	0	0,0	2,9	2,9
1996	1596	1596	0	0,0	2,4	2,4
1997	1610	1610	0	0,0	0,9	0,9
Σύνολα:			-552			

Πίνακας ΑΠ8: Κατά κεφαλήν δημόσιες δαπάνες (ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσες	Προβλε- πόμενες	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	85					
1961	79				-7,7	
1962	65				-16,9	
1963	99				50,8	
1964	86				-12,8	
1965	77				-10,5	
1966	97				25,6	
1967	92				-4,9	
1968	113				23,3	
1969	92				-18,6	
1970	103				11,8	
1971	135				30,4	
1972	158				17,7	
1973	153				-3,3	
1974	210	166	43	20,7	37,1	8,7
1975	198	169	29	14,6	-5,8	1,4
1976	270	176	94	34,8	36,6	4,3
1977	235	195	39	16,8	-13,2	10,8
1978	189	181	8	4,1	-19,4	-7,2
1979	207	209	-2	-1,0	9,7	15,6
1980	196	206	-9	-4,7	-5,3	-1,8
1981	203	209	-7	-3,3	3,1	1,7
1982	226	227	-1	-0,3	11,6	8,4
1983	222	236	-14	-6,3	-1,7	4,2
1984	250	291	-41	-16,5	12,4	23,1
1985	246	242	4	1,6	-1,6	-16,9
1986	223	223	0	0,0	-9,3	-7,8
1987	275	275	0	0,0	23,3	23,2
1988	241	240	0	0,1	-12,5	-12,5
1989	256	256	0	0,1	6,3	6,3
1990	303	303	0	0,0	18,3	18,4
1991	303	303	0	0,0	0,1	0,1
1992	370	370	0	0,0	22,3	22,3
1993	288	288	0	0,0	-22,2	-22,2
1994	240	240	0	0,0	-16,9	-16,9
1995	262	262	0	0,0	9,2	9,2
1996	318	318	0	0,0	21,4	21,4
1997	327	327	0	0,0	2,4	2,4
Σύνολα:			144			

Πίνακας ΑΠ9: Προστιθέμενη αξία του τομέα της γεωργίας (εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσα	Προβλε- πόμενη	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	56,4					
1961	60,8				7,8	
1962	64,1				5,4	
1963	68,4				6,7	
1964	59,9				-12,4	
1965	89,3				49,1	
1966	83,5				-6,5	
1967	101,5				21,6	
1968	95,6				-5,8	
1969	108,0				13,0	
1970	96,0				-11,1	
1971	121,4				26,5	
1972	115,6				-4,8	
1973	85,1				-26,4	
1974	99,9	115,8	-16	-16,0	17,4	36,1
1975	65,4	96,6	-31	-47,7	-34,5	-16,6
1976	79,2	89,5	-10	-13,0	21,1	-7,4
1977	79,5	87,8	-8	-10,4	0,4	-1,9
1978	76,6	84,8	-8	-10,7	-3,6	-3,4
1979	78,7	87,6	-9	-11,3	2,7	3,3
1980	82,8	92,7	-10	-12,0	5,2	5,8
1981	81,4	91,7	-10	-12,6	-1,7	-1,1
1982	81,1	91,8	-11	-13,3	-0,4	0,2
1983	79,4	90,4	-11	-13,9	-2,1	-1,5
1984	85,7	98,2	-12	-14,5	7,9	8,5
1985	85,6	98,6	-13	-15,2	-0,1	0,5
1986	85,2	98,7	-14	-15,9	-0,5	0,1
1987	87,5	102,0	-14	-16,5	2,7	3,3
1988	96,2	97,7	-2	-1,6	9,9	-4,1
1989	100,1	100,2	0	-0,2	4,0	2,6
1990	99,0	99,0	0	0,0	-1,1	-1,2
1991	85,1	85,1	0	0,0	-14,0	-14,1
1992	101,5	101,5	0	0,0	19,3	19,3
1993	105,8	105,8	0	0,0	4,2	4,2
1994	94,6	94,6	0	0,0	-10,6	-10,6
1995	200,7	200,7	0	0,0	112,2	112,2
1996	107,7	107,7	0	0,0	-46,3	-46,3
1997	94,9	94,9	0	0,0	-11,9	-11,9
Σύνολα:			-180			

Πίνακας ΑΠ10: Προστιθέμενη αξία του τομέα της μεταποίησης (εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσα	Προβλε- πόμενη	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	35,9					
1961	39,6				10,3	
1962	42,7				7,8	
1963	43,5				1,9	
1964	42,8				-1,6	
1965	49,2				15,0	
1966	54,6				11,0	
1967	64,6				18,3	
1968	71,0				9,9	
1969	77,3				8,9	
1970	82,9				7,2	
1971	94,4				13,9	
1972	115,3				22,1	
1973	126,7				9,9	
1974	101,5	111,6	-10	-9,9	-19,9	-12,0
1975	85,2	115,8	-31	-35,9	-16,0	3,8
1976	98,4	120,8	-22	-22,7	15,5	4,3
1977	113,0	127,9	-15	-13,2	14,8	5,9
1978	122,6	134,9	-12	-10,0	8,5	5,5
1979	133,4	143,6	-10	-7,6	8,8	6,5
1980	143,4	151,8	-8	-5,8	7,5	5,7
1981	152,0	158,8	-7	-4,5	6,0	4,6
1982	160,9	166,4	-6	-3,4	5,9	4,8
1983	166,1	170,5	-4	-2,6	3,2	2,4
1984	177,4	181,0	-4	-2,0	6,8	6,2
1985	183,2	186,1	-3	-1,6	3,3	2,8
1986	186,1	188,3	-2	-1,2	1,6	1,2
1987	202,5	204,4	-2	-0,9	8,8	8,5
1988	217,6	219,1	-2	-0,7	7,5	7,2
1989	230,7	232,0	-1	-0,5	6,0	5,8
1990	235,7	236,7	-1	-0,4	2,2	2,0
1991	238,1	238,9	-1	-0,3	1,0	0,9
1992	245,6	246,2	-1	-0,3	3,1	3,1
1993	235,7	236,2	0	-0,2	-4,0	-4,1
1994	246,6	247,0	0	-0,1	4,6	4,6
1995	254,9	255,2	0	-0,1	3,4	3,3
1996	253,2	253,4	0	-0,1	-0,7	-0,7
1997	254,5	254,5	0	0,0	0,5	0,5
Σύνολα:			-143			

Πίνακας ΑΠ11: Προστιθέμενη αξία του τομέα των κατασκευών (εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσα	Προβλε- πόμενη	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θεις	Προβλε/νος
1960	28,1					
1961	35,3				25,6	
1962	36,9				4,5	
1963	38,5				4,3	
1964	30,0				-22,1	
1965	32,8				9,3	
1966	37,0				12,8	
1967	41,6				12,4	
1968	47,2				13,5	
1969	51,3				8,7	
1970	51,0				-0,5	
1971	60,3				18,1	
1972	63,2				4,8	
1973	85,7				35,6	
1974	57,4	87,2	-30	-51,9	-33,0	1,7
1975	34,8	89,6	-55	-157,6	-39,4	2,8
1976	53,3	90,4	-37	-69,5	53,2	0,8
1977	76,7	96,7	-20	-26,1	43,9	7,1
1978	88,5	103,8	-15	-17,3	15,4	7,3
1979	100,3	112,0	-12	-11,6	13,3	7,8
1980	102,5	110,6	-8	-7,9	2,2	-1,3
1981	88,5	93,2	-5	-5,3	-13,7	-15,7
1982	86,4	89,5	-3	-3,6	-2,4	-3,9
1983	86,2	88,3	-2	-2,5	-0,2	-1,3
1984	87,8	89,3	-2	-1,7	1,9	1,1
1985	86,7	87,7	-1	-1,2	-1,3	-1,8
1986	87,0	87,7	-1	-0,8	0,3	0,0
1987	89,7	90,2	0	-0,6	3,1	2,8
1988	93,2	93,6	0	-0,4	3,9	3,7
1989	101,6	101,9	0	-0,3	9,0	8,9
1990	104,3	104,5	0	-0,2	2,7	2,6
1991	109,2	109,3	0	-0,1	4,7	4,6
1992	114,4	114,5	0	-0,1	4,8	4,7
1993	108,3	108,4	0	-0,1	-5,3	-5,3
1994	107,5	107,5	0	0,0	-0,8	-0,8
1995	106,7	106,7	0	0,0	-0,7	-0,8
1996	106,5	106,5	0	0,0	-0,2	-0,2
1997	102,1	102,1	0	0,0	-4,1	-4,1
Σύνολα:			-192			

Πίνακας ΑΠ12: Προστιθέμενη αξία του τομέα του τουρισμού (εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1980)						
Έτος	Πραγματο- ποιηθείσα	Προβλε- πόμενη	Απώλεια ΛΚ	Απώλεια %	Ρυθμός αλλαγής	
					Πραγμ/θείς	Προβλε/νος
1960	6,4					
1961	6,8				6,2	
1962	7,3				7,4	
1963	7,6				4,1	
1964	8,5				11,8	
1965	9,3				9,4	
1966	10,9				17,2	
1967	12,6				15,6	
1968	12,8				1,6	
1969	13,3				3,9	
1970	14,7				10,5	
1971	18,8				27,9	
1972	22,5				19,7	
1973	22,7				0,9	
1974	15,9	25,1	-9	-57,5	-29,7	10,6
1975	10,5	25,2	-15	-140,0	-34,2	0,3
1976	13,6	25,8	-12	-89,4	29,5	2,2
1977	16,3	25,1	-9	-53,7	19,9	-2,7
1978	19,2	24,6	-5	-27,9	17,8	-2,0
1979	24,9	27,0	-2	-8,6	29,7	10,1
1980	26,5	26,1	0	1,4	6,4	-3,3
1981	32,3	29,2	3	9,5	21,9	11,8
1982	37,9	31,7	6	16,3	17,3	8,6
1983	41,8	32,6	9	22,0	10,3	2,8
1984	47,8	35,0	13	26,8	14,4	7,3
1985	53,6	37,0	17	31,0	12,1	5,7
1986	57,9	37,8	20	34,6	8,0	2,3
1987	67,8	42,1	26	37,9	17,1	11,3
1988	79,8	47,3	32	40,7	17,7	12,3
1989	93,9	53,3	41	43,3	17,7	12,6
1990	103,6	56,3	47	45,6	10,3	5,8
1991	92,1	54,8	37	40,5	-11,1	-2,7
1992	110,7	71,1	40	35,7	20,2	29,8
1993	99,9	68,5	31	31,4	-9,8	-3,7
1994	114,3	82,9	31	27,5	14,4	21,0
1995	115,8	88,1	28	23,9	1,3	6,2
1996	111,1	88,0	23	20,8	-4,1	-0,1
1997	117,5	96,3	21	18,0	5,8	9,4
Σύνολα:			353			

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β1

ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ

Οι *οριστικές* ιδιωτικές απώλειες είναι τα υλικά αγαθά που καταστράφηκαν ολοσχερώς ή κλάπηκαν στην εισβολή ή κατά τη διάρκεια της μετέπειτα κατοχής. Τα στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό των απωλειών αυτών προέρχονται από:

- τη μελέτη του Γραφείου Προγραμματισμού, που έγινε τον Απρίλιο του 1975 για την εκτίμηση των απωλειών της Τουρκικής εισβολής και
- τις ατομικές δηλώσεις των κατόχων περιουσιακών στοιχείων στις κατεχόμενες περιοχές και την καταγραφή των περιουσιών εταιρειών και συνεργατισμών στις κατεχόμενες περιοχές, που διενήργησε το Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών το 1976.

Όλα τα περιουσιακά στοιχεία που αναφέρονται στην ανάλυση πιο κάτω είναι εκφρασμένα σε τιμές 1974 και προέρχονται από τη δεύτερη από τις πιο πάνω πηγές, εκτός όπου υπήρχε διαφορά μεταξύ τους πέραν του 5%. Στις περιπτώσεις που υπήρχε τέτοια διαφορά, οι υπολογισμοί επαναλήφθηκαν με πρόσθετες πληροφορίες από στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών του 1973 και πληροφορίες που περιέχονται σε άλλα αδημοσίευτα έγγραφα του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών.

Στον υπολογισμό των οριστικών απωλειών έχουν περιληφθεί όλα τα υλικά αγαθά που καταστράφηκαν ολοσχερώς κατά τη διάρκεια της εισβολής ή κλάπηκαν από τους Τούρκους. Στην κατηγορία αυτήν περιλαμβάνονται και αγαθά που καταστράφηκαν σταδιακά από έλλειψη συντήρησης λόγω της μακρόχρονης κατοχής (π.χ. κτίρια). Όμως δεν περιλαμβάνεται η κατεχόμενη γη που ανήκει στους ελληνοκυπρίους, διότι στην παρούσα μελέτη θεωρούμε ότι αυτή δεν έχει απολεσθεί οριστικά. Οι απώλειες που συνδέονται με την κατεχόμενη γη εξετάζονται στο επόμενο κεφάλαιο.

Πιο συγκεκριμένα, τα υλικά αγαθά που θεωρούνται ότι έχουν απολεσθεί οριστικά περιλαμβάνουν:

- Κτίρια
- Δεντροκαλλιέργειες
- Μηχανοκίνητα οχήματα
- Γεωργικά μηχανήματα
- Ζώα και πτηνά
- Μηχανήματα και εξοπλισμός
- Έπιπλα και σκεύη
- Αποθέματα και πρώτες ύλες
- Τιμαλφή

Ο υπολογισμός της αξίας των οριστικών απωλειών της εισβολής διαφέρει ανάλογα με το αν το αντικείμενο είναι παραγωγικής ή καταναλωτικής χρήσης. Για το σκοπό αυτό χωρίζουμε τις οριστικές ιδιωτικές απώλειες σε τρεις κατηγορίες: τις κεφαλαιουχικές απώλειες ιδιωτικών επιχειρήσεων, τις απώλειες ιδιωτικών οικιστικών μονάδων και τις απώλειες σε καταναλωτικά αγαθά.

B1.1 Κεφαλαιουχικές απώλειες επιχειρήσεων

Κεφαλαιουχικές είναι οι απώλειες οι οποίες, όταν έγινε η εισβολή, υπήρχαν σε μορφή επενδύσεων. Στην κατηγορία αυτήν περιλαμβάνονται οι απώλειες των επιχειρήσεων σε κτίρια, μηχανήματα, πρώτες ύλες και προϊόντα (έτοιμα ή ημιτελή). Η αξία των κεφαλαιουχικών απωλειών είναι ίση με την αξία του κεφαλαίου που χάθηκε το 1974 ή με τη συσσωρευμένη αξία των αποδόσεων που θα είχαν τα κτίρια, μηχανήματα κλπ. στο χρονικό διάστημα από την εισβολή μέχρι την απόσβεση τους. Στη δεύτερη περίπτωση η απόδοση θεωρείται ίση με τη μέση απόδοση μιας ασφαλούς επένδυσης όπως, για παράδειγμα, οι επενδύσεις σε κυβερνητικά χρεόγραφα και οι καταθέσεις σε τράπεζες και συνεργατικά ιδρύματα.

Οι κεφαλαιουχικές απώλειες των ιδιωτικών επιχειρήσεων, ανεξάρτητα του τομέα της οικονομίας στον οποίον αναφέρονται, χωρίζονται σε πέντε υποκατηγορίες:

- Κτιριακές εγκαταστάσεις

- Οχήματα μεταφορών
- Εργαλεία και Εξοπλισμός
- Εμπορεύματα και Πρώτες Ύλες
- Άλλα

Κτιριακές εγκαταστάσεις

Στην κατηγορία των κτιριακών εγκαταστάσεων περιλαμβάνεται κάθε είδος ιδιωτικού κτιρίου, το οποίο προ της εισβολής ανήκε σε ή νοικιαζόταν από κάποια ιδιωτική επιχείρηση. Όμως δεν περιλαμβάνονται σε αυτήν την κατηγορία κτιριακές απώλειες επιχειρήσεων που ανήκαν σε ένα αυτοεργοδοτούμενο πρόσωπο του οποίου ο χώρος απασχόλησης ήταν η κατοικία του, διότι οι απώλειες αυτές καλύπτονται από τις δηλώσεις των νοικοκυριών και περιλαμβάνονται στις οικιστικές απώλειες, που εξετάζονται στο Τμήμα Β1.2 πιο κάτω.

Οι συνολικές απώλειες των ιδιωτικών επιχειρήσεων σε κτιριακές εγκαταστάσεις εκτιμάται ότι ανέρχονται σε ΛΚ110 εκατομμύρια (σε τιμές 1974) και περιγράφονται στον Πίνακα Β1. Οι εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στον Πίνακα Β1 έγιναν με βάση τις ατομικές δηλώσεις των κατόχων περιουσιακών στοιχείων στις κατεχόμενες περιοχές και την καταγραφή των περιουσιών εταιρειών και συνεργατισμών στις κατεχόμενες περιοχές που διενήργησε το Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών το 1976. Στις εκτιμήσεις συνυπολογίζονται και οι δηλώσεις επιχειρήσεων που ήταν εγγεγραμμένες στο μητρώο του Εφόρου Εταιρειών της Κυπριακής Δημοκρατίας, περιλαμβανομένων και των ξένων εταιρειών οι οποίες είχαν την έδρα τους στην Κύπρο¹⁴.

¹⁴ Σημειωτέον ότι στη δήλωση των απωλειών, τόσο στην περίπτωση των νοικοκυριών όσο και στην περίπτωση των εταιρειών και συνεταιρισμών, η δηλωμένη αξία έγινε λαμβάνοντας υπόψη και την αξία της γης. Για τις εκτιμήσεις μας χρησιμοποιήσαμε μόνο την αξία των κτιριακών εγκαταστάσεων μετά την αφαίρεση της αξίας της γης. Οι αξίες της γης υπολογίστηκαν βάσει των αξιών των οικοπέδων κατά περιοχή, όπως αυτές δηλώθηκαν. Οι δηλώσεις κατόχων περιουσιακών στοιχείων στα κατεχόμενα υπολογίζονται γύρω στο 90-95% του συνόλου.

**Πίνακας Β1: Απώλειες σε κτιριακές εγκαταστάσεις
(ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Περιγραφή	Αξία
Ατομικές επιχειρήσεις (αυτοεργοδοτούμενοι)	12747
Εταιρείες και συνεργατισμοί	46815
Άλλες εγκαταστάσεις	41706
Οικοδομικά έργα	8359
Σύνολο	109627

Οχήματα μεταφορών

Στην κατηγορία αυτήν περιλαμβάνονται όλα τα οχήματα μεταφορών για όλους τους τομείς της οικονομίας (περιλαμβανομένων των αλιευτικών σκαφών), που ανήκαν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Επίσης, στην κατηγορία αυτήν εμπίπτει η αξία των τρακτέρ και των θεριστικών μηχανών, αλλά όχι η αξία των μεταφορικών οχημάτων ιδιωτικής χρήσης. Οι τελευταίες περιλαμβάνονται στις καταναλωτικές δαπάνες. Οι απώλειες που αφορούν οχήματα μεταφορών ανέρχονται στις ΛΚ19 εκατομμύρια (σε τιμές 1974) και περιγράφονται στον Πίνακα Β2.

**Πίνακας Β2: Απώλειες σε οχήματα μεταφορών
(ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Περιγραφή	Αξία
Οχήματα μεταφορών	2652
Οχήματα συνεταιρισμών	5952
Τρακτέρ	4801
Θεριστικές μηχανές	1775
Μεταφορικά μέσα γεωργικών προϊόντων	133
Οχήματα ατομικών επιχειρήσεων	3693
Σύνολο	19006

Εμπορεύματα, πρώτες ύλες και ζώα

Στην κατηγορία αυτήν περιλαμβάνονται όλα τα εμπορεύματα (προς πώληση, σε παρακαταθήκη και ημιτελή) και οι πρώτες ύλες. Επίσης περιλαμβάνονται ζώα και πτηνά, σοδειές, λιπάσματα και ζωοτροφές που χάθηκαν ένεκα της Τουρκικής

εισβολής και ήταν ιδιοκτησία ιδιωτικών επιχειρήσεων. Οι απώλειες που συνδέονται με αυτήν την κατηγορία κεφαλαιουχικών αγαθών περιγράφονται στον Πίνακα Β3.

Οι απώλειες σε εμπορεύματα και πρώτες ύλες κατανέμονται εξίσου, περίπου, μεταξύ των εταιρειών και των ατομικών επιχειρήσεων. Οι σημαντικές απώλειες σε ζώα και πτηνά αντανakλούν τις πολλές επιχειρήσεις στον τομέα της κτηνοτροφίας και γεωργίας, που εγκαταλείφθηκαν στα κατεχόμενα όταν έγινε η εισβολή. Οι συνολικές απώλειες των ιδιωτικών επιχειρήσεων σε εμπορεύματα, πρώτες ύλες και ζώα ανέρχονται σε ΛΚ132 εκατομμύρια σε τιμές 1974.

**Πίνακας Β3: Απώλειες σε εμπορεύματα και πρώτες ύλες
(ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Περιγραφή	Αξία
<u>Εταιρείες και Συνεργατισμοί</u>	
Εμπορεύματα προς πώληση	41675
Εμπορεύματα σε παρακαταθήκη	261
Ημιτελή προϊόντα	1488
Πρώτες ύλες	10169
<u>Ατομικές Εταιρείες</u>	
Εμπορεύματα	42450
Πρώτες ύλες	9278
<u>Άλλα εμπορεύματα και πρώτες ύλες</u>	
Ζώα και πτηνά	17917
Σοδειές	857
Λιπάσματα	1577
Ζωοτροφές	3825
Οικοδομικά υλικά	2114
Σύνολο	131611

Εξοπλισμός και εργαλεία

Η συνολική απώλεια που προκάλεσε η εισβολή σε εξοπλισμό και εργαλεία ιδιωτικών επιχειρήσεων ανέρχεται στα ΛΚ114 εκατομμύρια (σε τιμές 1974) και περιγράφεται αναλυτικά στον Πίνακα Β4. Στην κατηγορία αυτήν περιλαμβάνονται απώλειες που προκάλεσε η εισβολή σε μηχανήματα και εξοπλισμό, έπιπλα και σκεύη, εξοπλισμό γραφείου και άλλο εξοπλισμό. Επίσης περιλαμβάνονται αρδευτικά μηχανήματα, γεωργικά και κτηνοτροφικά μηχανήματα και εργαλεία που ανήκαν σε ιδιωτικές

επιχειρήσεις. Τα μηχανήματα και ο μηχανικός εξοπλισμός των εργοστασίων και υποστατικών των επιχειρήσεων που λειτουργούσαν στα κατεχόμενα εκπροσωπεί το μεγαλύτερο μέρος του κόστους στην κατηγορία αυτή. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η απώλεια ΛΚ23,6 εκατομμυρίων σε φυτείες, χωρίς βέβαια αυτό να περιλαμβάνει την αξία της γης στην οποία καλλιεργούνταν.

**Πίνακας Β4: Απώλειες σε εξοπλισμό και εργαλεία
(ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Περιγραφή	Αξία
<u>Εταιρείες και Συνεργατισμοί</u>	
Μηχανικός και λοιπός εξοπλισμός	32830
Έπιπλα και σκεύη	4963
Εξοπλισμός γραφείου	1936
Άλλος Εξοπλισμός	2236
<u>Ατομικές Εταιρείες</u>	
Μηχανήματα	17637
Εργαλεία	3843
Εξοπλισμός	5229
Μηχανήματα αρδεύσεως	13415
Ψεκαστήρες	355
Εκκολαπτικές μηχανές	16
Αρμεκτικές μηχανές	25
Γεωργικά εργαλεία & μηχανήματα	272
Άλλα εργαλεία	5247
Φυτείες (δεν περιλαμβάνεται η αξία της γης)*	23596
Οικοδομικά μηχανήματα & εργαλεία	1814
Ψαρόβαρκες	334
Σύνολο	113750

* Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Άλλες κεφαλαιουχικές απώλειες

Στον Πίνακα Β5 παρουσιάζονται οι απώλειες που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή σε χρεόγραφα, μετρητά και άλλα κεφαλαιουχικά περιουσιακά στοιχεία των ιδιωτικών επιχειρήσεων, που δεν περιλαμβάνονται στις κατηγορίες των κεφαλαιουχικών απωλειών που εξετάσαμε προηγουμένως. Αυτές οι κεφαλαιουχικές απώλειες ανέρχονται συνολικά σε ποσό πέραν των ΛΚ15 εκατομμυρίων σε τιμές 1974.

**Πίνακας Β5: Άλλες ιδιωτικές κεφαλαιουχικές απώλειες
(ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Περιγραφή	Αξία
Χρεόγραφα	4244
Μετρητά	887
Άλλα κεφαλαιουχικά περιουσιακά στοιχεία	10000
Σύνολο	15131

B1.2 Απώλειες σε ιδιωτικές οικιστικές μονάδες

Οι απώλειες σε ιδιωτικές οικιστικές μονάδες είναι η πιο σημαντική *οριστική* απώλεια που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει όλα τα κτίρια και υποστατικά που καταστράφηκαν ή εγκαταλείφθηκαν από τις πενήντα πέντε περίπου χιλιάδες νοικοκυριά και αυτοεργοδοτούμενους που εκδιώχθηκαν από τις κατεχόμενες περιοχές της Κύπρου. Επίσης, περιλαμβάνει τις κτιριακές εγκαταστάσεις και υποστατικά των επιχειρήσεων που ανήκουν σε άτομα. Σε αυτήν την κατηγορία απωλειών που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή δεν περιλαμβάνεται ο εξοπλισμός των οικιστικών μονάδων (π.χ. έπιπλα), που υπολογίζεται ως καταναλωτική απώλεια πιο κάτω.

Με βάση τις εκτιμήσεις του Γραφείου Προγραμματισμού η αξία των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων που εγκαταλείφθηκαν στα κατεχόμενα από τους πρόσφυγες ανέρχεται σε ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές του 1974. Με βάση τις δηλώσεις που έγιναν στο Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών η αξία των οικιστικών μονάδων σε τιμές 1974 ανέρχεται στα ΛΚ228 εκατομμύρια.¹⁵ Η κάπως μικρότερη αξία των απωλειών σε οικιστικές μονάδες στα στοιχεία του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών οφείλεται κυρίως στο ότι απουσίαζαν αρκετά πρόσωπα από την Κύπρο, όταν ζητήθηκαν δηλώσεις για τις απώλειες το 1976. Οι απώλειες σε οικιστικές μονάδες

¹⁵ Πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία του Γραφείου Προγραμματισμού η αξία των οικιστικών μονάδων δεν περιλαμβάνει την αξία των οικοπέδων. Αντίθετα στις δηλώσεις των κατόχων περιουσιακών στοιχείων στις κατεχόμενες περιοχές που υποβλήθηκαν στο Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών περιλαμβάνεται και η αξία των οικοπέδων την οποία αφαιρέσαμε για να υπολογίσουμε την αξία των οικιστικών μονάδων στον Πίνακα Β6.

παρουσιάζονται στον Πίνακα Β6 κατά επαρχία και κωδικό, ο οποίος εκπροσωπεί ευρύτερες περιοχές.

Πίνακας Β6: Απώλειες σε ιδιωτικές οικιστικές μονάδες κατά επαρχία (αξίες σε ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)

Επαρχία	Οικιστικές μονάδες				Τεμάχια μόνο			Αξία κτιρίων μόνο
	Αριθμός	Αξία		Αριθμός	Αξία			
		Συνολική	Μονάδα		Συνολική	Τεμάχιο		
Κερύνεια	10	1517	6554	4,32	414	-	-	6554*
	11	1758	14323	8,15	1483	5205	3,51	8151
	12	3211	21276	6,63	2612	5997	2,30	13903
	13	1256	10786	8,59	1705	4027	2,36	7820
	14	5993	48731	8,13	5041	20512	4,07	24347
	15	2143	11470	5,35	1294	2264	1,75	7720
Ολικό Κερύνειας								68495
Λευκωσία	20	1214	23482	19,34	1698	14918	8,79	12816
	21	2697	16805	6,23	2381	4412	1,85	11808
	22	6146	59637	9,70	4746	20665	4,35	32876
Ολικό Λευκωσίας								57499
Αμμοχώστος	30	10133	157004	15,49	8284	88309	10,66	48981
	31	4390	29038	6,61	7471	32689	4,38	9830
	32	7414	36988	4,99	6250	8833	1,41	26511
	33	5739	28936	5,04	3881	8405	2,17	16505
Ολικό Αμμοχώστου								101827
Λάρνακα	41	3	12	3,83	-	-	-	12
	42	189	724	3,84	66	80	1,21	496
Ολικό Λάρνακας								507
Πάφος	7	62	8,92	28	30	1,09	55	
Συνολική ιδιωτική απώλεια σε κτίρια								228384

* Η αξία των τεμαχίων και η αξία ανά τεμάχιο, δεν καταγράφεται λόγω ανεπαρκών στοιχείων.

Πηγή: Γραφείο Προγραμματισμού.

Από τον Πίνακα Β6 φαίνεται ότι η επαρχία Αμμοχώστου είχε τις μεγαλύτερες απώλειες σε οικιστικές μονάδες, πέραν των ΛΚ100 εκατομμυρίων σε τιμές 1974. Οι απώλειες σε οικιστικές μονάδες στην επαρχία της Κερύνειας, που καταλήφθηκε ολόκληρη από τους Τούρκους, πλησιάζουν τα ΛΚ70 εκατομμύρια. Επίσης μεγάλες απώλειες σε οικιστικές μονάδες είχε η επαρχία Λευκωσίας, σε αντίθεση με την επαρχία Πάφου και Λάρνακας που είχαν σχετικά μικρότερες απώλειες.

B1.3. Ιδιωτικές απώλειες σε καταναλωτικά αγαθά

Στην κατηγορία των ιδιωτικών καταναλωτικών απωλειών που προκλήθηκαν από την Τουρκική εισβολή, περιλαμβάνεται όλος ο οικιακός εξοπλισμός και τα μεταφορικά μέσα ιδιωτικής χρήσης.

Ο Πίνακας Β7 παρουσιάζει αναλυτικά τις ιδιωτικές καταναλωτικές απώλειες, που αναφέρονται σε οικιακό εξοπλισμό και ανέρχονται στα ΛΚ147 εκατομμύρια σε τιμές 1974.

**Πίνακας Β7: Απώλειες σε οικιακό εξοπλισμό
(ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Περιγραφή	Αξία ανά οικία	Αξία
Έπιπλα	730	40662
Ρουχισμός	664	37015
Μαγειρικά σκεύη	54	3026
Ψυγείο	69	3871
Τηλεόραση	53	2957
Πλυντήριο	42	2337
Ραπτομηχανή	46	2561
Άλλος εξοπλισμός	318	17721
Τιμαλφή	335	18658
Διάφορα άλλα	336	18692
Σύνολο	2648	147499

Ο Πίνακας Β8 περιγράφει τις απώλειες που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή σε ιδιωτικά μεταφορικά μέσα. Συνολικά, οι απώλειες αυτές ανέρχονται σε ΛΚ8 εκατομμύρια (σε τιμές 1974) και όπως θα ανέμενε κανείς το μεγαλύτερο μερίδιο έχουν τα αυτοκίνητα.

**Πίνακας Β8: Απώλειες σε ιδιωτικά μεταφορικά
μέσα (ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Περιγραφή	Αριθμός	Αξία
Αυτοκίνητα	6027	5769
Μοτοσικλέτες	13574	495
Βάρκες	528	793
Άλλα	16701	591
Σύνολο	36830	7648

Οι συνολικές ιδιωτικές καταναλωτικές απώλειες (οικιακός εξοπλισμός και ιδιωτικά μεταφορικά μέσα) που προκλήθηκαν από την Τουρκική εισβολή σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που βασίζονται στις δηλώσεις των κατόχων περιουσιακών στοιχείων στις κατεχόμενες περιοχές, που κατέγραψε το Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών το 1976, ανέρχονται σε ΛΚ155 εκατομμύρια. Παρόμοια είναι και η εκτίμηση του Γραφείου Προγραμματισμού.

B1.4 Αναγωγή των οριστικών ιδιωτικών απωλειών σε τιμές 1995

Ο Πίνακας Β9 αθροίζει τις οριστικές ιδιωτικές απώλειες, ώστε να έχουμε μια σφαιρική εικόνα αυτών των απωλειών και τις εκφράζει σε τιμές 1995 για λόγους σύγκρισης με άλλα τμήματα της μελέτης. Συγκριτικά, οι μεγαλύτερες οριστικές ιδιωτικές απώλειες ήταν σε κτίρια (κατοικίες και άλλες κτιριακές εγκαταστάσεις), που αθροίζουν σε ΛΚ1385 εκατομμύρια περίπου σε τιμές 1995. Σημαντικά μεγάλες ήταν και οι απώλειες σε οικιακό εξοπλισμό (ΛΚ604 εκατομμύρια), σε εμπορεύματα και πρώτες ύλες (ΛΚ539 εκατομμύρια) και σε εξοπλισμό και εργαλεία (ΛΚ466 εκατομμύρια). Συνολικά οι οριστικές ιδιωτικές απώλειες πλησιάζουν τα ΛΚ3,2 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995. Αυτό σημαίνει ότι, εκτός από την ακίνητη περιουσία σε γη που εξετάζουμε στο επόμενο κεφάλαιο, κάθε Ελληνοκυπριακή οικογένεια που προσφυγοποιήθηκε το 1974 απώλεσε περιουσία σε κτίρια και κινητή περιουσία αξίας περίπου ΛΚ63 χιλιάδων σε τιμές 1995.

**Πίνακας Β9: Οριστικές ιδιωτικές απώλειες
(ΛΚ εκατομμύρια σε τιμές 1995)**

Περιγραφή	Αξία
Κτιριακές εγκαταστάσεις	449,3
Οχήματα μεταφορών	77,9
Εμπορεύματα και πρώτες ύλες	539,4
Εξοπλισμός και εργαλεία	466,2
Άλλες ιδιωτικές κεφαλαιουχικές απώλειες	62,0
Ιδιωτικές οικιστικές μονάδες	936,0
Οικιακός εξοπλισμός	604,5
Ιδιωτικά μεταφορικά μέσα	31,3
Σύνολο	3166,6

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β2

ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ

Σε αυτό το κεφάλαιο εκτιμούμε την αξία της κατεχόμενης ιδιωτικής γης, με σκοπό να υπολογίσουμε τις ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης. Οι εκτιμήσεις μας αναφέρονται μόνο στη γη και δεν περιλαμβάνουν οικίες και υποστατικά, που έχουν ήδη υπολογιστεί (ως οριστικές απώλειες) στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Η βασική διαφορά μεταξύ των οριστικών απωλειών που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο και των απωλειών που συνδέονται με τη γη είναι ότι η τελευταία δεν θεωρείται ότι έχει χαθεί οριστικά, αλλά η κατοχή της από τους Τούρκους προκαλεί απώλεια ευκαιριών εκμετάλλευσης της. Επομένως, όσον αφορά την κατεχόμενη γη θεωρούμε ότι η Τουρκική εισβολή προκαλεί μόνο απώλεια πρόσβασης ίση με τη διαφορά μεταξύ του επιτοκίου δανεισμού και του επιτοκίου καταθέσεων. Στην Κύπρο αυτή η διαφορά κυμαίνεται γύρω στο 1,5%. Το σκεπτικό της υπόθεσης αυτής είναι ότι η απόδοση της γης (σε υπεραξία) είναι ίση με το επιτόκιο καταθέσεων.¹⁶ Όμως, δεδομένου ότι η κατεχόμενη γη εξακολουθεί να ανήκει στους νόμιμους ιδιοκτήτες της, η απόδοση σε υπεραξία δεν είναι απώλεια επειδή ενσωματώνεται στην τιμή της γης. Η απώλεια αντιστοιχεί μόνο στο γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες κατεχομένων δεν μπορούν να πωλήσουν την περιουσία τους και αναγκάζονται να δανειζονται σε υψηλότερο κόστος από το όφελος (υπεραξία) που έχουν από την ιδιοκτησία γης.

Οι απώλειες πρόσβασης είναι ιδιαίτερα σημαντικές γιατί αποτελούν τη μεγαλύτερη ανοικτή οικονομική πληγή της Τουρκικής εισβολής. Η στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης στις κατεχόμενες περιουσίες προκαλεί απώλεια, που όχι μόνο δεν εξαντλείται αλλά αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου όσο αυξάνεται η αξία της γης.

Για τον υπολογισμό των απωλειών πρόσβασης χρειάζονται δύο βασικά στοιχεία:

¹⁶ Αν η απόδοση ήταν πιο χαμηλή, τότε οι κάτοχοι περιουσίας θα μπορούσαν να την πωλήσουν και να καταθέσουν τα χρήματα σε τράπεζα· ενώ αν ήταν πιο υψηλή, τότε οι έχοντες καταθέσεις στην τράπεζα θα τις απέσυραν για να αγοράσουν γη. Η αύξηση στην προσφερόμενη γη στην πρώτη περίπτωση και η αύξηση στη ζητούμενη γη στη δεύτερη περίπτωση θα οδηγούσε την απόδοση της γης στο ίδιο επίπεδο με το επιτόκιο καταθέσεων.

- (α) η πραγματική αξία της κατεχόμενης γης για κάθε χρόνο από το 1974 μέχρι το 1997 (και όσο διαρκεί η Τουρκική κατοχή) και
- (β) το οικονομικό όφελος από την ιδιοκτησία της γης.

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζουμε πρώτα ποια είναι η έκταση της ιδιόκτητης γης που είναι υπό Τουρκική κατοχή και ποια είναι η αξία της, όπως έχει εκτιμηθεί από το Γραφείο Προγραμματισμού. Ακολούθως εξετάζουμε τις επιπτώσεις της εισβολής και υπολογίζουμε την αξία της γης για κάθε κατηγορία και επαρχία ξεχωριστά για την περίοδο 1974-97. Με βάση τις εκτιμήσεις αυτές και τις εκτιμήσεις των διαφόρων κατηγοριών κατεχόμενης γης υπολογίζουμε τις συνολικές ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης από το 1974 μέχρι το 1997.

B2.1 Το ιδιοκτησιακό καθεστώς της γης πριν την εισβολή

Ο Πίνακας B10 παρουσιάζει την έκταση της γης στις κατεχόμενες και ελεύθερες περιοχές, στην ουδέτερη ζώνη και στις Βρετανικές βάσεις. Επίσης, γίνεται διαχωρισμός ανάλογα με το αν η γη ανήκει σε Ελληνοκύπριους, σε Τουρκοκύπριους, στο Δημόσιο, στην Ελληνορθόδοξη Εκκλησία ή στον αντίστοιχο Μουσουλμανικό θεσμό (Βακούφικη γη).

Ο Πίνακας B10 αναφέρεται στο 1964, διότι μετά τις διακοινοτικές ταραχές και τον αυτοεγκλωβισμό των Τουρκοκυπρίων δεν υπάρχουν στοιχεία για ολόκληρη την Κύπρο. Όμως, οι αριθμοί στον Πίνακα B10 ισχύουν και για το 1974 και δείχνουν ότι η συνολική έκταση της κατεχόμενης γης είναι 2.415.090 σκάλες. Από αυτές οι 1.405.235 σκάλες αποτελούν Ελληνοκυπριακή γη και είναι κατεχόμενες. Σε ποσοστά το κατεχόμενο μέρος της ιδιόκτητης γης είναι 35,3% και το 2,7% είναι στην ουδέτερη ζώνη, δηλαδή συνολικά δεν υπάρχει νόμιμη πρόσβαση στο 38% της ιδιόκτητης γης της Κύπρου. Δεδομένου ότι το 58,2% της κατεχόμενης ιδιόκτητης γης ανήκει στους Ελληνοκύπριους, προκύπτει ότι δεν υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης για το 22,1% της Κύπρου που ανήκει σε Ελληνοκυπρίους ιδιοκτήτες.

Πίνακας Β10: Ιδιοκτησία γης το 1964

Β10α: Σκάλες (χιλιάδες)							
	Ελληνο- κύπριοι	Τουρκο- κύπριοι	Άλλοι (Ξένοι)	Δημόσιο	Εκκλησία (1)	Βακούφικη (2)	Σύνολο
Κατεχόμενες Περιοχές	1405,2	391,2	6,8	551,2	58,1	2,6	2415,1
Ουδέτερη Ζώνη	107,9	25,2	2,5	40,4	5,5	0,2	180,6
Ελεύθερες Περιοχές	2470,3	401,5	10,0	1165,0	72,7	11,7	4131,2
Αγγλικές Βάσεις	89,1	15,3	12,8	64,0	5,9	1,3	188,5
Σύνολο	4071,5	833,2	32,1	1820,6	142,2	15,8	6915,4
Β10β: Ποσοστά							
	Ελληνο- κύπριοι	Τουρκο- κύπριοι	Άλλοι (Ξένοι)	Δημόσιο	Εκκλησία (1)	Βακούφικη (2)	Σύνολο
Κατεχόμενες Περιοχές	35,3	47,8	35,1	31,4	42,6	17,9	35,9
Ουδέτερη Ζώνη	2,7	3,1	12,9	2,3	4,0	1,1	2,7
Ελεύθερες Περιοχές	62,0	49,1	51,9	66,3	53,3	81,0	61,4
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100
Κατεχόμενες Περιοχές	58,2	16,2	0,3	22,8	2,4	0,1	100
Ουδέτερη Ζώνη	59,2	14,0	1,4	22,4	3,0	0,1	100
Ελεύθερες Περιοχές	59,8	9,7	0,2	28,2	1,8	0,3	100
Αγγλικές Βάσεις	47,3	8,1	6,8	34,0	3,2	0,7	100
Σύνολο	58,9	12,0	0,5	26,3	2,1	0,2	100

Πηγή: Γραφείο Προγραμματισμού.

Ένας απλός τρόπος να εκτιμηθεί η αξία της κατεχόμενης ιδιωτικής γης είναι να υπολογιστεί η μέση αξία της σε κάποιο χρόνο και ακολούθως χρησιμοποιώντας ένα γενικό δείκτη τιμών της γης να αναχθεί σε σημερινές τιμές. Με αυτόν τον τρόπο το Γραφείο Προγραμματισμού έχει εκτιμήσει την αξία της γης στις κατεχόμενες και άλλες περιοχές, όπως αυτή παρουσιάζεται στον Πίνακα Β11.

Από τον Πίνακα Β11 φαίνεται ότι το 79% της συνολικής αξίας της κατεχόμενης ιδιόκτητης γης ανήκει σε Ελληνοκύπριους. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Γραφείου Προγραμματισμού η συνολική αξία της κατεχόμενης Ελληνοκυπριακής γης σε τιμές 1995 είναι ΛΚ9791,4 εκατομμύρια, από τα οποία τα ΛΚ7748,0 εκατομμύρια αντιστοιχούν σε Ελληνοκυπριακή γη.

**Πίνακας Β11: Αξία της γης όπως εκτιμήθηκε από το Γραφείο Προγραμματισμού
(σε τιμές 1995)**

Β11α: ΛΚ εκατομμύρια							
	Ελληνο- κύπριοι	Τουρκο- κύπριοι	Άλλοι (Ξένοι)	Δημόσιο	Εκκλησία (1)	Βακούφικη (2)	Σύνολο
Κατεχόμενες Περιοχές	7748,0	830,7	137,7	820,1	245,1	9,4	9791,4
Ουδέτερη Ζώνη	976,2	29,5	6,6	70,1	165,2	0,4	1247,9
Ελεύθερες Περιοχές	6712,3	338,5	79,5	497,1	494,7	27,1	8149,2
Αγγλικές Βάσεις	252,1	12,3	5,3	15,6	9,4	1,6	296,3
Σύνολο	15688,1	1211,5	229,1	1403,3	914,0	39,0	19484,4
Β11β: Ποσοστά							
	Ελληνο- κύπριοι	Τουρκο- κύπριοι	Άλλοι (Ξένοι)	Δημόσιο	Εκκλησία (1)	Βακούφικη (2)	Σύνολο
Κατεχόμενες Περιοχές	50,2	69,3	61,6	59,1	27,1	25,6	51,0
Ουδέτερη Ζώνη	6,3	2,5	2,9	5,1	18,2	1,0	6,5
Ελεύθερες Περιοχές	43,5	28,2	35,5	35,8	54,7	73,4	42,5
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100
Κατεχόμενες Περιοχές	79,1	8,5	1,4	8,4	2,5	0,1	100
Ουδέτερη Ζώνη	78,2	2,4	0,5	5,6	13,2	0,0	100
Ελεύθερες Περιοχές	82,4	4,2	1,0	6,1	6,1	0,3	100
Αγγλικές Βάσεις	85,1	4,1	1,8	5,2	3,2	0,6	100
Σύνολο	80,5	6,2	1,2	7,2	4,7	0,2	100

Πηγή: Γραφείο Προγραμματισμού.

Οι υπολογισμοί στους οποίους στηρίζεται η εκτίμηση της κατεχόμενης γης στον Πίνακα Β11 είναι κάπως γενικοί. Σε αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να έχουμε μια πιο εμπειριστατωμένη προσέγγιση, που βασίζεται σε τρεις άξονες.

- Εκτίμηση της αξίας της κατεχόμενης γης για όλη τη διάρκεια της Τουρκικής κατοχής, δεδομένου ότι η απώλεια πρόσβασης αλλάζει από χρόνο σε χρόνο με την αλλαγή της αξίας της γης.
- Για να είναι η εκτίμηση των απωλειών πρόσβασης ακριβής, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η αξία της γης διαφέρει ανάλογα με την επαρχία και τη χρήση της.¹⁷

¹⁷ Η πληροφορία αυτή είναι σημαντική για την ανάλυση εναλλακτικών μέτρων για ίση κατανομή βαρών της Τουρκικής εισβολής, το θέμα που θα μας απασχολήσει στο Τρίτο Μέρος της παρούσας μελέτης.

- Η κατανομή της κατεχόμενης γης μεταξύ ιδιωτών και κράτους δεν είναι ομοιόμορφη, δεδομένου ότι η ιδιωτική γη συγκεντρώνεται κυρίως σε οικιστικές περιοχές και έχει μεγαλύτερη αξία από τη γη που ανήκει στο δημόσιο.

Για την εκτίμηση της αξίας της γης σε κάθε ένα από τα χρόνια που μεσολάβησαν από το 1974 μέχρι το 1997 έχουμε συλλέξει δείγμα από 6000 περίπου αγοραπωλησίες γης στις ελεύθερες περιοχές από το 1960 μέχρι το 1994. Το δείγμα αυτό έχει επιλεγεί με επισκέψεις στα επαρχιακά Κτηματολόγια και καταγραφή όλων των σχετικών λεπτομερειών που αφορούν την αγοραπωλησία (τιμή, έκταση, τοποθεσία κλπ.).

B2.2 Η επίδραση της εισβολής στην αξία της γης

Στο Τμήμα αυτό θα εξετάσουμε την πορεία της αξίας της γης ξεχωριστά για τις πέντε επαρχίες της ελεύθερης Κύπρου (Λευκωσία, Λεμεσό, Λάρνακα, Πάφο και Αμμόχωστο) την περίοδο 1973-82, για να εξαγάγουμε συμπεράσματα για την επίδραση της Τουρκικής εισβολής. Ως αξία της γης ορίζουμε την πραγματική τιμή της γης ανά τετραγωνικό μέτρο. Με τον όρο *πραγματική* εννοούμε την αποπληθωρισμένη τιμή της γης, δηλαδή την τιμή της γης σε σχέση με τον τιμάρημο. Η πραγματική αξία της γης αυξάνεται ή μειώνεται ανάλογα με το αν η τιμή ενός τετραγωνικού μέτρου γης έχει αυξηθεί περισσότερο ή λιγότερο από τον τιμάρημο.

Επίσης, σε κάθε επαρχία εξετάζουμε την πραγματική αξία πέντε κατηγοριών γης:

- οικιστικές περιοχές,
- τουριστικές περιοχές,
- αγροτικές περιοχές,
- αγροτικές-οικιστικές περιοχές και
- παραμεθόριες περιοχές (όπου ισχύει).

Στο Κτηματολόγιο υπάρχουν στοιχεία για αγοραπωλησίες γης στις οικιστικές περιοχές της ελεύθερης Κύπρου για τις επαρχίες Λευκωσίας, Λεμεσού, Λάρνακας και Πάφου, αλλά όχι για την κατεχόμενη Αμμόχωστο. Για τις τουριστικές περιοχές υπάρχουν στοιχεία για τις επαρχίες Λεμεσού, Λάρνακας, Πάφου και Αμμοχώστου.

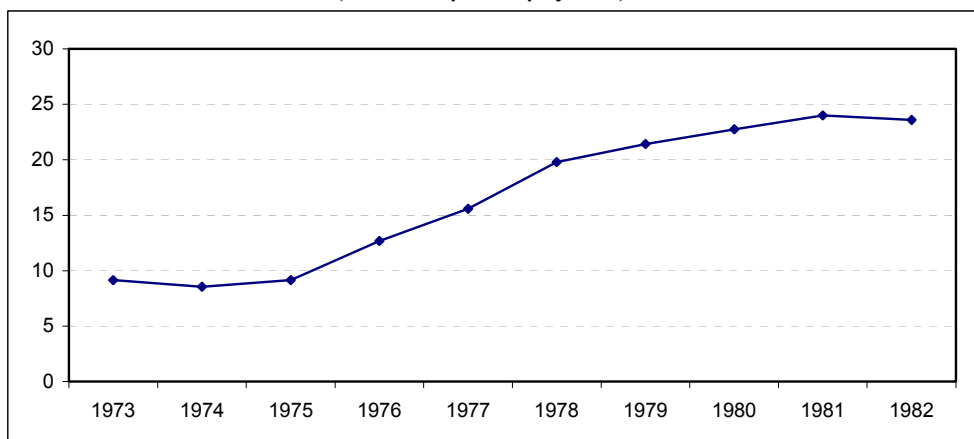
Στοιχεία για τις αγροτικές περιοχές υπάρχουν και για τις πέντε επαρχίες. Τέλος, μόνο για την επαρχία Λευκωσίας λήφθηκαν στοιχεία για τις παραμεθόριες περιοχές.

Το δείγμα δεν καλύπτει την ίδια χρονική περίοδο για όλες τις επαρχίες. Όμως, σε όλες τις επαρχίες υπάρχουν στοιχεία για την περίοδο 1972-82 στην οποία επικεντρώνεται αρχικά η προσοχή μας για να φανεί η επίδραση της Τουρκικής εισβολής. Εξάιρεση αποτελεί η Αμμόχωστος για την οποία δεν υπάρχουν στο Κτηματολόγιο καθόλου στοιχεία για αγοραπωλησίες γης πριν το 1974, αφού το Επαρχιακό Κτηματολόγιο Αμμοχώστου είναι υπό Τουρκική κατοχή.¹⁸

Τουριστικές περιοχές

Το Διάγραμμα Β1 δείχνει την πορεία της μέσης πραγματικής αξίας της γης στις τουριστικές περιοχές τη χρονική περίοδο 1973-85.¹⁹ Η Τουρκική εισβολή είχε αρχικά μικρή αρνητική επίδραση στην πραγματική αξία της γης στις τουριστικές περιοχές. Αυτό ήταν φυσικό επακόλουθο της μειωμένης επενδυτικής δυνατότητας, αμέσως μετά την καταστροφή της οικονομίας που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή.

**Διάγραμμα Β1: Πραγματική τιμή της γης σε τουριστικές περιοχές
(ΔΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)**

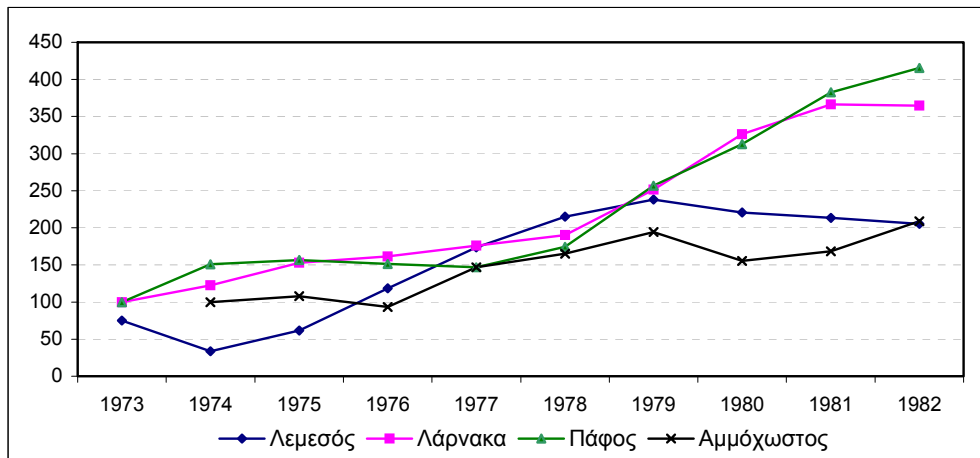
¹⁸ Οι πραγματικές τιμές της γης από το 1960 μέχρι το 1997 παρατίθεται στο Παράρτημα Β. Οι τιμές αυτές έχουν χρησιμοποιηθεί για τον υπολογισμό της απώλειας πρόσβασης πιο κάτω.

¹⁹ Τα σημεία στα διαγράμματα αντιστοιχούν στον κινητό μέσο όρο τριών περιόδων: στο χρόνο στον οποίο αναφέρονται, τον προηγούμενο και τον επόμενο χρόνο. Αυτό έχει κριθεί σκόπιμο για να αμβλυνθούν οι στρεβλώσεις που έχουν οι επιδράσεις μεμονωμένων αναξιόπιστων αγοραπωλησιών (outliers).

Μετά το 1975 η πραγματική αξία της γης στις τουριστικές περιοχές άρχισε να αυξάνεται. Η αυξητική τάση ήταν ιδιαίτερα υψηλή μέχρι το 1981, όταν η πραγματική αξία της γης σε τουριστικές περιοχές έφτασε τις ΛΚ25 ανά τ.μ., δηλαδή ήταν σχεδόν τέσσερις φορές μεγαλύτερη σε σύγκριση με το 1975. Μετά το 1981 η πραγματική αξία της γης σε τουριστικές περιοχές σταθεροποιείται.

Όμως, η πραγματική αξία της γης δεν επηρεάστηκε στον ίδιο βαθμό από την εισβολή, ούτε η αύξηση της μετά την εισβολή ήταν η ίδια σε όλες τις τουριστικές περιοχές. Αυτό φαίνεται στο Διάγραμμα Β2, όπου παρουσιάζονται ξεχωριστά οι δείκτες της πραγματικής αξία της γης στις τουριστικές περιοχές της Λεμεσού, Λάρνακας, Πάφου και Αμμοχώστου. Στη Λεμεσό η πραγματική αξία της γης στις τουριστικές περιοχές σημείωσε σημαντική μείωση αμέσως μετά την εισβολή, ενώ στις υπόλοιπες επαρχίες οι τιμές παρέμειναν σταθερές ή σημείωσαν μικρή άνοδο.

Διάγραμμα Β2: Δείκτες πραγματικής αξίας της γης σε τουριστικές περιοχές κατά επαρχία (1973=100)

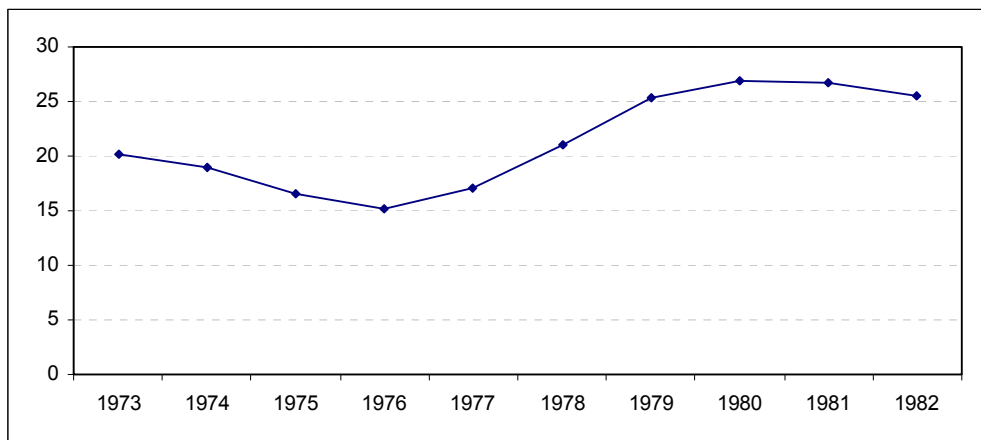
Μεταξύ 1975 και 1977 η γη στις τουριστικές περιοχές της Λεμεσού φαίνεται να ανακάμπτει την πραγματική αξία που έχασε τα προηγούμενα δύο χρόνια. Στις άλλες επαρχίες η πραγματική αξία της γης στις τουριστικές περιοχές εξακολουθεί να παραμένει σχεδόν σταθερή μέχρι το 1977. Μετά το έτος αυτό η πραγματική αξία της γης αυξάνεται σε όλες τις τουριστικές περιοχές. Στη Λεμεσό και Λάρνακα η αύξηση ανακόπτεται στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ενώ η αυξητική πορεία στις

τουριστικές περιοχές της Πάφου συνεχίζεται. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι στην περίπτωση της επαρχίας Αμμοχώστου ο δείκτης τιμών δεν αυξάνεται τόσο όσο οι δείκτες τιμών σε άλλες περιοχές, ίσως διότι οι τιμές της τουριστικής γης στην Αμμόχωστο ήταν ήδη υψηλές στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Οικιστικές περιοχές πόλεων

Το Διάγραμμα Β3 παρουσιάζει την πορεία της πραγματικής αξίας της γης στις οικιστικές περιοχές των πόλεων της ελεύθερης Κύπρου την περίοδο 1973-82. Όπως και στην περίπτωση των τουριστικών περιοχών η πραγματική αξία της γης σε οικιστικές περιοχές πόλεων μειώθηκε την περίοδο αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή, από ΛΚ20 σε ΛΚ15 ανά τ.μ. Όμως, από το 1976 αυτή άρχισε αυξάνεται, για να φτάσει το 1980 σε ΛΚ27 περίπου ανά τ.μ.

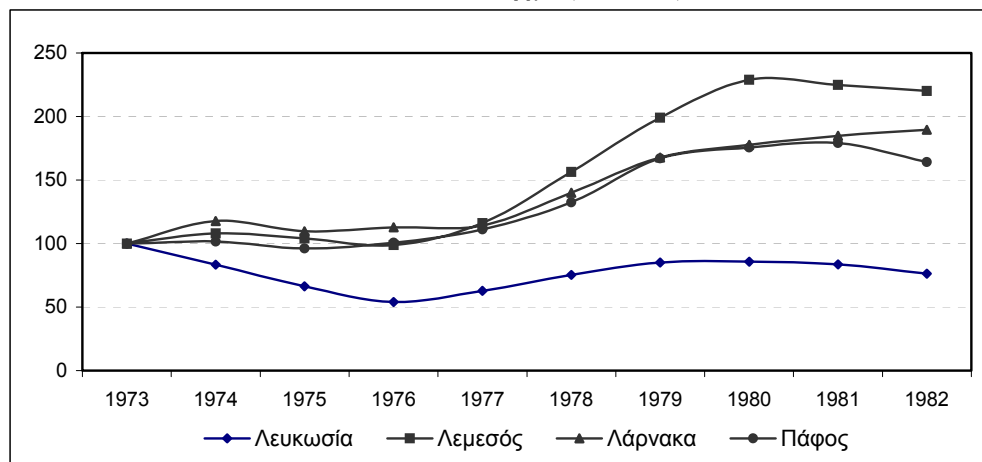
Διάγραμμα Β3: Πραγματική αξία της γης στις οικιστικές περιοχές των πόλεων (ΛΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)

Ως δείκτης η πραγματική αξία της γης στις οικιστικές περιοχές των πόλεων για κάθε επαρχία παρουσιάζεται ξεχωριστά στο Διάγραμμα Β4. Στη Λευκωσία ο δείκτης παρουσιάζει απότομη πτώση το 1974 εξαιτίας της εισβολής. Ακολούθως οι τιμές αυξάνονται για να επανέλθουν στα προ της εισβολής επίπεδα στις αρχές τις δεκαετίας του 1980. Στις άλλες επαρχίες οι τιμές της οικιστικής γης δεν φαίνεται να έχουν επηρεαστεί σημαντικά από την εισβολή.

Στις πόλεις της Λεμεσού και της Λάρνακας η πραγματική αξία της γης δεν μειώθηκε την περίοδο της εισβολής και παρέμεινε σχεδόν σταθερή μετά την εισβολή. Όμως, από το 1997 και μετά άρχισε να αυξάνεται με σχετικά υψηλούς ρυθμούς. Ιδιαίτερα στην πόλη της Λεμεσού οι πραγματικές τιμές των οικιστικών περιοχών υπερδιπλασιάστηκαν μεταξύ 1977 και 1980. Επίσης, οι πραγματικές τιμές των οικιστικών περιοχών στις πόλεις της Λάρνακας και Πάφου φαίνεται να ακολουθούν έντονη αυξητική πορεία την ίδια περίοδο.

Διάγραμμα Β4: Δείκτες πραγματικής αξίας της γης στις οικιστικές περιοχές των πόλεων κατά επαρχία (1973=100)

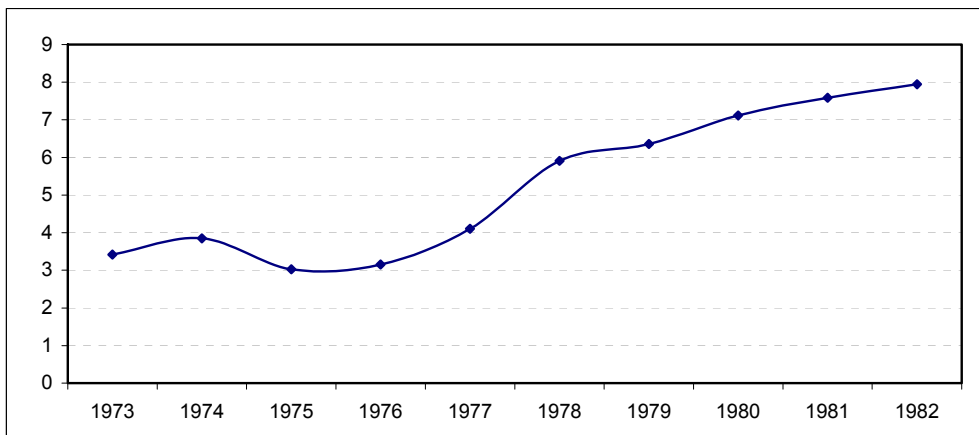

Αγροτικές-οικιστικές περιοχές

Το Διάγραμμα Β5 παρουσιάζει την πορεία της μέσης πραγματικής αξίας της γης (σε ΛΚ ανά τ.μ.) σε αγροτικές-οικιστικές περιοχές. Για τον υπολογισμό του μέσου όρου σε αυτήν την περίπτωση χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από τις επαρχίες Λευκωσίας, Πάφου και Αμμοχώστου.²⁰ Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, και στην περίπτωση της αγροτικής οικιστικής γης υπήρξε κάποια μικρή μείωση της πραγματικής αξίας της αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή. Όμως, την περίοδο 1976-82 και ιδιαίτερα τα πρώτα δύο χρόνια της περιόδου αυτής η πραγματική αξία της γης στις οικιστικές περιοχές της υπαίθρου σημείωσε μεγάλη άνοδο: από ΛΚ3 ανά τ.μ. το 1976 έφτασε τις ΛΚ6 ανά τ.μ. το 1978 και τις ΛΚ8 το 1982.

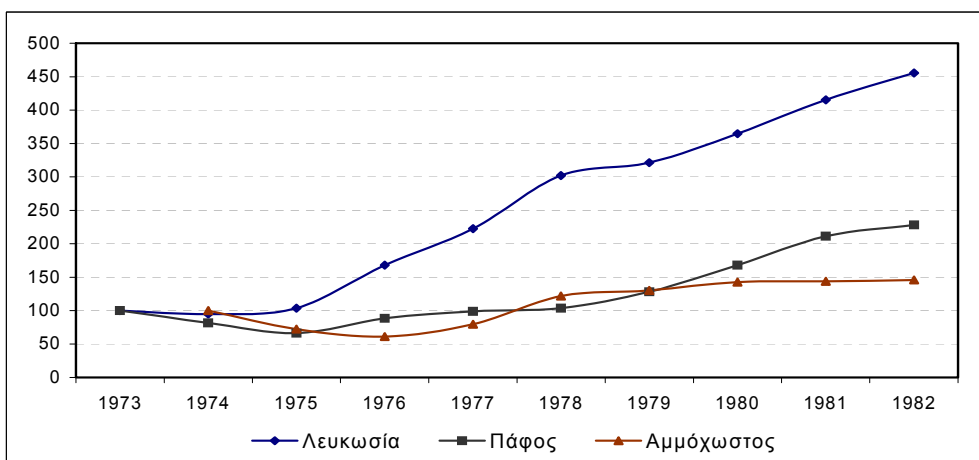
²⁰ Δεν έχουν γίνει εκτιμήσεις για την πορεία της πραγματικής αξίας της γης στις αγροτικές περιοχές των επαρχιών Λάρνακας και Λεμεσού λόγω έλλειψης επαρκών στοιχείων.

**Διάγραμμα Β5: Πραγματική τιμή της γης στις αγροτικές-οικιστικές περιοχές
(ΔΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)**

Στο Διάγραμμα Β6 η πορεία της πραγματικής αξίας της γης σε αγροτικές-οικιστικές περιοχές εμφανίζεται ως δείκτης (1973=100) ξεχωριστά για τις επαρχίες Λευκωσίας, Αμμοχώστου και Πάφου. Ιδιαίτερα μεγάλη αύξηση σημειώθηκε στις αγροτικές-οικιστικές περιοχές της Λευκωσίας, όπου η πραγματική αξία της γης σχεδόν πενταπλασιάστηκε μεταξύ 1974 και 1982. Αυτό οφείλεται στη μεγάλη ανάπτυξη που παρουσίασαν τα χωριά και δήμοι νότια και νοτιοδυτικά της πρωτεύουσας την περίοδο αυτή, όταν οι πρόσφυγες άρχισαν να εγκαταλείπουν τους καταυλισμούς και να αναζητούν ιδιοκατοίκηση σε νέες οικονομικά προσιτές περιοχές.

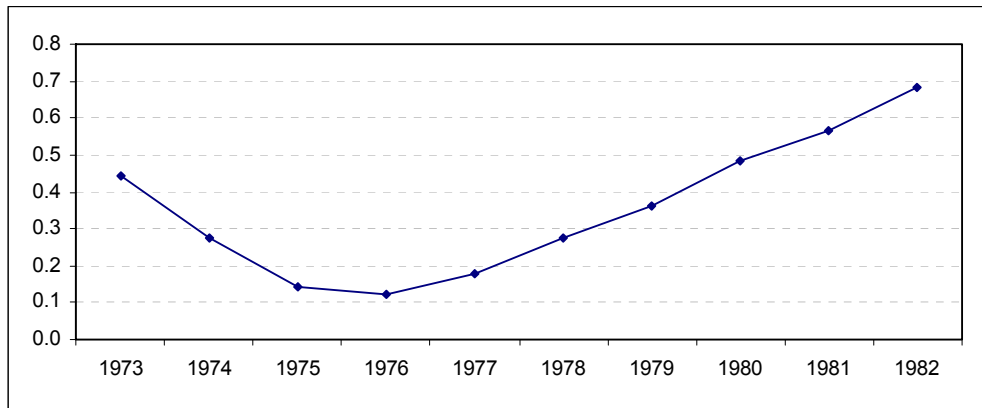
Διάγραμμα Β6: Δείκτες πραγματικής αξίας της γης σε αγροτικές-οικιστικές περιοχές κατά επαρχία (1973=100)

Αγροτικές περιοχές

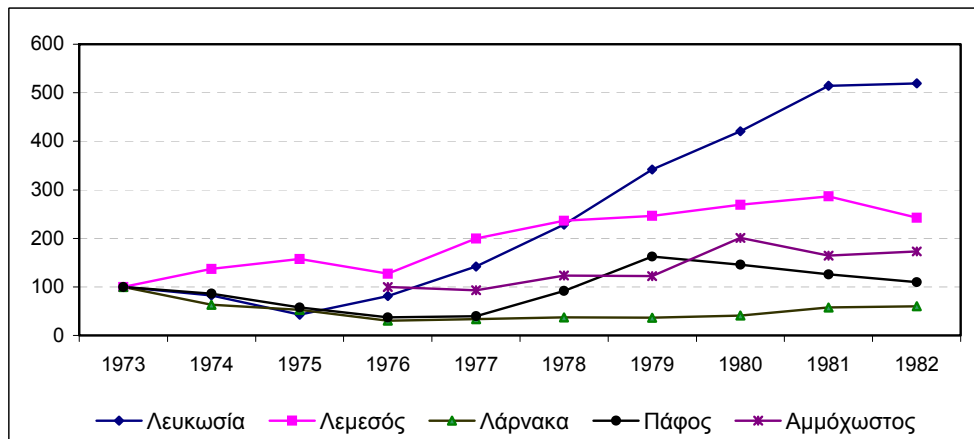
Αντίθετα με τις οικιστικές η μέση πραγματική αξία της γης στις μη οικιστικές αγροτικές περιοχές μειώθηκε σημαντικά αμέσως μετά την εισβολή (Διάγραμμα Β7). Όμως μετά το 1976 αρχίζει να αυξάνεται από 10 σεντ ανά τ.μ. το 1974 σε σχεδόν 70 σεντ ανά τ.μ. το 1982.

Διάγραμμα Β7: Πραγματική αξία της γης στις αγροτικές περιοχές (ΔΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)

Στο Διάγραμμα Β8, φαίνεται η μεγάλη αύξηση της πραγματικής αξίας της αγροτικής γης στην επαρχία Λευκωσίας. Το φαινόμενο αυτό οφείλεται στο ότι η πρωτεύουσα έχει 'πολιορκηθεί' στα τρία τέταρτα της περίπου από τα Τουρκικά στρατεύματα κατοχής και αναγκαστικά έχει επεκταθεί στις αγροτικές περιοχές, όπου η πραγματική αξία της γης δεκαπλασιάστηκε την περίοδο 1975-82.

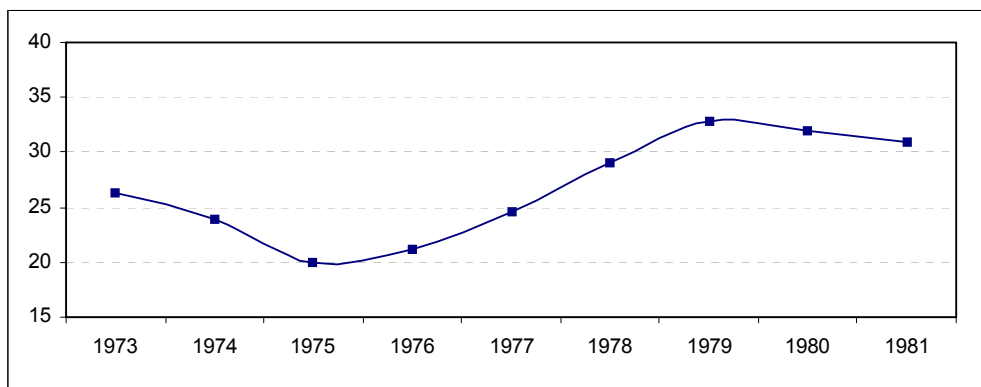
Διάγραμμα Β8: Δείκτες πραγματικής αξίας της γης στις αγροτικές περιοχές (1973=100)

Παραμεθόριες περιοχές77

Στο Διάγραμμα Β9 παρουσιάζεται η διαχρονική πορεία της πραγματικής αξίας της γης στις παραμεθόριες περιοχές της επαρχίας Λευκωσίας. Οι περιοχές αυτές ήταν ήδη υποβαθμισμένες από το 1964, όταν έγιναν οι ενδοκοινοτικές ταραχές.

Διάγραμμα Β9: Πραγματική τιμή της γης στις παραμεθόριες περιοχές (ΛΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)

Η εισβολή αύξησε την έκταση των παραμεθόριων περιοχών και υποβάθμισε ακόμη περισσότερο την πραγματική αξία τους. Η πραγματική αξία της γης στις περιοχές αυτές μειώθηκε από ΛΚ27 ανά τ.μ. το 1973 σε ΛΚ20 ανά τ.μ. το 1975. Την περίοδο 1976-79 ανέκαμψε, αλλά έπειτα πάλι μειώθηκε. Γενικά, δεν ακολούθησε την αυξητική τάση που είχε η πραγματική αξία της γης στις άλλες περιοχές.

B2.3 Η αξία της κατεχόμενης γης

Όπως αναφέρεται στην εισαγωγή του παρόντος κεφαλαίου, για τον υπολογισμό των απωλειών πρόσβασης χρειάζονται (α) η πραγματική αξία της κατεχόμενης γης για κάθε χρόνο από το 1974 μέχρι το 1997 (και όσο διαρκεί η Τουρκική κατοχή) και (β) η οικονομική απώλεια των ιδιοκτητών γης λόγω έλλειψης πρόσβασης σε αυτή.

Για τον υπολογισμό της πραγματικής αξίας της ιδιωτικής γης χρειάζεται η έκταση και η τιμή κάθε κατηγορίας κατεχόμενης ιδιωτικής γης ξεχωριστά. Όμως, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία, οι εκτιμήσεις μας τόσο για τις εκτάσεις όσο και τις τιμές των τεσσάρων κατηγοριών κατεχόμενης ιδιωτικής γης (αστική, αγροτική,

αγροτική-οικιστική και τουριστική) βασίζονται στις αντίστοιχες εκτάσεις και τιμές που ισχύουν στις ελεύθερες περιοχές. Βέβαια στους υπολογισμούς μας λαμβάνονται υπόψη οι δημογραφικές αλλαγές και άλλοι παράγοντες, ώστε οι εκτιμήσεις μας να είναι όσο το δυνατό περισσότερο αντιπροσωπευτικές.

Εδώ θα περιοριστούμε σε μια συνοπτική μόνο περιγραφή του τρόπου υπολογισμού της έκτασης και τιμής των διαφόρων κατηγοριών κατεχόμενης γης και θα συγκεντρωθούμε περισσότερο στα αποτελέσματα των εκτιμήσεων και στις απώλειες πρόσβασης. Οι λεπτομέρειες του τρόπου υπολογισμού της έκτασης και τιμής των διαφόρων κατηγοριών κατεχόμενης γης περιγράφονται στο Παράρτημα Β.

Οι κατεχόμενες εκτάσεις

Στο Τμήμα Πολεοδομίας και το Κτηματολόγιο δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία για τις εκτάσεις των πολεοδομικών ζωνών της ελεύθερης Κύπρου. Για αυτόν το λόγο υπολογίστηκαν οι εκτάσεις των διαφόρων κατηγοριών ιδιωτικής γης στην ελεύθερη Κύπρο βάσει δείγματος ακολουθώντας τις συμβουλές και υποδείξεις των λειτουργών του Τμήματος Πολεοδομίας και του Κτηματολογίου.

Η οικιστική έκταση υπολογίστηκε από τα Τοπικά Σχέδια των πόλεων κάθε επαρχίας, ενώ οι εκτάσεις της αγροτικής και οικιστικής-αγροτικής γης υπολογίστηκαν βάσει (α) των εμβαδομετρημένων (από το Κτηματολόγιο) χωριών της Κύπρου και (β) των πολεοδομικών ζωνών, όπως αυτές εμφανίζονται στους χάρτες του Τμήματος Πολεοδομίας. Για τον υπολογισμό της τουριστικής έκτασης κάθε επαρχίας χρησιμοποιήθηκαν τα τοπικά σχέδια με εξαίρεση την επαρχία Αμμοχώστου, όπου επιλέγησαν οι περιοχές Πρωταρά και Αγία Νάπας, διότι δεν υπάρχει τοπικό σχέδιο.

Ο υπολογισμός της έκτασης των διαφόρων κατηγοριών ιδιωτικής γης που θα υπήρχε στα κατεχόμενα αν δεν γινόταν η εισβολή, έχει γίνει με βάση τις εξής υποθέσεις:

1. Δεδομένου ότι (α) οι περισσότερες τουριστικά εκμεταλλεύσιμες περιοχές βρίσκονται στα κατεχόμενα και (β) το ποσοστό τουριστικής γης στην ελεύθερη Κύπρο είναι περίπου 0,6%, έγινε η υπόθεση ότι το ποσοστό της τουριστικής γης στα κατεχόμενα θα ήταν 1% αν δεν γινόταν η Τουρκική εισβολή. Επίσης, έγινε η

υπόθεση ότι η έκταση της τουριστικής γης αυξήθηκε από το 1974 μέχρι το 1997 ανάλογα με την αύξηση του αριθμού των τουριστών που επισκέπτονται την Κύπρο.

2. Η οικιστική και οικιστική-αγροτική έκταση στα κατεχόμενα θεωρήθηκε ότι θα αυξανόταν ανάλογα του πληθυσμού, όπως έχει συμβεί στις ελεύθερες περιοχές. Δεδομένου ότι το ποσοστό του πληθυσμού των κατεχόμενων μέχρι την εισβολή ήταν περίπου 18%, υπολογίστηκε η οικιστική και οικιστική-αγροτική έκταση για την περίοδο 1973-97 κατά αναλογία με το τι έχει συμβεί τις ελεύθερες περιοχές.²¹
3. Η αγροτική έκταση στα κατεχόμενα υπολογίστηκε ως το υπόλοιπο που απομένει μετά την αφαίρεση των άλλων τριών περιοχών από το σύνολο της κατεχόμενης ιδιωτικής γης.
4. Έγινε η υπόθεση ότι οι ιδιώτες έχουν το 90% της κατεχόμενης οικιστικής και τουριστικής γης.

Οι εκτάσεις κάθε κατηγορίας ιδιωτικής γης, που εκτιμήθηκαν βάσει των στοιχείων και υποθέσεων που περιγράφονται πιο πάνω, παρουσιάζονται στον Πίνακα Β12. Όπως θα ανέμενε κανείς, η εκτίμηση μας είναι ότι αν δεν γινόταν η εισβολή, η έκταση των οικιστικών και τουριστικών περιοχών στα κατεχόμενα θα αυξανόταν σε βάρος της αγροτικής γης.

Η τιμή της γης

Ο δείκτης των πραγματικών τιμών των διαφόρων κατηγοριών γης για κάθε επαρχία ξεχωριστά παρουσιάζεται στο Παράρτημα Β. Στα Διαγράμματα Β10-Β13 πιο κάτω παρουσιάζεται η πορεία της μέσης πραγματικής τιμής της γης, όπως έχει υπολογιστεί από τις αγοραπωλησίες σε ολόκληρη την ελεύθερη Κύπρο.²²

²¹ Το ποσοστό του πληθυσμού υπολογίστηκε με στοιχεία της Δημογραφικής Έκθεσης 1997 του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών για τον πληθυσμό της Κύπρου στο μέσο του 1974.

²² Τα σημεία στα διαγράμματα αντιστοιχούν στον κινητό μέσο όρο τριών περιόδων για να αμβλυνθούν στρεβλώσεις που προκαλούν μεμονωμένες αναξιόπιστες αγοραπωλησίες.

Πίνακας Β12: Έκταση της κατεχόμενης ιδιωτικής γης κατά κατηγορία (σε εκατομμύρια τετραγωνικά μέτρα)

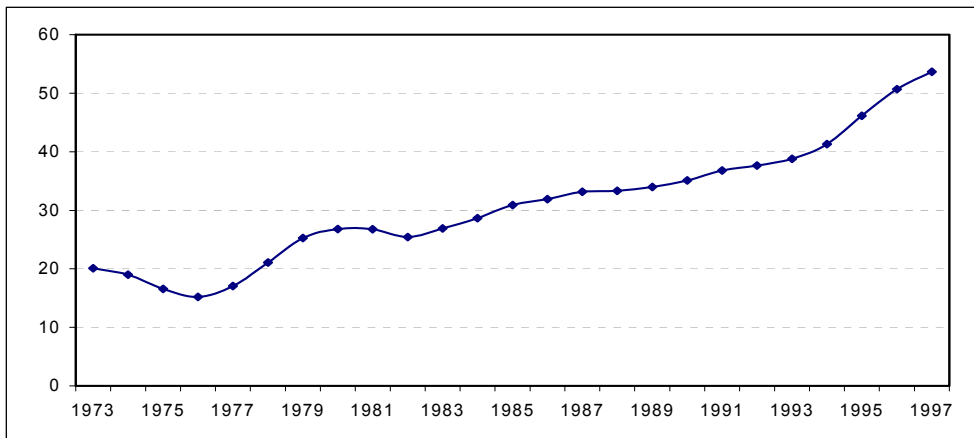
Έτος	Οικιστικά	Αγροτικά	Αγρ. Οικιστικά	Τουριστικά
1975	98,4	1721,3	185,7	4,1
1976	99,1	1721,2	185,9	3,3
1977	99,8	1721,0	186,1	2,6
1978	101,2	1719,5	186,5	2,3
1979	102,7	1717,3	186,8	2,8
1980	104,3	1714,2	187,2	3,9
1981	106,1	1711,1	187,7	4,7
1982	108,1	1707,6	188,4	5,5
1983	110,4	1703,7	189,1	6,4
1984	119,3	1692,9	189,9	7,4
1985	128,3	1681,8	190,9	8,7
1986	137,2	1670,6	191,8	10,0
1987	139,7	1666,1	192,4	11,4
1988	142,1	1662,0	192,9	12,6
1989	144,4	1657,9	193,2	14,0
1990	146,7	1653,6	193,5	15,8
1991	149,5	1648,0	193,9	18,2
1992	153,2	1641,0	194,8	20,5
1993	158,0	1633,8	196,4	21,3
1994	163,5	1623,8	198,3	23,9
1995	168,6	1615,5	200,1	25,5
1996	172,7	1606,6	201,5	28,8
1997	175,9	1601,6	202,4	29,7

Το Διάγραμμα Β10 παρουσιάζει τη διαχρονική πορεία της πραγματικής τιμής της οικιστικής γης ανά τετραγωνικό μέτρο. Γενικά, η πραγματική τιμή της οικιστικής γης αυξάνεται σταθερά από ΛΚ15 ανά τ.μ. το 1975 μέχρι τις ΛΚ55 ανά τ.μ. το 1997 με μόνη εξαίρεση τις αρχές της δεκαετίας 1980, όταν σημείωσε ελαφριά πτώση. Μεγάλη άνοδος σημειώθηκε μεταξύ 1975-79 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

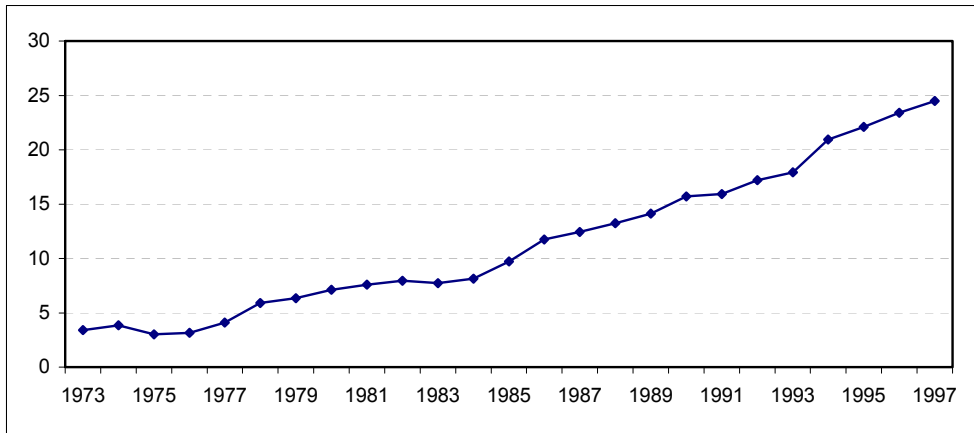
Στο Διάγραμμα Β11 φαίνεται ότι η διαχρονική πορεία της πραγματικής τιμής της αγροτικής-οικιστικής γης είναι περίπου η ίδια με τη διαχρονική πορεία της πραγματικής τιμής της αστικής γης. Η τιμή της αγροτικής οικιστικής γης αυξάνεται σταθερά και από περίπου ΛΚ3 ανά τ.μ. το 1975 φτάνει σχεδόν στις ΛΚ25 ανά τ.μ. το 1997. Και εδώ η μόνη εξαίρεση σημειώνεται στις αρχές της δεκαετίας 1980, όταν ανακόπτεται προσωρινά η ανοδική πορεία της πραγματικής τιμής της αγροτικής-

οικιστικής γης. Η άνοδος που σημείωσε η τιμή της αγροτικής οικιστικής γης την περίοδο που ακολούθησε την εισβολή και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν λιγότερο έντονη από την άνοδο που σημείωσε η πραγματική τιμή της αστικής γης.

Διάγραμμα Β10: Πραγματική τιμή της οικιστικής γης (ΛΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)

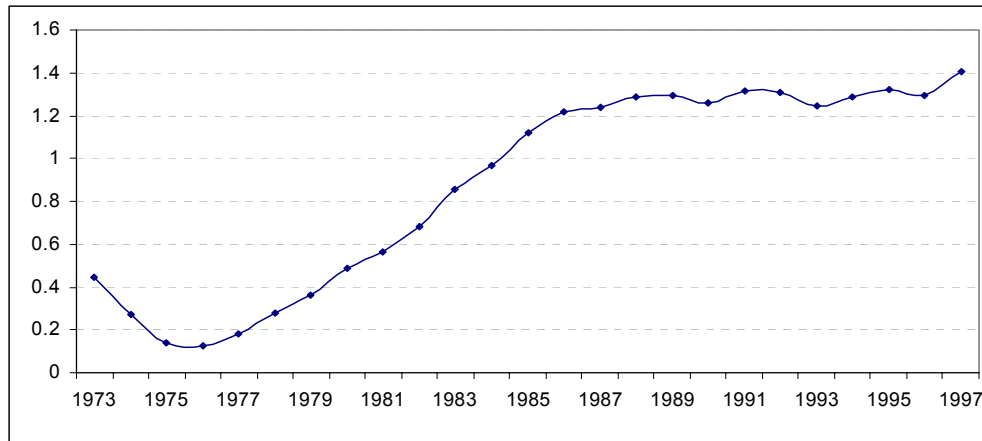

Διάγραμμα Β11: Πραγματική τιμή της αγροτικής-οικιστικής γης (ΛΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)

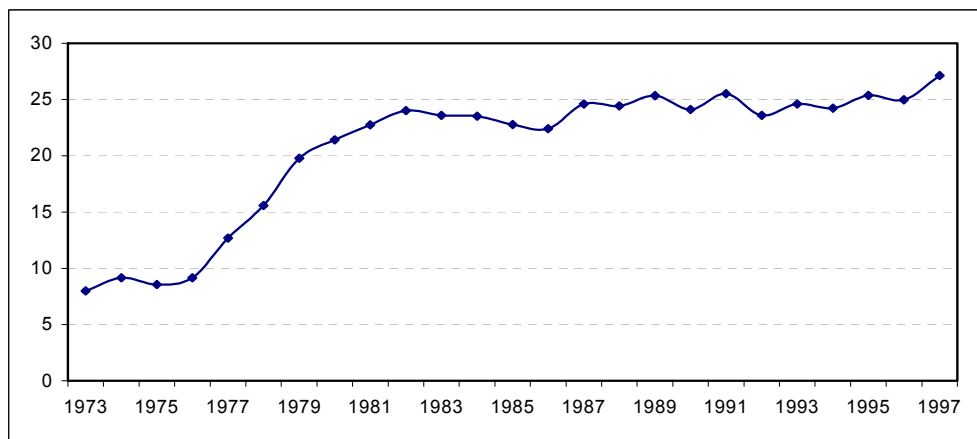
Στο Διάγραμμα Β12 η πραγματική τιμή της αγροτικής γης παρουσιάζει μεγάλη άνοδο την περίοδο μετά την Τουρκική εισβολή μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Την περίοδο 1985-97 κυμαίνεται γύρω στις ΛΚ1,3 το τετραγωνικό μέτρο.

**Διάγραμμα Β12: Πραγματική τιμή της αγροτικής γης
(ΛΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)**

Τέλος το Διάγραμμα Β13 παρουσιάζει τη διαχρονική πορεία της πραγματικής τιμής της τουριστικής γης που, όπως είδαμε προηγουμένως, σημείωσε μεγάλη άνοδο την περίοδο αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή, όταν άρχισαν να διαφαίνονται οι μεγάλες ευκαιρίες που πρόσφερε ο τομέας του τουρισμού. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η πραγματική τιμή της τουριστικής γης παραμένει σταθερή γύρω στις ΛΚ25 το τετραγωνικό μέτρο.

**Διάγραμμα Β13: Πραγματική τιμή της τουριστικής γης
(ΛΚ ανά τ.μ. σε τιμές 1995)**

Είναι σημαντικό να τονιστεί εδώ ότι υπάρχουν δύο σημαντικοί λόγοι για τους οποίους οι πραγματικές τιμές, όπως αυτές έχουν υπολογιστεί από τα στοιχεία του Κτηματολογίου, δυνατόν να είναι υποεκτιμημένες:

- Τα τεμάχια γης σε μη αναπτυγμένες ή/και αναπτυσσόμενες περιοχές έχουν πολύ μεγαλύτερη συχνότητα πωλήσεων από τεμάχια γης σε κεντρικά σημεία των πόλεων και αναπτυγμένα τουριστικά συγκροτήματα. Επομένως, στον υπολογισμό της μέσης τιμής πώλησης τα ακριβά τεμάχια υποαντιπροσωπεύονται.
- Η τιμή της ιδιωτικής γης που δηλώνεται στα έγγραφα μεταβίβασης είναι συνήθως χαμηλότερη από την πραγματική τιμή πώλησης για λόγους φοροδιαφυγής.

Αξία της κατεχόμενης ιδιωτικής γης

Η τιμή της ιδιωτικής γης στην κατεχόμενη Κύπρο που θα ίσχυε αν δεν γινόταν η εισβολή υποθέσαμε ότι θα ήταν η ίδια με αυτήν που ισχύει για τον κάθε τύπο γης στην ελεύθερη Κύπρο. Έτσι, η τελική τιμή ανά τετραγωνικό μέτρο που χρησιμοποιήθηκε για τον υπολογισμό της αξίας της ιδιωτικής γης στα κατεχόμενα είναι ο μέσος όρος της τιμής για κάθε είδος γης στις τέσσερις ελεύθερες επαρχίες.

Η αυξημένη ζήτηση οικιστικής γης λόγω της προσφυγοποίησης μεγάλου αριθμού Ελληνοκυπρίων οδήγησε σε μεγαλύτερη αύξηση της αξίας της γης στην ελεύθερη Κύπρο από ότι θα ανέμενε κανείς, αν δεν γινόταν η Τουρκική εισβολή. Από την άλλη, οι υπολογισμοί που βασίζονται στα στοιχεία του Κτηματολογίου υποεκτιμούν την αξία της ιδιωτικής γης στις ελεύθερες περιοχές, για τους λόγους που αναφέρονται πιο πάνω. Επομένως, δεν κρίθηκε σκόπιμο να γίνει διόρθωση για την επίδραση της εισβολής εκτός από την αγροτική και αγροτική-οικιστική γη στην επαρχία Λευκωσίας, όπου είναι εμφανές ότι η άνοδος της τιμής της γης συνδέεται με το μεγάλο κύμα των προσφύγων που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή.

Για αυτόν το λόγο η τιμή της αγροτικής και αγροτικής-οικιστικής γης που θα ίσχυε αν δεν γινόταν η εισβολή έχει υπολογιστεί με βάση τις αυξήσεις που έχουν σημειωθεί στις ελεύθερες περιοχές εκτός της επαρχίας Λευκωσίας. Πιο συγκεκριμένα, ο υπολογισμός της αξίας της κατεχόμενης γης έγινε ως εξής:

- Από τα μηχανογραφημένα στοιχεία του Επαρχιακού Κτηματολογίου Λευκωσίας πρώτα υπολογίστηκε η τιμή κάθε κατηγορίας ιδιωτικής γης ανά τετραγωνικό μέτρο σε κάθε επαρχία της ελεύθερης Κύπρου για την περίοδο 1995-98.

- Ακολούθως, υπολογίστηκε η τιμή κάθε κατηγορίας γης ανά τετραγωνικό μέτρο για την περίοδο 1973-94 με δείκτες τιμών που εκτιμήθηκαν βάσει δείγματος.
- Τέλος, υπολογίστηκε η αξία κάθε κατηγορίας γης στα κατεχόμενα (σε τιμές 1996) πολλαπλασιάζοντας την τιμή με την έκταση.

Η εκτιμηθείσα αξία της γης στα κατεχόμενα παρουσιάζεται στον Πίνακα Β13 σε εκατομμύρια λίρες Κύπρου και τιμές 1995. Οι στήλες 2-5 του πίνακα αναφέρονται στην αξία της κάθε κατηγορίας γης, ενώ η έκτη στήλη αναφέρεται στη συνολική αξία της κατεχόμενης ιδιωτικής γης.

Πίνακας Β13: Η υπολογιζόμενη αξία της κατεχόμενης γης (σε ΛΚ εκατομμύρια και τιμές 1995)

Έτος	Οικιστικά	Αγροτικά	Αγρ. Οικιστικά	Τουριστικά	Σύνολο
1975	1335,1	265,3	546,7	10,2	2157,3
1976	1325,8	247,1	629,1	18,8	2220,9
1977	1375,7	276,1	732,2	25,6	2409,5
1978	1554,9	359,1	987,8	41,5	2943,4
1979	1897,5	507,2	1224,7	62,5	3692,0
1980	2266,3	694,2	1450,8	87,1	4498,3
1981	2528,1	869,4	1609,2	117,2	5123,9
1982	2770,2	1057,1	1789,3	148,1	5764,7
1983	3002,9	1274,8	1910,4	182,0	6370,1
1984	3289,5	1509,5	2044,5	213,2	7056,7
1985	3544,3	1767,5	2305,0	238,8	7855,6
1986	3780,7	1981,8	2769,6	257,6	8789,7
1987	4016,2	2140,3	3257,0	296,9	9710,3
1988	4179,2	2238,0	3570,4	345,7	10333,3
1989	4366,4	2272,7	3690,5	420,3	10750,1
1990	4569,7	2276,3	3806,9	468,3	11121,1
1991	4883,2	2279,6	3932,0	498,2	11593,0
1992	5237,7	2274,2	4164,0	544,6	12220,5
1993	5583,4	2254,0	4286,5	590,3	12714,3
1994	5942,8	2227,7	4441,7	654,5	13266,7
1995	6470,7	2228,8	4459,9	695,3	13854,7
1996	7215,2	2250,3	4545,8	713,8	14725,2
1997	7989,8	2314,2	4665,6	751,3	15720,9

Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα Β13, και υποθέτοντας ότι η απώλεια πρόσβασης είναι ίση με 1,5% της αξίας της κατεχόμενης γης (για τους λόγους που έχουν εξηγηθεί στην εισαγωγή του παρόντος κεφαλαίου), ο Πίνακας Β14 παρουσιάζει τις απώλειες που έχουν υποστεί οι Ελληνοκύπριοι ιδιοκτήτες κατεχόμενης γης από το 1975 μέχρι

το 1997. Οι συνολικές ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης για την περίοδο αυτήν πλησιάζουν τα ΛΚ3 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995. Το 1999 οι ετήσιες ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης είναι περίπου ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995 και αυξάνονται όσο αυξάνεται η αξία της γης.²³

Πίνακας Β14: Ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης (σε ΛΚ εκατομμύρια και τιμές 1995)

Έτος	Οικιστικά	Αγροτικά	Αγρ. οικιστικά	Τουριστικά	Σύνολο
1975	20,0	4,0	8,2	0,2	32,4
1976	19,9	3,7	9,4	0,3	33,3
1977	20,6	4,1	11,0	0,4	36,1
1978	23,3	5,4	14,8	0,6	44,2
1979	28,5	7,6	18,4	0,9	55,4
1980	34,0	10,4	21,8	1,3	67,5
1981	37,9	13,0	24,1	1,8	76,9
1982	41,6	15,9	26,8	2,2	86,5
1983	45,0	19,1	28,7	2,7	95,6
1984	49,3	22,6	30,7	3,2	105,9
1985	53,2	26,5	34,6	3,6	117,8
1986	56,7	29,7	41,5	3,9	131,8
1987	60,2	32,1	48,9	4,5	145,7
1988	62,7	33,6	53,6	5,2	155,0
1989	65,5	34,1	55,4	6,3	161,3
1990	68,5	34,1	57,1	7,0	166,8
1991	73,2	34,2	59,0	7,5	173,9
1992	78,6	34,1	62,5	8,2	183,3
1993	83,8	33,8	64,3	8,9	190,7
1994	89,1	33,4	66,6	9,8	199,0
1995	97,1	33,4	66,9	10,4	207,8
1996	108,2	33,8	68,2	10,7	220,9
1997	119,8	34,7	70,0	11,3	235,8
Σύνολο	1336,9	533,5	942,3	110,7	2923,4

²³ Στον υπολογισμό του κόστους εδώ δεν έχει ληφθεί υπόψη το όφελος από την εκμετάλλευση των Τουρκοκυπριακών περιουσιών, που βρίσκονται στις ελεύθερες περιοχές. Αυτό εξετάζεται στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β3

ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε τις κρατικές και ανθρώπινες απώλειες της Τουρκικής εισβολής. Σε αυτές περιλαμβάνονται η απώλεια πρόσβασης στην κατεχόμενη κρατική και εκκλησιαστική γη. Επίσης περιλαμβάνονται οι οριστικές απώλειες σε κτίρια και εξοπλισμό, μεταφορικά μέσα και αποθεματικά διάφορων οργανισμών του δημοσίου όπως μνημεία, δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, δάση και άλλα μη ιδιωτικά περιουσιακά στοιχεία και περιουσιακά στοιχεία της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου. Τέλος, περιλαμβάνουν τους νεκρούς, τραυματίες, αγνοούμενους, εγκλωβισμένους, εκτοπισμένους και άλλους παθόντες της Τουρκικής εισβολής.

Σε αντίθεση με τις ιδιωτικές οι πλείστες κρατικές και ανθρώπινες απώλειες είναι αδύνατο να εκτιμηθούν αντικειμενικά. Παρά το ότι σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν στοιχεία για την αξία των κρατικών απωλειών (π.χ. τα αεροσκάφη των Κυπριακών Αερογραμμών που καταστράφηκαν από τους βομβαρδισμούς) στις πλείστες περιπτώσεις αυτό δεν ισχύει, διότι πρόκειται για απώλειες που συνδέονται με φυσικούς πόρους που δεν είναι αντικείμενο αγοραπωλησίας και δεν έχουν τιμή που να εκφράζει την αξία τους. Για παράδειγμα, είναι αδύνατον να εκτιμηθεί η αξία του δασικού πλούτου, των φραγμάτων και άλλου φυσικού πλούτου που καταστράφηκε ή βρίσκεται υπό Τουρκική κατοχή. Δεν είναι ακόμη δυνατόν να αποδοθεί χρηματική αξία στα μνημεία, αρχαιολογικά ευρήματα, εκκλησιαστικές εικόνες και άλλα πολιτισμικά αγαθά που είτε καταστράφηκαν είτε είναι κατεχόμενα.

Το ίδιο ισχύει και για τις ανθρώπινες απώλειες που προκάλεσε η εισβολή. Ενώ μερικές από αυτές είναι δυνατό να εκφραστούν σε χρηματική αξία (π.χ. ένας τραυματισμός εκτιμάται συνήθως ως η απώλεια εισοδήματος και το κόστος ιατρικής περίθαλψης που συνεπάγεται) τέτοιου είδους υπολογισμοί δεν είναι δυνατό να γίνουν στην περίπτωση μιας εισβολής, όπου πολλές κατηγορίες ανθρώπινων απωλειών όπως τα βασανιστήρια και ο εγκλωβισμός δεν επιδέχονται εφαρμογή κριτηρίων χρηματικής

επιμέτρησης. Επίσης, οποιαδήποτε υπόθεση για τα άτομα που εξακολουθούν να είναι αγνοούμενοι θα ήταν αυθαίρετη.

Για τους πιο πάνω λόγους σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται καταγραφή των απωλειών του δημοσίου και των ανθρώπινων απωλειών για να συμπληρωθεί η εικόνα της καταστροφής που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή, ενώ η χρηματική τους αξία αναφέρεται ενδεικτικά μόνο σε μερικές περιπτώσεις για τις οποίες είναι δυνατόν να εκτιμηθεί.

B3.1 Κρατικές απώλειες

Ο Πίνακας B15 περιγράφει συνοπτικά τις απώλειες του δημοσίου, ενώ οι απώλειες σε κάθε κρατικό τομέα περιγράφονται με περισσότερη λεπτομέρεια στο κείμενο που ακολουθεί.

**Πίνακας B15: Συνοπτικός πίνακας απωλειών του δημοσίου
(ΛΚ χιλιάδες σε τιμές 1974)**

Τμήμα	Τεκμηριωμένες	Εκτίμηση
Ιατρικές Υπηρεσίες	235	
Τμήμα Αλιείας	115	
Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων		
Τμήμα Δασών		
Υπουργείο Παιδείας & Πολιτισμού		
Υπουργείο Δικαιοσύνης & Δημόσιας Τάξης		
Τμήμα Πολιτικής Αεροπορίας	4500	
Τμήμα Τελωνείων		20000
Τμήμα Αρχαιοτήτων		
Αρχή Ηλεκτρισμού Κύπρου	7809	
Αρχή Τηλεπικοινωνιών Κύπρου	9300	
Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου	231	
Αρχή Λιμένων Κύπρου		12400
Κυπριακές Αερογραμμές		

Ιατρικές Υπηρεσίες

Οι απώλειες των ιατρικών υπηρεσιών περιγράφονται στον Πίνακα Β16 και αναφέρονται στα νοσοκομεία Αμμοχώστου και Κερύνειας και στα υγειονομικά κέντρα Μόρφου, Λύσης, Λευκονίκου, Γιαλούσας, Λαπήθου και το 'Isolation Hospital'.

**Πίνακας Β16: Τεκμηριωμένες απώλειες Ιατρικών Υπηρεσιών
(ΛΚ σε τιμές 1974)**

Είδος απώλειας	Αμμό- χωστος	Λύση	Μόρφου	Λευκό- νικο	Για- λούσα	Λάπη- θος	Κερύ- νεια	Σύνολο
Νοσοκομειακός εξοπλ.	112000	1300	900	750	350	350	10350	126000
Ρουχισμός	15800	800	650	700	250	250	2750	21200
Οικιακός Εξοπλισμός	4500	400	300	300	100	100	1600	7300
Επιπλώσεις	27000	2000	1200	1500	800	800	2800	36100
Μηχανικός Εξοπλισμός	32000						1400	33400
Οχήματα	6600				600	600		9000
Βιβλία	2000	600	600					2000
Σύνολο	199000	5100	3650	3250	2100	2100	18900	235000

Σημ: Δεν περιλαμβάνουν το κόστος ανά κρεβάτι.

Τμήμα Αλιείας

Οι απώλειες του Τμήματος Αλιείας που προκλήθηκαν από την Τουρκική εισβολή περιλαμβάνουν:

- τον πειραματικό σταθμό Γαστριών για την καλλιέργεια θαλάσσιων ειδών,
- ένα σκάφος ειδικά εξοπλισμένο για ωκεανογραφικές μελέτες,
- τα Επαρχιακά Γραφεία του Τμήματος στην Αμμόχωστο και την Κερύνεια, και
- οκτώ από τα δέκα αλιευτικά καταφύγια τα οποία κατασκευάστηκαν για ανάπτυξη της αλιείας.

Οι συνολικές απώλειες έχουν υπολογιστεί σε ΛΚ115000 (σε τιμές 1974) σε συνοπτική έκθεση του Τμήματος Αλιείας με τίτλο "Επιπτώσεις της Τουρκικής Εισβολής επί της Κυπριακής Αλιείας και επαναδραστηριοποίησης αυτής", 1976.

Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων

Οι απώλειες του Τμήματος Αναπτύξεως Υδάτων είναι σημαντικές, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στο ότι είκοσι τέσσερα φράγματα βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο των Τουρκικών δυνάμεων κατοχής. Το χρηματικό κόστος κατασκευής των φραγμάτων αυτών δεν είναι αρκετό για να εκφράσει την έκταση της καταστροφής που προκάλεσε η εισβολή, διότι η ανέγερση φράγματος προϋποθέτει την ύπαρξη υδάτινων πόρων.

Επίσης, πρέπει εδώ να τονιστεί ότι περισσότερο σημαντική από τη χρηματική αξία των φραγμάτων είναι η στέρηση πολύτιμων υδάτινων πόρων του κράτους λόγω της Τουρκικής κατοχής, ένα κόστος που συνεχώς αυξάνεται με την επιδείνωση του υδατικού προβλήματος που αντιμετωπίζει το νησί.

Τμήμα Δασών

Οι απώλειες του Τμήματος Δασών από την Τουρκική εισβολή είναι ανυπολόγιστες, διότι τα κρατικά δάση δεν εκφράζονται σε αγοραία οικονομική αξία. Οι απώλειες αυτές περιγράφονται σε σημείωμα, που μας έχει αποστείλει η διεύθυνση του Τμήματος Δασών και περιλαμβάνουν τα εξής:

- Κρατικά δάση (σε εκτάρια):

Κύρια κρατικά δάση	34122
Δευτερεύοντα κρατικά δάση	5777
Κοινοτικά δάση	1019
Σύνολο	40918

- Δρόμοι (σε χιλιόμετρα):

Δρόμοι με πλάτος 4-8 μέτρα	22407
Δρόμοι με πλάτος 4 μέτρα	3236
Εξαγωγικοί δρόμοι με πλάτος 4 μέτρα	17652
Σύνολο	43295

- Κτιριακές Εγκαταστάσεις:

Οι απώλειες σε κτιριακές εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν δασικούς σταθμούς, γραφεία, αποθήκες, στέγαστρα μηχανών, υπόστεγα αυτοκινήτων και κτίρια για τη διαμονή των δασεργατών. Επίσης, περιλαμβάνουν την επίπλωση και εξοπλισμό των γραφείων και των σταθμών.

- Μεταφορικά μέσα, μηχανήματα και εργαλεία:

Στις απώλειες του Τμήματος Δασών περιλαμβάνονται τα μεταφορικά και φορτηγά οχήματα, που ήταν στις περιοχές που κατελήφθησαν από τους Τούρκους το 1974. Οι απώλειες σε μηχανήματα και εργαλεία περιλαμβάνουν γεωργικούς ελκυστήρες, ηλεκτροτουρπίνες, αντλιοστάσια, αλυσοπρίονα, βυτία νερού και διάφορα εργαλεία και εξοπλισμό για τη διεξαγωγή διαφόρων δασικών εργασιών και την κατάσβεση δασικών πυρκαγιών.

- Τηλεπικοινωνιακός εξοπλισμός

Τηλεφωνικές συσκευές, ραδιοτηλεφωνικοί σταθμοί αναμετάδοσης και ελέγχου, κινητά ραδιοτηλέφωνα, φορητά ραδιοτηλέφωνα και 534 χιλιόμετρα τηλεφωνικού καλωδίου και άλλος τηλεπικοινωνιακός εξοπλισμός έχει απολεσθεί λόγω της Τουρκικής εισβολής.

Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Οι υλικές απώλειες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού που προκλήθηκαν από την Τουρκική εισβολή, όπως αυτές καταγράφονται σε σημείωμα που μας έχει αποστείλει το Υπουργείο, περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- Κτιριακές εγκαταστάσεις

Στις κτιριακές εγκαταστάσεις που έχουν καταληφθεί από τους Τούρκους περιλαμβάνονται 171 δημοτικά σχολεία, 19 γυμνάσια και λύκεια και 3 τεχνικές σχολές. Επίσης, περιλαμβάνονται 36 δημόσιες βιβλιοθήκες και όλα τα μουσεία και πινακοθήκες στις επαρχίες Αμμοχώστου και Κερύνειας.

- Εξοπλισμός γραφείων και αιθουσών διδασκαλίας

Γραφεία, θρανία, πίνακες και γενικά όλος ο εξοπλισμός των αιθουσών διδασκαλίας, καθώς και ο εξοπλισμός των εργαστηρίων, γυμναστηρίων κλπ. στα γυμνάσια λύκεια και τεχνικές σχολές.

- Βιβλία

Χιλιάδες τόμοι βιβλίων καταστράφηκαν ή εγκαταλείφθηκαν, περιλαμβανομένων παλαιών και σπάνιων εκδόσεων των οποίων η χρηματική αξία είναι ανυπολόγιστη.

- Κινητή βιβλιοθήκη

Ένα όχημα της περιοδεύουσας βιβλιοθήκης και δύο χιλιάδες τόμοι βιβλίων έχουν καταληφθεί από τους Τούρκους.

Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου

Το ΡΙΚ ως αποτέλεσμα της Τουρκικής εισβολής απώλεσε ένα από τους βασικούς σταθμούς που είχε πριν το 1974, το σταθμό Καντάρας. Η αξία του σταθμού το 1974, όπως εκτιμάται σε σημείωμα του ιδρύματος που μας έχει αποσταλεί, ήταν ΛΚ231350.

Οι απώλειες (σε τιμές 1974) του ΡΙΚ λόγω της εισβολής περιλαμβάνουν επίσης:

- Κτιριακές εγκαταστάσεις ΛΚ280000.
- Μηχανήματα και εξοπλισμό ΛΚ185350.

Αρχή Ηλεκτρισμού Κύπρου

Οι σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις της εισβολής στην Αρχή Ηλεκτρισμού Κύπρου (ΑΗΚ), περιγράφονται σε σημείωμα που μας απέστειλε η διεύθυνση της Αρχής και προέρχονται κυρίως από τη δωρεάν παροχή ηλεκτρικού ρεύματος στις κατεχόμενες περιοχές καθώς και από την απώλεια εγκαταστάσεων και υλικών. Το ιστορικό κόστος μέχρι τις 31/12/96, με την πιο συντηρητική εκτίμηση, υπολογίζεται σε τιμές 1974 ως εξής:

- ΛΚ147156 από την κατανάλωση ρεύματος στα κατεχόμενα,

- ΛΚ7596 από την απώλεια εγκαταστάσεων και
- ΛΚ231000 από την απώλεια υλικών.

Τμήμα Πολιτικής Αεροπορίας

Η βασική απώλεια του Τμήματος Πολιτικής Αεροπορίας που προκλήθηκε από την Τουρκική εισβολή ήταν ο Διεθνής Αερολιμένας Λευκωσίας. Στην οικονομική αξία αυτής της απώλειας περιλαμβάνονται τα κτίρια, οι εγκαταστάσεις και ο εξοπλισμός, καθώς και τα μεταφορικά μέσα και υλικά. Πιο αναλυτικά, οι απώλειες σε κτιριακές εγκαταστάσεις και εξοπλισμό είναι οι ακόλουθες:

- Δίαυλοι, τροχιόδρομοι και χώροι στάθμευσης αεροσκαφών και οχημάτων.
- Πύργος Ελέγχου και το Κέντρο Ελέγχου Περιοχής.
- Ραδιοβοηθήματα ILS, VOR και DME.
- Κτίρια (επιβατών κλπ) και πυροσβεστικός σταθμός.
- Οχήματα μεταφοράς επιβατών και εμπορευμάτων και διάφορα εργαλεία. .

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που περιγράφονται σε σημείωμα του Τμήματος, οι συνολικές υλικές απώλειες της Πολιτικής Αεροπορίας από την Τουρκική εισβολή ανέρχονται σε ΛΚ4,5 εκατομμύρια σε τιμές 1974.

Κυπριακές Αερογραμμές

Οι απώλειες του εθνικού αερομεταφορέα περιλαμβάνουν δύο αεροπλάνα τύπου Trident τα οποία καταστράφηκαν ολοσχερώς και ένα αεροσκάφος που υπέστη εκτεταμένες ζημιές από βομβαρδισμούς. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των Κυπριακών Αερογραμμών οι απώλειες της λόγω της εισβολής ανέρχονται σε ΛΚ4 εκατομμύρια σε τιμές 1974.

Αρχή Τηλεπικοινωνιών Κύπρου

Οι απώλειες της Αρχής Τηλεπικοινωνιών Κύπρου (ΑΤΗΚ) περιλαμβάνουν τρία από τα επτά τηλεπικοινωνιακά κέντρα που λειτουργούσαν το 1974 (15 από τα 29

ελεγχόμενα ‘exchange’), 28% των απευθείας γραμμών, 27% του όγκου τηλεφωνίας (telephone capacity), 30% των τηλεφώνων, 24% των τέλεξ και των γραμμών επικοινωνίας μεταξύ των πόλεων (inter town communication lines).

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της ΑΤΗΚ τα περιουσιακά στοιχεία της που χάθηκαν λόγω της εισβολής ανέρχονται σε ΛΚ9,3 εκατομμύρια σε τιμές 1974.

Ταχυδρομεία

Σε σχετικό σημείωμά του το Υπουργείο Συγκοινωνιών και Έργων εκτιμά ότι οι απώλειες του από την Τουρκική εισβολή ανέρχονται σε ΛΚ165608 σε τιμές 1974 και περιλαμβάνουν τα ακόλουθα περιουσιακά στοιχεία:

- Οι κτιριακές εγκαταστάσεις των επαρχιακών ταχυδρομικών γραφείων της Αμμοχώστου και Κερύνειας και τα ταχυδρομικά γραφεία Μόρφου, Λευκονίκου, Γιαλούσας, Ριζοκαρπάσου, Λαπήθου, Τρικώμου, Λύσης και Ξερού, η αξία των οποίων υπολογίζεται στις ΛΚ100000.
- Εξοπλισμός γραφείων και μηχανικός εξοπλισμός αξίας ΛΚ16794.
- Οχήματα μεταφοράς γραμμάτων και δεμάτων αξίας ΛΚ3369.
- Απώλειες σε χρήματα, γραμματόσημα και χαρτόσημα αξίας ΛΚ45445.

Τμήμα Τελωνείων

Ως αποτέλεσμα της Τουρκικής εισβολής το Τμήμα Τελωνείων απώλεσε τον έλεγχο των τελωνείων στα λιμάνια της Αμμοχώστου, Κερύνειας και Καραβοστάσι και στον αερολιμένα Λευκωσίας. Η αξία των προϊόντων που ήταν στο λιμάνι της Αμμοχώστου και στα ‘bonded’ υποστατικά, όταν αυτό κατελήφθη από τους Τούρκους, ήταν πέραν των ΛΚ20 εκατομμυρίων σε τιμές 1974. Οι πληροφορίες αυτές περιέχονται στην ετήσια έκθεση του Τμήματος Τελωνείων του 1974.²⁴

²⁴ Βλέπε *Annual Report of Customs & Excise Department*, Λευκωσία, 1974.

Κρατικές απώλειες πρόσβασης

Το ποσοστό της κρατικής γης που βρίσκεται στις κατεχόμενες περιοχές ανέρχεται σε 31,4%, δηλαδή περισσότερες από 550 χιλιάδες σκάλες κρατικής γης είναι υπό Τουρκική κατοχή. Η κατεχόμενη κρατική γη είναι κυρίως ακαλλιέργητες εκτάσεις, δάση και άλλοι χώροι πρασίνου και παραλίες, που προσθέτουν συλλογικά στην ευημερία του πολίτη. Επομένως, όπως και στις άλλες κρατικές απώλειες, οι απώλειες πρόσβασης που αφορούν την κρατική γη δεν είναι εφικτό ή σκόπιμο να υπολογιστούν με τον τρόπο έχουν υπολογιστεί οι ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης στο προηγούμενο κεφάλαιο.

B3.2 Εκκλησιαστικές και άλλες μη ιδιωτικές απώλειες

Στις κατεχόμενες περιοχές βρίσκεται κατεστραμμένος και εγκαταλελειμμένος ένας μεγάλος αριθμός εκκλησιών και μοναστηριών. Έχουν κλαπεί και πωληθεί εικόνες και ψηφιδωτά από μεγάλο αριθμό εκκλησιών. Στην επαρχία Κερύνειας και στην περιοχή Μόρφου οι εικόνες από την εκκλησία του Αντιφωνητή εξαφανίστηκαν και το εικονοστάσι καταστράφηκε ολοσχερώς. Επίσης, κλάπηκαν οι εικόνες και το Ιερό Ευαγγέλιο από την εκκλησία του Αγίου Μάμα στη Μόρφου και οι εικόνες από το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου στον Κουτσοβέντη.

Η Εκκλησία της Κύπρου έχει υποστεί και εξακολουθεί να υφίσταται απώλειες πρόσβασης από την Τουρκική εισβολή, δεδομένου ότι περισσότερες από 58 χιλιάδες σκάλες (42,6%) εκκλησιαστικής γης βρίσκεται στις κατεχόμενες περιοχές. Στο βαθμό που η κατεχόμενη εκκλησιαστική γη είναι εμπορεύσιμη (π.χ. οικόπεδα σε οικιστικές και τουριστικές περιοχές) οι απώλειες πρόσβασης είναι ανάλογες αυτών που έχουν υπολογιστεί για τους ιδιώτες στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Στις αρχαιολογικές απώλειες περιλαμβάνονται τα ανεκτίμητης αξίας αρχαιολογικά αντικείμενα στο Μουσείο Αμμοχώστου, η σύληση των αποθηκών και άλλων εγκαταστάσεων αρχαιολογικών αποστολών καθώς και οι καταστροφές και παράνομες εκσκαφές στον αρχαιολογικό χώρο της Έγκωμης και της Νεκρόπολης της Σαλαμίνας.

Αυτές και άλλες απώλειες σε αρχαιολογικά ευρήματα που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή είναι βέβαια ανυπολόγιστης αξίας.

Εκτός από το κράτος και την Εκκλησία πολλά σωματεία και οργανισμοί έχουν επίσης υποστεί οριστικές οικονομικές απώλειες σε κτίρια, εξοπλισμό και απώλειες πρόσβασης λόγω της Τουρκικής εισβολής και κατοχής. Για τις περιπτώσεις αυτές δεν έχουμε στη διάθεση μας επαρκή στοιχεία για την εκτίμηση των οικονομικών απωλειών.

B3.3 Ανθρώπινες απώλειες

Ακολουθώντας την πρακτική του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών οι ανθρώπινες απώλειες της εισβολής δυνατό να καταταγούν σε διάφορες κατηγορίες όπως πιο κάτω:²⁵

- Απώλειες σε ανθρώπινες ζωές
- Κοινότητες που διαλύθηκαν
- Εκτοπισμένοι και παθόντες
- Πρόσφυγες σε καταυλισμούς
- Εγκλωβισμένοι

Βέβαια, το ανθρώπινο κόστος της εισβολής περιλαμβάνει όχι μόνο τις απώλειες ζωής και σωματικούς τραυματισμούς που σημειώθηκαν το 1974, αλλά και την ψυχική οδύνη που προκλήθηκε σε χιλιάδες άτομα που είχαν πληγεί τότε και εξακολουθούν να υφίστανται τις συνέπειες της Τουρκικής κατοχής. Οι βιασμοί, τα βασανιστήρια, η κράτηση, ο εγκλωβισμός στις κατεχόμενες περιοχές, η οδύνη των συγγενών των νεκρών και των αγνοουμένων και άλλες παρόμοιες συνέπειες της εισβολής είναι μέρος του ανθρώπινου κόστους, που έχει προκαλέσει η Τουρκική εισβολή και κατοχή.

²⁵ Βλέπε *Οι οικονομικές επιπτώσεις της Τουρκικής Εισβολής*, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, 1975.

Όπως αναφέρεται στην εισαγωγή του κεφαλαίου, η συνήθης πρακτική για την εκτίμηση του οικονομικού κόστους που συνδέεται με ανθρώπινες απώλειες είναι ο υπολογισμός του εισοδήματος και το κόστος της ιατρικής περίθαλψης που αυτή συνεπάγεται. Για παράδειγμα, ένας θάνατος εκτιμάται ότι αντιστοιχεί με το εισόδημα που θα είχε ο εκλιπών στο υπόλοιπο της ζωής του. Όμως, τέτοιου είδους υπολογισμοί γίνονται μεμονωμένα και αφορούν συγκεκριμένες περιπτώσεις για τις οποίες υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες, όπως είναι τα ατυχήματα που συμβαίνουν σε χώρους εργασίας. Στην περίπτωση της εισβολής δεν είναι δυνατό να μεταφραστούν οι ανθρώπινες απώλειες σε χρηματικές αξίες, επειδή για πολλές ανθρώπινες απώλειες που συνδέονται με την εισβολή (βασανιστήρια, εγκλωβισμός κλπ.) δεν υπάρχουν οικονομικά κριτήρια για τη χρηματική αποτίμηση τους.

Αλλά, και αν ακόμα ήταν δυνατό να επινοηθούν οικονομικά κριτήρια για τη χρηματική επιμέτρηση όλων των ανθρώπινων απωλειών της εισβολής, ένα τέτοιο εγχείρημα δεν θα είχε επιτυχή κατάληξη, γιατί δεν υπάρχουν όλα τα απαιτούμενα στοιχεία. Για παράδειγμα, τί είδους υπόθεση είναι δυνατό να γίνει αναφορικά με την τύχη ατόμων που εξακολουθούν να είναι αγνοούμενοι;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

Υπολογισμός έκτασης

Λόγω έλλειψης επίσημων στοιχείων εμβαδομέτρησης από κρατικές αρχές και συγκεκριμένα από το Κτηματολόγιο και την Πολεοδομία για τις εκτάσεις των πολεοδομικών ζωνών της Κύπρου, ήταν αναγκαίος ο υπολογισμός των διαφόρων εκτάσεων γης βάσει δειγματοληψίας, όπως περιγράφεται πιο κάτω.

Οικιστική έκταση

Ως οικιστική έκταση θεωρήσαμε όλες τις πολεοδομικές ζώνες των περιοχών που συμπεριλαμβάνονται στο Τοπικό Σχέδιο κάθε επαρχίας. Τα Τοπικά Σχέδια αναφέρονται στις πόλεις των επαρχιών και τις ευρύτερες αστικές περιοχές, όπως αυτές ονομάζονται και κωδικοποιούνται από το Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών. Παρόλο που συμπεριλαμβάνονται και ζώνες εκτός εκείνων με επικρατούσα χρήση την κατοικία, κατόπιν εισήγησης λειτουργών του Επαρχιακού Κτηματολογίου Λευκωσίας θεωρήσαμε ότι οι ζώνες βιομηχανικών, γεωργικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων σε αυτές τις περιοχές έχουν διαφορετική ανάπτυξη (και συνεπώς αξία) από αντίστοιχες ζώνες σε περιοχές εκτός των Τοπικών Σχεδίων. Εμβαδομετρήσαμε την έκταση που καλύπτουν τα Τοπικά Σχέδια και μετά από την αφαίρεση των τουριστικών ζωνών που εμπίπτουν σε αυτά, το τελικό αποτέλεσμα θεωρήθηκε ότι είναι η οικιστική έκταση σε κάθε επαρχία.

Οικιστική αγροτική και αγροτική έκταση

Το Επαρχιακό Κτηματολόγιο Λευκωσίας μας παραχώρησε εμβαδομετρημένα όλα τα χωριά της Κύπρου (κατεχόμενης και ελεύθερης). Όμως, επιπλέον, χρειάζομασταν ξεχωριστά την οικιστική περιοχή και τη μη οικιστική (γεωργο-κτηνοτροφική) περιοχή του κάθε χωριού σε κάθε επαρχία. Για αυτόν το σκοπό επιλέξαμε δείγμα χωριών με βάση την απογραφή πληθυσμού του 1992¹ και χρησιμοποιήσαμε τους χάρτες των πολεοδομικών ζωνών, που εκδίδει η Πολεοδομία για κάθε χωριό της ελεύθερης Κύπρου, για τον υπολογισμό της αγροτικής και οικιστικής αγροτικής γης σε κάθε επαρχία.

Συγκεκριμένα, επιλέξαμε για κάθε επαρχία δύο μικρά, δύο μεσαία και δύο μεγάλα χωριά σύμφωνα με τον πληθυσμό. Στη συνέχεια εμβαδομετρήσαμε τις οικιστικές και αγροτικές περιοχές αυτών των χωριών. Συνδυάζοντας τα αποτελέσματα με τις πληροφορίες που είχαμε για τη συνολική έκταση του κάθε χωριού, υπολογίσαμε ένα ποσοστό της οικιστικής περιοχής και ένα της αγροτικής περιοχής.

Ακολούθως, πήραμε το μέσο όρο των έξι χωριών ανά επαρχία (έξι ποσοστά για οικιστική περιοχή και έξι ποσοστά για αγροτική) και εφαρμόσαμε αυτόν το μέσο όρο για τον υπολογισμό της οικιστικής και αγροτικής έκτασης των χωριών σε κάθε επαρχία. Το άθροισμα των περιοχών αυτών μας έδωσε τη συνολική έκταση της αγροτικής-οικιστικής και αγροτικής έκτασης σε κάθε επαρχία.

¹ Η απογραφή πληθυσμού του 1992 επιλέχθηκε διότι είναι η πιο πρόσφατη που είναι διαθέσιμη.

Τουριστική έκταση

Στη συνέχεια υπολογίσαμε την τουριστική έκταση της κάθε επαρχίας. Αρχικά εμβαδομετρήσαμε την έκταση που καλύπτουν οι τουριστικές περιοχές στα τοπικά σχέδια της Λεμεσού, Λάρνακας και Πάφου. Επιπλέον, για την επαρχία Πάφου εμβαδομετρήσαμε την τουριστική έκταση της Πόλης Χρυσοχούς, για την οποία υπάρχει τοπικό σχέδιο. Για την Αμμόχωστο επιλέξαμε τις περιοχές Πρωταρά και Αγία Νάπας, διότι δεν υπάρχει τοπικό σχέδιο για την επαρχία αυτή.

Ακολουθώς πήραμε χάρτες για την κάθε επαρχία, στους οποίους βρίσκονται σχεδιασμένες όλες οι τουριστικές περιοχές και υπολογίσαμε το ποσοστό της έκτασης της τουριστικής γης που καλύπτεται σε κάθε τοπικό σχέδιο σε σχέση με τις συνολικές τουριστικές περιοχές κάθε επαρχίας. Βάσει αυτού του ποσοστού αναγάγαμε τα αποτελέσματα στο σύνολο της έκτασης που καλύπτουν οι τουριστικές περιοχές σε κάθε επαρχία.

Δείκτες τιμών των διαφόρων κατηγοριών γης.

Οι Πίνακες ΠΒ1-ΠΒ3 παρουσιάζουν τους δείκτες τιμών για κάθε κατηγορία γης για την περίοδο 1973-97, όπως έχουν εκτιμηθεί βάσει (α) δείγματος 6000 περίπου περιπτώσεων αγοραπωλησίας γης για την περίοδο 1974-94 και (β) όλων των περιπτώσεων αγοραπωλησίας γης για την περίοδο 1994-97

Πίνακας ΠΒ1: Δείκτες πραγματικής αξίας της γης στις οικιστικές περιοχές (1973=100)

Έτος	Λευκωσία	Λεμεσός	Λάρνακα	Πάφος
1973	100,00	100,00	100,00	100,00
1974	83,34	108,14	117,73	101,58
1975	66,31	104,09	109,78	96,29
1976	54,01	98,77	112,83	100,63
1977	62,90	116,04	114,11	111,15
1978	75,32	156,45	140,15	132,36
1979	85,14	199,15	167,80	167,05
1980	85,89	228,82	177,61	175,52
1981	83,75	224,85	184,91	179,12
1982	76,29	220,06	189,64	164,14
1983	82,64	226,37	195,81	177,34
1984	89,89	250,56	192,18	186,08
1985	98,38	271,96	197,41	202,66
1986	105,14	262,34	203,05	217,60
1987	108,60	262,99	223,46	226,84
1988	108,45	262,40	224,32	232,51
1989	108,16	280,17	233,76	228,05
1990	112,62	292,19	232,65	236,60
1991	118,32	295,79	263,87	240,84
1992	118,92	294,13	280,55	253,06
1993	125,44	288,12	291,40	264,10
1994	134,35	312,90	302,49	278,74
1995	149,12	371,26	342,23	286,60
1996	159,64	411,94	382,93	321,18
1997	168,63	429,99	417,61	335,12

Πίνακας ΠΒ2: Δείκτες πραγματικής αξίας της γης στις αγροτικές περιοχές (1973=100)

Έτος	Οικιστικά Αγροτικά			Αγροτικά
	Λευκωσία	Πάφος	Αμμόχωστος	
1973	100,00	100,00		100,00
1974	94,81	81,52	100,00	61,70
1975	103,80	66,45	72,21	32,07
1976	167,76	88,43	60,88	27,74
1977	222,53	98,91	79,46	40,55
1978	301,91	103,72	121,60	62,53
1979	321,14	128,29	130,07	82,02
1980	364,80	167,68	142,53	109,27
1981	415,06	211,14	143,74	127,31
1982	455,23	227,96	145,76	153,55
1983	470,59	191,65	137,97	192,77
1984	536,28	370,46	122,94	217,83
1985	713,00	504,36	126,38	251,64
1986	885,62	729,37	137,18	274,89
1987	948,21	651,72	153,01	279,24
1988	929,13	844,95	167,92	290,63
1989	903,18	1103,83	181,90	290,89
1990	956,92	1413,38	197,80	284,17
1991	956,11	1522,61	196,40	295,79
1992	1037,43	1523,61	220,42	294,20
1993	972,58	1631,11	249,36	280,77
1994	908,06	2175,78	318,58	290,44
1995	848,52	2431,27	349,02	297,43
1996	855,50	2607,99	374,15	291,26
1997	903,70	2652,35	391,68	317,30

Πίνακας ΠΒ3: Δείκτες πραγματικής αξία της γης στις τουριστικές περιοχές (1973=100)

Έτος	Λεμεσός	Λάρνακα	Πάφος	Αμμόχωστος
1973	100,00	100,00	100,00	
1974	75,16	122,36	151,13	100,00
1975	33,70	153,10	156,47	107,77
1976	61,82	161,39	151,21	93,20
1977	118,42	176,00	146,82	146,84
1978	173,61	190,18	174,41	165,19
1979	215,05	251,72	256,78	194,18
1980	238,00	326,11	312,81	155,43
1981	220,77	366,25	382,68	168,49
1982	213,49	364,74	415,65	208,88
1983	205,50	336,50	499,30	182,00
1984	219,26	285,56	498,27	193,95
1985	214,83	272,07	505,82	176,86
1986	207,44	255,20	464,90	201,07
1987	201,78	281,05	598,37	211,00
1988	197,30	293,49	591,47	205,70
1989	198,84	318,99	627,43	205,14
1990	198,77	318,82	541,78	200,04
1991	188,08	333,52	646,04	207,06
1992	174,59	282,47	592,53	208,47
1993	169,16	305,40	650,18	211,12
1994	180,48	324,95	573,25	208,43
1995	181,68	383,21	593,12	204,27
1996	182,03	357,42	598,01	202,80
1997	191,83	376,08	672,51	223,73

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΙΣΟΤΙΜΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΒΑΡΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ1

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΩΦΕΛΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ

Η κυβέρνηση στην προσπάθειά της να ανακουφίσει τους πληγέντες από την Τουρκική εισβολή, δημιούργησε το Ταμείο Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων (ΤΑΕΠ). Η οικονομική βοήθεια που παρέχει το ΤΑΕΠ είναι ποικιλόμορφη. Στο Τμήμα Γ1.1 του κεφαλαίου χωρίζουμε τις δαπάνες του ΤΑΕΠ σε πέντε κατηγορίες και εξετάζουμε τα ποσά που δαπανήθηκαν σε κάθε κατηγορία την περίοδο 1974-97. Στο Τμήμα Γ1.2 εξετάζουμε τις διάφορες πηγές εσόδων του ΤΑΕΠ την ίδια περίοδο.

Στο Τμήμα Γ1.3 εξετάζουμε άλλα ωφελήματα που είχαν οι εκτοπισμένοι και παθόντες από την Τουρκική εισβολή. Στο ίδιο τμήμα εκτιμούμε την αξία πρόσβασης στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες, που έχουν εγκαταλειφθεί στις ελεύθερες περιοχές. Η εκμετάλλευση Τουρκοκυπριακών περιουσιών είναι μια πραγματικότητα της Τουρκικής εισβολής, άσχετα από το βαθμό που αυτό βοήθησε στην ανακούφιση των εκτοπισμένων και παθόντων.

Στο Τμήμα Γ1.4 γίνεται σύγκριση των ιδιωτικών απωλειών με την οικονομική βοήθεια που δόθηκε στους πληγέντες της εισβολής. Όπως έχουμε δει στο Δεύτερο Μέρος της μελέτης, το συσσωρευμένο ιδιωτικό κόστος της εισβολής ξεπέρασε τα ΛΚ6 δισεκατομμύρια το 1997 σε τιμές 1995.²⁶ Ήταν η βοήθεια που δόθηκε στους εκτοπισμένους και παθόντες κατά την ίδια χρονική περίοδο σε ανάλογα επίπεδα;

Όπως θα δούμε στη συνέχεια η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι αρνητική. Επομένως, προκύπτει η ανάγκη λήψης περαιτέρω μέτρων για την επίτευξη ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή. Ποιες είναι οι δυνατότητες της Κυπριακής οικονομίας να στηρίξει τέτοια μέτρα και ποια ακριβώς μέτρα ανταποκρίνονται περισσότερο στο αίσθημα οικονομικής δικαιοσύνης είναι ερωτήματα που εξετάζονται στα επόμενα κεφάλαια της μελέτης.

Γ1.1 Δαπάνες του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων

Τα διάφορα κονδύλια δαπανών του ΤΑΕΠ εξετάζονται με βάση την εξής ομαδοποίηση:

- Κοινωνική Μέριμνα και Ανακούφιση
- Στέγαση Προσφύγων και Παθόντων
- Έργα Υποδομής
- Υγεία και Παιδεία
- Διάφορες Άλλες Δαπάνες.²⁷

Το Διάγραμμα Γ1 παρουσιάζει τη πορεία των συνολικών δαπανών του ΤΑΕΠ κατά την περίοδο 1974-97. Για να είναι εύκολο να συγκριθούν διαχρονικά, όλες οι δαπάνες εκφράζονται σε τιμές 1995.

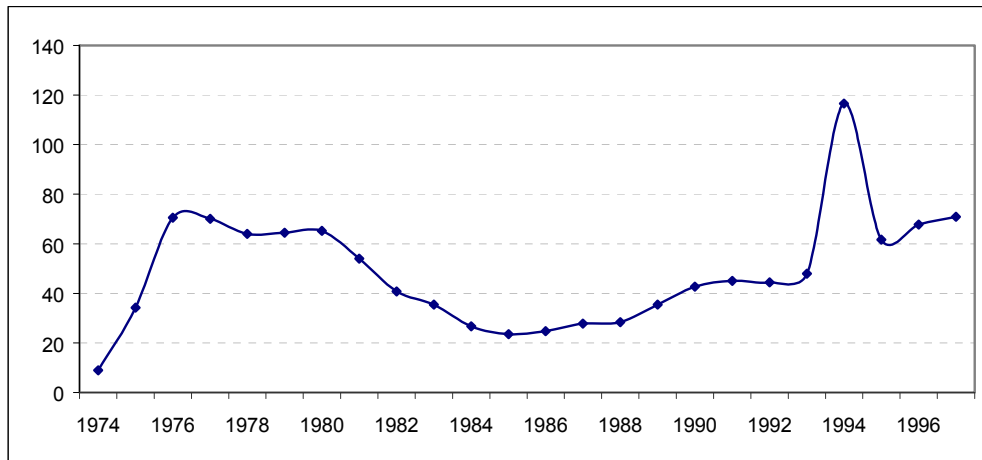
Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, αμέσως μετά την εισβολή (από το 1974 μέχρι το 1977) παρατηρείται μια αύξηση στο ύψος των συνολικών δαπανών του ΤΑΕΠ. Το 1977 η δαπάνη έφθασε τα ΛΚ70,1 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Μετά το 1977 και μέχρι το 1980 οι δαπάνες αυτές σταθεροποιούνται σε ένα επίπεδο γύρω στα ΛΚ65 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Ακολούθως, από το 1981 μέχρι το 1985 μειώνονται αισθητά και το 1985 φτάνουν σε επίπεδο κάτω των ΛΚ24 εκατομμυρίων σε τιμές 1995, που ήταν το χαμηλότερο που παρατηρήθηκε από το 1974.

Η περίοδος 1986-97 χαρακτηρίζεται από μια συνεχή αύξηση που επαναφέρει τις συνολικές δαπάνες του ΤΑΕΠ στα υψηλά επίπεδα που ίσχυαν αμέσως μετά την εισβολή. Η μεγάλη αύξηση στις συνολικές δαπάνες του ΤΑΕΠ που σημειώθηκε το 1994, οφείλεται στη δαπάνη ΛΚ84 εκατομμυρίων σε τιμές 1995 για το σχέδιο αναδόμησης των κυβερνητικών οικισμών καθώς και για έργα υποδομής και διαχωρισμούς οικοπέδων σε κυβερνητικούς συνοικισμούς αυτοστέγασης.

²⁶ ΛΚ3,2 δισεκατομμύρια σε οριστικές απώλειες (Πίνακας Β9) και ΛΚ2,9 δισεκατομμύρια σε απώλειες πρόσβασης (Πίνακας Β14).

²⁷ Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται τα κονδύλια του ΤΑΕΠ 'Διάφορες δαπάνες', 'Υπουργείο Γεωργίας και Φυσικών Πόρων', 'Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων' και 'Υπουργείο Δικαιοσύνης'.

Διάγραμμα Γ1: Συνολικές δαπάνες του ΤΑΕΠ, 1974 – 1997
(εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1995)

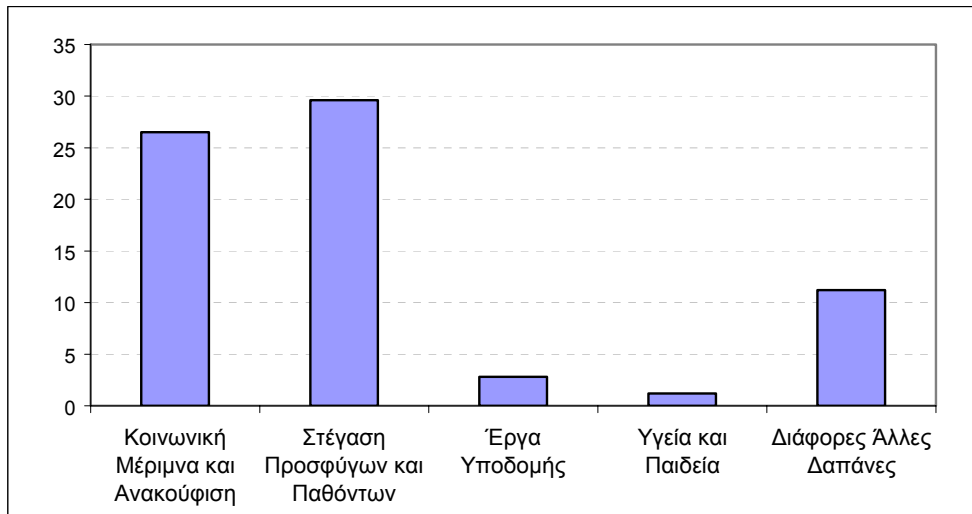
Το Διάγραμμα Γ2 δείχνει τις συσσωρευμένες δαπάνες του ΤΑΕΠ χωρισμένες σε διάφορες κατηγορίες από το 1974, όταν ιδρύθηκε το ταμείο αυτό, μέχρι το 1997 συμπεριλαμβανομένου.

Όπως θα ανέμενε κανείς, τη μεγαλύτερη σωρευτική δαπάνη του ΤΑΕΠ (ΛΚ656 εκατομμύρια σε τιμές 1995) συγκεντρώνει το κονδύλι Στέγαση Προσφύγων και Παθόντων. Επίσης μεγάλο μερίδιο στις δαπάνες του ΤΑΕΠ έχουν οι δαπάνες του κονδυλίου Κοινωνική Μέριμνα και Ανακούφιση²⁸ (ΛΚ340 εκατομμύρια σε τιμές 1995). Οι άλλες κατηγορίες δαπανών του ΤΑΕΠ (έργα υποδομής, υγεία, παιδεία κλπ) έχουν σχετικά μικρό μερίδιο στο ΤΑΕΠ.

Για να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της συμβολής του ΤΑΕΠ στην ανακούφιση των εκτοπισμένων και παθόντων από την Τουρκική εισβολή, ο Πίνακας Γ1 παρουσιάζει τα ποσά που δαπανήθηκαν από το ταμείο αυτό ξεχωριστά για κάθε κατηγορία από το 1974 μέχρι το 1997.

²⁸ Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει δαπάνες για Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας (χρηματικά επιδόματα σε εκτοπισμένους, ανέγερση κέντρων νεότητας, στέγες για ηλικιωμένους και ανηλίκους κτλ), Υπηρεσία Μέριμνας και Αποκατάστασης Εκτοπισθέντων και Παθόντων (βελτιώσεις σε προσφυγικούς καταυλισμούς, ανέγερση εκκλησιών κτλ), Υπηρεσίες Δραστηριοποίησης, Τμήμα Κρατικών Αποθηκών, Εργαστήρια Γενικής και Ειδικής Κατάρτισης, Κέντρο Επαγγελματικής Αποκατάστασης Αναπήρων και, τέλος, δαπάνες του Υπουργείου Εσωτερικών.

Διάγραμμα Γ2: Συσσωρευμένες δαπάνες του ΤΑΕΠ κατά ομάδα (εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1995)

Από τον Πίνακα Γ1 φαίνεται ότι το 1974 το μεγαλύτερο ποσό δαπανών αφορούσε την ομάδα Κοινωνική Μέριμνα και Ανακούφιση, αφού το πρώτο μέλημα της κυβέρνησης ήταν η ικανοποίηση άμεσων καταναλωτικών αναγκών που δημιούργησε η Τουρκική εισβολή.²⁹ Μέσω των κονδυλίων της Κοινωνικής Μέριμνας και Ανακούφισης η κυβέρνηση ενίσχυσε οικονομικά τους δυσπραγούντες με χρηματικά επιδόματα και με διάφορα έργα όπως προσφυγικούς καταυλισμούς, στέγες για ηλικιωμένους κλπ. Το 1976 το κονδύλι αυτής της δαπάνης έφθασε τα ΛΚ34 εκατομμύρια σε τιμές 1995, για να αρχίσει να μειώνεται από το 1977 για να φτάσει στο πιο χαμηλό επίπεδο στα μέσα της δεκαετίας του '80.

Μετά το 1988 οι δαπάνες του ΤΑΕΠ για κοινωνική μέριμνα άρχισαν να αυξάνονται, για να πλησιάσουν προς το τέλος της δεκαετίας του '90 τα επίπεδα (σε πραγματικές τιμές) στα οποία βρισκόταν αμέσως μετά την Τουρκική εισβολή. Η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζει κυρίως τη σημαντική αύξηση των δαπανών από την Υπηρεσία Κοινωνικής Ευημερίας σε χρηματικά επιδόματα προς δυσπραγούντες και δαπάνες για

²⁹ Το 1975 αυξήθηκαν σημαντικά οι δαπάνες της Υπηρεσίας Κοινωνικής Ευημερίας και της Υπηρεσίας Μέριμνας και Αποκατάστασης Εκτοπισθέντων και Παθόντων. Επιπρόσθετα το 1976 δαπανήθηκαν σημαντικά ποσά από τις Υπηρεσίες Δραστηριοποίησης. Η μείωση μετά το 1977 οφείλεται κυρίως στη μείωση των δαπανών της Υπηρεσίας Κοινωνικής Ευημερίας και της Υπηρεσίας Μέριμνας και Αποκατάστασης Εκτοπισθέντων και Παθόντων.

στέγες ηλικιωμένων και αναπήρων. Επίσης, αυξήθηκαν σημαντικά οι δαπάνες του Υπουργείου Εσωτερικών για την ανέγερση εμπορικών κέντρων και κέντρων αναψυχής, και την εγκατάσταση τηλεφωνικών θαλάμων δημόσιας χρήσης σε συνοικισμούς αυτοστέγασης.³⁰

Πίνακας Γ1: Δαπάνες του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων (εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1995)

Έτος	Κοινωνική Μέριμνα και Ανακούφιση	Στέγαση Προσφύγων και Παθόντων	Έργα Υποδομής	Υγεία και Παιδεία	Διάφορες Άλλες Δαπάνες	Σύνολο
1974	9,0	0,0	0,0	0,1	0,0	9,1
1975	29,5	3,5	0,0	1,2	0,4	34,6
1976	34,0	33,2	0,1	1,8	1,5	70,6
1977	21,2	45,1	0,4	2,2	1,6	70,5
1978	11,8	45,4	1,7	2,7	2,4	64,0
1979	9,7	52,3	0,0	2,5	0,0	64,5
1980	8,2	52,8	0,0	2,6	1,6	65,2
1981	7,8	41,2	0,0	3,3	1,7	54,0
1982	7,4	27,6	1,3	3,0	1,5	40,8
1983	7,6	22,6	1,2	2,8	1,3	35,5
1984	5,9	15,5	1,6	2,6	1,1	26,7
1985	6,3	12,7	1,8	1,8	1,0	23,6
1986	6,2	14,5	1,2	1,4	1,5	24,8
1987	6,2	16,0	2,0	1,2	2,4	27,8
1988	8,3	14,7	1,7	1,3	2,4	28,4
1989	9,8	17,1	2,0	1,3	5,2	35,4
1990	12,6	20,3	2,0	1,4	6,4	42,7
1991	15,8	18,6	2,2	2,0	6,5	45,1
1992	17,5	16,4	2,5	1,6	6,4	44,4
1993	20,7	16,6	2,6	1,3	6,8	48,0
1994	22,2	83,9	2,5	1,3	6,7	116,6
1995	23,3	26,8	2,5	1,6	7,5	61,7
1996	24,6	29,8	2,6	1,5	9,2	67,7
1997	26,5	29,6	2,8	1,2	11,2	71,3
Σύνολο	352,1	656,2	34,7	43,7	86,3	1173,0

Πηγή: Ετήσιοι Προϋπολογισμοί του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων και Υπουργείο Οικονομικών.

³⁰ Η βοήθεια μέσω του ΤΑΕΠ που αφορά την κοινωνική μέριμνα και ανακούφιση των εκτοπισμένων και παθόντων λαμβάνεται σε συντριπτική πλειοψηφία από άτομα που είναι πράγματι εκτοπισμένοι και παθόντες λόγω της Τουρκικής εισβολής. Επίσης, υπάρχουν άτομα που ωφελούνται από αυτό το κονδύλι στα πλαίσια του Νόμου περί Δημοσίων Υπηρεσιών χωρίς να είναι κατά ανάγκη εκτοπισμένοι ή παθόντες, αλλά η ομάδα αυτή είναι αμελητέα.

Από το 1975 άρχισαν να κτίζονται κυβερνητικοί οικισμοί και να στεγάζονται πρόσφυγες σε Τουρκοκυπριακές περιουσίες με αποτέλεσμα η έμφαση στις δαπάνες του ΤΑΕΠ να μετατοπιστεί σταδιακά από το κονδύλι Κοινωνική Μέριμνα και Ανακούφιση στο κονδύλι Στέγαση Προσφύγων και Παθόντων. Εκτός από τους κυβερνητικούς οικισμούς και τη στέγαση σε Τουρκοκυπριακές περιουσίες, το κονδύλι αυτό περιλαμβάνει σχέδια αυτοστέγασης, επιδότησης ενοικίων και δαπάνες του Γενικού Λογιστηρίου.³¹ Οι δαπάνες αυτές αυξήθηκαν σημαντικά το 1976 καθώς και την περίοδο 1978-80 λόγω έντασης στην ανέγερση κυβερνητικών οικισμών και της βοήθειας για αυτοστέγαση.

Τα μεγαλύτερα ποσά για στέγαση δαπανήθηκαν την περίοδο 1975-80. Ακολούθως, οι δαπάνες αυτές άρχισαν να μειώνονται με εξαίρεση το 1994. Η μεγάλη αύξηση το έτος αυτό ήταν λόγω της αύξησης των δαπανών για τα σχέδια αυτοστέγασης, που έφτασαν τα ΛΚ71,4 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Από αυτές τις δαπάνες οι πιο σημαντικές ήταν η διαγραφή δανείων για αυτοστέγαση (ΛΚ39,5 εκατομμύρια), η διαγραφή δανείων για αγορά διαμερισμάτων και έτοιμων κατοικιών (ΛΚ16,5 εκατομμύρια), τα χορηγήματα για αυτοστέγαση σε ιδιότητα οικοπέδα (ΛΚ6,2 εκατομμύρια) και τα χορηγήματα για αγορά διαμερισμάτων και έτοιμων κατοικιών (ΛΚ 5,7 εκατομμύρια). Μετά το έτος αυτό οι ετήσιες δαπάνες στέγασης σταθεροποιήθηκαν γύρω στα ΛΚ30 εκατομμύρια σε τιμές 1995.

Οι δαπάνες του κονδυλίου Έργα Υποδομής άρχισαν το 1976 και έγιναν μέσω του Υπουργείου Εσωτερικών (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως) και του Υπουργείου Γεωργίας και Φυσικών Πόρων. Τα έργα αφορούν κυρίως την κατασκευή και τη βελτίωση, δρόμων εντός των συνοικισμών και σε Τουρκοκυπριακά χωριά, κατασκευή πεζοδρομίων σε συνοικισμούς αυτοστέγασης, αρδευτικά έργα κλπ.

³¹ Οι δαπάνες αυτές περιλαμβάνουν την εκτύπωση προσφυγοσύμου, αποπληρωμή προσφυγικών καταθέσεων, επιστροφές δόσεων σε ενοικιαγοραστές του οικισμού, οικονομική υιοθέτηση παιδιών και υπερηλίκων, συστήματα αρδεύσεως, επιδιορθώσεις κτιρίων κλπ. Επίσης περιλαμβάνουν διάφορες χορηγίες, π.χ. στην Παγκύπρια Επιτροπή Προσφύγων, στην Επιτροπή Βοήθειας Παιδιών της Κύπρου, στο Ταμείο Αμυντικής Θωράκισης καθώς και οργανισμούς εκτοπισθέντων κρατικών υπαλλήλων, γεωργοκτηνοτρόφων και αλιέων.

Οι δαπάνες για Υγεία και Παιδεία αφορούν κυρίως ανέγερση και επέκταση κτιρίων προδημοτικής και δημοτικής εκπαίδευσης σε συνοικισμούς, μεταφορικά και βιβλία εκτοπισμένων μαθητών και την ιατρική περίθαλψη των προσφύγων. Τα ποσά του κονδυλίου αυτού αυξάνονταν σταδιακά τα πρώτα χρόνια μετά την εισβολή και το 1981 έφθασαν τα ΛΚ3,3 εκατομμύρια σε τιμές 1995. λόγω των αυξημένων δαπανών για την επιδότηση Κύπριων φοιτητών που σπούδαζαν στην Ελλάδα και την επέκταση και επιδιόρθωση σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης. Μετά το 1981 οι δαπάνες παρουσιάζουν αρκετές αυξομειώσεις που αντανακλούν αυξομειώσεις στις ανάγκες κατά τη διάρκεια της περιόδου 1982-97. Το 1997 το ποσό που δαπανήθηκε για την υγεία και την παιδεία ήταν ΛΚ1,2 εκατομμύρια σε τιμές 1995.

Τέλος, το κονδύλι Διάφορες Άλλες Δαπάνες, το 1975 ήταν μόλις ΛΚ0,4 εκατομμύρια σε τιμές 1995, αλλά τα επόμενα τρία χρόνια αυξήθηκε σημαντικά. Το 1978 έφθασε τα ΛΚ2,4 εκατομμύρια σε τιμές 1995, λόγω κυρίως της αύξησης των δαπανών του Γενικού Λογιστηρίου και του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.³² Η σημαντική αύξηση στις δαπάνες αυτές άρχισε μετά το 1986 και οφείλεται στην αύξηση των δαπανών του Γενικού Λογιστηρίου (δεν υπάρχουν καθόλου δαπάνες για τις άλλες υποκατηγορίες). Το 1997 το κονδύλι των Διαφόρων Δαπανών έφθασε τα ΛΚ11,2 εκατομμύρια σε τιμές 1995.

Γ1.2 Πηγές εσόδων του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων

Οι κύριες κατηγορίες εσόδων του ΤΑΕΠ είναι:

- Εθελοντικές Εισφορές (εξωτερικού και εσωτερικού)
- Υποχρεωτικές Εισφορές³³

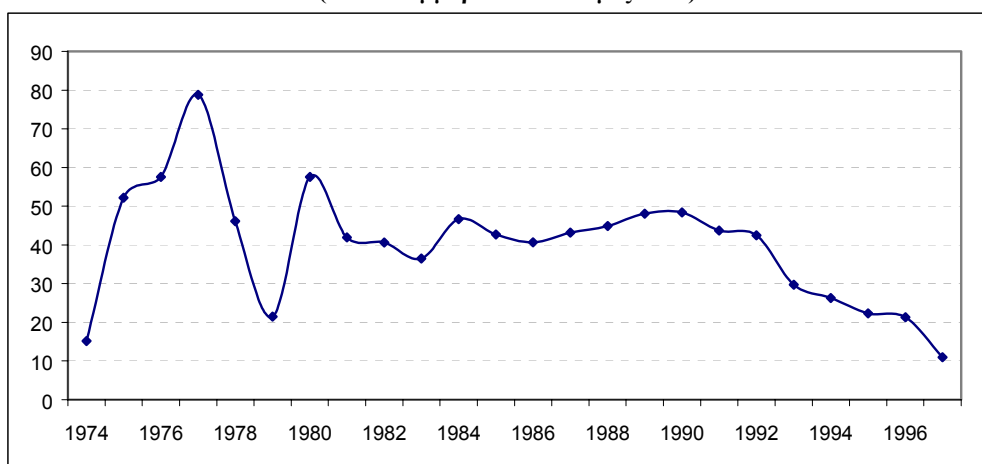
³² Η αύξηση στις δαπάνες του Γενικού Λογιστηρίου το 1978 οφειλόταν κυρίως στην οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισθέντες κρατικούς υπαλλήλους (ΛΚ1,6 εκατομμύρια). Μετά το 1986, η πιο σημαντική δαπάνη του Γενικού Λογιστηρίου αφορούσε τη συνεισφορά στο Ταμείο Χορηγημάτων. Οι δαπάνες του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων αφορούσαν κυρίως την ανέγερση κοινοτικού κέντρου στη Λάρνακα. Η δαπάνη για αυτό το σκοπό το 1978 έφθασε τις ΛΚ110,6 χιλιάδες.

³³ Μεταξύ 1978-80 ίσχυε δια νόμου επιβάρυνση 10% στους μισθούς και μέχρι το 1996 έκτακτη εισφορά για τις εταιρείες.

- Επιβαρύνσεις (στις εισαγωγές και προσφυγικό γραμματόσημο του ενός σεντ)
- Προϊόν Πωλήσεως Βοήθειας σε Είδος
- Εμβάσματα Έναντι Δαπανών
- Τόκοι για Εκδοθέντα Δάνεια
- Ενοίκια
- Επιστροφή Αζήτητης Βοήθειας σε Πρόσφυγες
- Πληρωμές Καθυπέμβαση Προηγούμενων Ετών
- Διάφορα Άλλα Έσοδα
- Σύστημα Ενοικιαγοράς Οικισμών
- Έκδοση Ειδικών Νομισμάτων

Οι κατηγορίες εσόδων στην ανάλυση πιο κάτω παρουσιάζονται σε πέντε ομάδες. Οι τέσσερις αντιστοιχούν με τις πρώτες τέσσερις κατηγορίες που αναφέρονται πιο πάνω, ενώ οι υπόλοιπες οχτώ κατηγορίες αποτελούν την πέμπτη ομάδα, που ονομάζουμε Διάφορα Άλλα Έσοδα. Το Διάγραμμα Γ3 δείχνει τα συνολικά έσοδα του ΤΑΕΠ την περίοδο 1974-97.

Διάγραμμα Γ3: Συνολικές Εισπράξεις του ΤΑΕΠ για την περίοδο 1974-97 (σε εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1995)

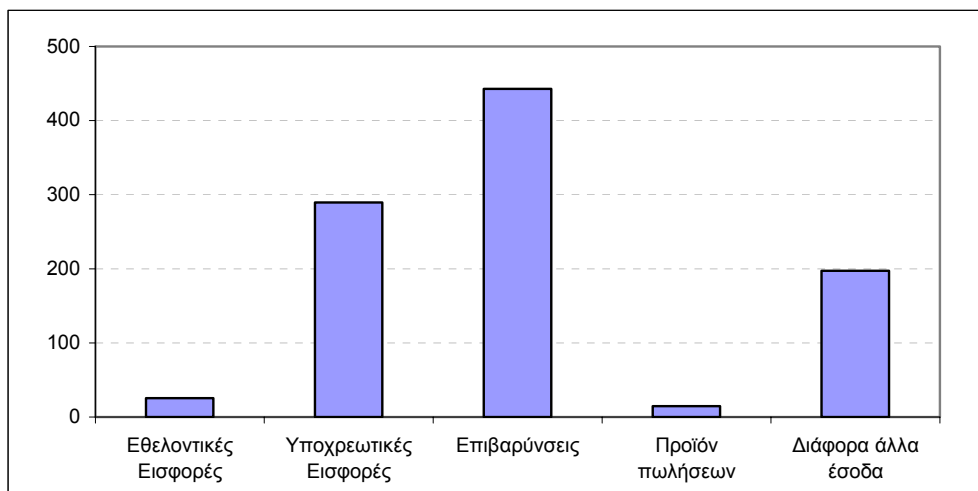

Όπως είναι φυσιολογικό το έτος της εισβολής (1974) το ύψος των εισπράξεων ήταν σχετικά χαμηλό, μόλις ΛΚ15 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Από το 1975 μέχρι το 1977

παρατηρείται μια σημαντική αύξηση στα έσοδα, αλλά το 1978 παρατηρήθηκε μεγάλη μείωση που συνεχίστηκε και τον επόμενο χρόνο και οδήγησε σε πτώση των εσόδων του ΤΑΕΠ σε επίπεδο κάτω των ΛΚ22 εκατομμυρίων. Τη δεκαετία του 1980 τα έσοδα του ΤΑΕΠ παρουσίαζαν αυξομειώσεις γύρω στο επίπεδο των ΛΚ45 εκατομμυρίων, ενώ μεταξύ 1991 και 1997 μειώθηκαν σταδιακά για να φτάσουν τελικά τα ΛΚ11 εκατομμύρια (όλα τα ποσά σε τιμές 1995).

Το Διάγραμμα Γ4 παρουσιάζει τη συνολική εισφορά των διαφόρων πηγών χρηματοδότησης του ΤΑΕΠ την περίοδο 1974-97. Βλέπουμε ότι η μεγαλύτερη πηγή εσόδων του ΤΑΕΠ είναι οι Επιβαρύνσεις, που την περίοδο αυτή εισέφερε ΛΚ443 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Επίσης, σημαντική είναι η συμβολή που είχαν οι Υποχρεωτικές Εισφορές.

Διάγραμμα Γ4: Συνολικές εισπράξεις κατά ομάδα για την περίοδο 1974-97 (εκατομμύρια ΛΚ σε πραγματικές τιμές)

Εξετάζοντας τη διαχρονική πορεία των διαφόρων κατηγοριών εσόδων (Πίνακας Γ2), φαίνεται ότι την περίοδο 1974-83 όλες οι Εθελοντικές Εισφορές ήταν από το εξωτερικό. Το 1974 οι εισφορές αυτές ήταν ΛΚ8,8 εκατομμύρια και το 1975 αυξήθηκαν στα ΛΚ9,1 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Ακολούθως οι Εθελοντικές Εισφορές του εξωτερικού σταδιακά μηδενίζονται. Οι Εθελοντικές Εισφορές από το εσωτερικό ήταν μηδαμινές. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1984 ήταν ΛΚ810 ενώ το

1992 ήταν μόλις ΛΚ104 σε τιμές 1995. Μετά το έτος αυτό δεν έγιναν καθόλου Εθελοντικές Εισφορές στο ΤΑΕΠ.

Σε αντίθεση, οι Υποχρεωτικές Εισφορές αποτελούν σημαντική πηγή εσόδων για το ΤΑΕΠ. Το 1974 ήταν μόλις ΛΚ5,7 εκατομμύρια, αλλά το 1975 αυξήθηκαν κατακόρυφα στα ΛΚ26,2 εκατομμύρια. Γενικά, την περίοδο 1981-92 οι Υποχρεωτικές Εισφορές κυμαίνονταν στα ΛΚ12-ΛΚ15 εκατομμύρια. Όμως, από το 1993 και μετά παρατηρείται μια κατακόρυφη πτώση και το 1997 μειώνονται στα ΛΚ1,6 εκατομμύρια (όλα τα ποσά σε τιμές 1995).³⁴

Πίνακας Γ2: Εισπράξεις του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων (εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1995)

Έτος	Εθελοντικές Εισφορές Εξωτερικού	Υποχρεωτικές Εισφορές	Επιβαρύνσεις	Προϊόν Πωλήσεων σε είδος	Διάφορα Άλλα Έσοδα	Σύνολο
1974	8,8	5,7	0,0	0,4	0,3	15,2
1975	9,1	26,2	0,4	8,1	8,4	52,2
1976	3,6	25,8	0,4	1,3	26,5	57,6
1977	1,8	16,6	7,3	1,9	51,2	78,8
1978	0,9	8,7	8,2	2,0	26,3	46,1
1979	0,5	7,7	9,6	0,1	3,6	21,5
1980	0,2	21,7	14,8	0,0	20,9	57,6
1981	0,4	15,8	14,3	0,0	11,4	41,9
1982	0,1	11,9	15,6	1,0	12,0	40,6
1983	0,1	13,1	17,1	0,0	6,2	36,5
1984	0,1	11,8	29,0	0,0	5,8	46,7
1985	0,0	12,5	29,2	0,0	1,0	42,7
1986	0,0	12,0	27,4	0,0	1,3	40,7
1987	0,0	12,1	30,1	0,0	1,0	43,2
1988	0,0	11,3	32,7	0,0	0,9	44,9
1989	0,0	12,5	34,6	0,0	1,0	48,1
1990	0,0	14,8	32,6	0,0	1,0	48,4
1991	0,0	13,4	29,3	0,0	1,0	43,7
1992	0,0	12,4	28,9	0,0	1,2	42,5
1993	0,0	6,7	21,9	0,0	1,1	29,7
1994	0,0	6,5	18,7	0,0	1,1	26,3
1995	0,0	4,6	16,6	0,0	11,4	22,3
1996	0,0	4,0	15,8	0,0	1,5	21,3
1997	0,0	1,6	8,1	0,0	1,3	11,0
Σύνολο	25,6	289,4	442,6	14,8	197,4	959,5

Πηγή: Ετήσιοι Προϋπολογισμοί ΤΑΕΠ και Υπουργείο Οικονομικών

Οι Επιβαρύνσεις, η ομάδα που προσέφερε το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων του ΤΑΕΠ, είχαν μια σταθερά αυξητική τάση την περίοδο 1975-90, που αντανακλά κυρίως την αύξηση της αξίας των εισαγωγών λόγω της ραγδαίας ανάπτυξης της Κυπριακής οικονομίας. Ακολούθως, αυτή η τάση αντιστρέφεται και τα έσοδα του ΤΑΕΠ από τις Επιβαρύνσεις μειώνονται από ΛΚ34,6 εκατομμύρια το 1989 στα ΛΚ8,1 εκατομμύρια το 1997 (σε τιμές 1995). Αυτό ήταν αποτέλεσμα της εφαρμογής της τελωνειακής ένωσης της Κύπρου με την ΕΕ, στα πλαίσια της οποίας σταδιακά καταργήθηκαν οι Επιβαρύνσεις (και οι δασμοί) στα προϊόντα από χώρες-μέλη της ΕΕ.

Το Προϊόν Πωλήσεων σε Είδος ήταν μια πηγή που απέφερε έσοδα μέχρι το 1985. Η κατηγορία Διάφορα Άλλα Έσοδα εισέφερε σημαντικά ποσά στο ΤΑΕΠ, ιδιαίτερα μεταξύ 1974-82. Το 1977 το ΤΑΕΠ είχε τα μεγαλύτερα έσοδα από αυτές τις πηγές. Τα υπόλοιπα χρόνια μέχρι το 1982, τα Διάφορα Άλλα Έσοδα κυμάνθηκαν μεταξύ ΛΚ11-ΛΚ26 εκατομμύρια, ενώ μετά το 1982 άρχισαν να μειώνονται σημαντικά. Το 1997 ήταν μόλις ΛΚ1,3 εκατομμύρια σε τιμές 1995.

Γ1.3 Άλλα ωφέληματα και αξία πρόσβασης στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες

Χαμηλότοκα δάνεια, εγγυήσεις και χορηγίες

Εκτός από τα οικονομικά οφέλη που εξετάσαμε προηγουμένως, οι εκτοπισμένοι και παθόντες από την Τουρκική εισβολή είχαν επίσης οικονομική βοήθεια από το κράτος (στα πλαίσια του ΤΑΕΠ) σε μορφή χαμηλότοκων δανείων, εγγυήσεων και χορηγιών για επαναδραστηριοποίηση εκτοπισμένων μικροβιοτεχνών και επιχειρηματιών, για αυτοστέγαση σε ιδιόκτητα οικόπεδα και διαμερίσματα ή και έτοιμες κατοικίες, για τα οποία γίνεται αναφορά στο Τμήμα Γ1.1.

Τα δάνεια που έχουν δοθεί για αυτοστέγαση σε ιδιόκτητα οικόπεδα, διαμερίσματα και έτοιμες κατοικίες όπως αναφέρεται πιο κάτω διαγράφηκαν, έτσι αυτά σήμερα αποτελούν χορηγίες. Για τους εκτοπισμένους κρατικούς υπαλλήλους εφαρμόστηκε

³⁴ Τα έσοδα του ΤΑΕΠ από τις 'Επιβαρύνσεις' και 'Υποχρεωτικές Εισφορές' παρουσιάζουν μεγάλες διακυμάνσεις λόγω χρονικών υστερήσεων στην πληρωμή των οφειλόμενων ποσών.

ειδικό στεγαστικό σχέδιο, βάσει του οποίου δόθηκαν δάνεια ΛΚ11,0 εκατομμύρια. Από αυτό το ποσό ΛΚ4,5 εκατομμύρια έχουν διαγραφεί, ενώ το υπόλοιπο ποσό των ΛΚ6,4 εκατομμυρίων παραμένει δάνειο προς αποπληρωμή (όλα τα ποσά σε τιμές 1995).

Το σχέδιο για την επαναδραστηριοποίηση επιχειρήσεων λειτούργησε από το 1989 μέχρι το 1992 και η διαδικασία παροχής και διαχείρισης των δανείων διεκπεραιώθηκε από την Τράπεζα Αναπτύξεως. Το σχέδιο βοήθησε συνολικά 81 περιπτώσεις, ενώ το συνολικό ποσό δανειοδότησης ήταν ΛΚ1,2 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Πέραν των δανείων δόθηκαν και εγγυήσεις την περίοδο 1982-89, που βοήθησαν 75 περιπτώσεις.

Επίσης, το Τμήμα Γεωργίας του Υπουργείου Γεωργίας και Φυσικών Πόρων την πρώτη περίοδο μετά την εισβολή προωθούσε σχέδια δανείων και επιδοτήσεων για επαναδραστηριοποίηση των εκτοπισμένων γεωργοκτηνοτρόφων. Τα δάνεια έφεραν τόκο 4,5% (ενώ τα ισχύοντα επιτόκια ήταν 9%) και κάλυπταν:

- (α) έξοδα καλλιέργειας,
- (β) εγκατάσταση βελτιωμένων συστημάτων άρδευσης σε Τουρκοκυπριακής περιουσίας κλήρους,
- (γ) αγορά γεωργικών μηχανημάτων, και
- (δ) ειδικά σχέδια, που καλύπτουν ταμεία όπως για εγγειοβελτιωτικά έργα, αγορά γεωργικών μηχανημάτων και άλλα που παραχωρούνται μέσω της Κεντρικής Τράπεζας.

Το ύψος των δανείων που εκδόθηκαν τη διετία 1976-77 ήταν ΛΚ760 χιλιάδες σε τιμές 1995 και δόθηκαν μέσω των Τοπικών Συνεργατικών Εταιριών και της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας.

Ο Πίνακας Γ3 παρουσιάζει τις διαφορές μεταξύ του τόκου που πλήρωσαν οι ωφεληθέντες από τα χαμηλότοκα δάνεια και του τόκου που θα πλήρωναν αν το επιτόκιο δανεισμού ήταν 9%, όπως ίσχυε την περίοδο 1975-97. Παρά το ότι τα ποσά που εμφανίζονται στον Πίνακα Γ3 δεν φαίνονται υψηλά, το όφελος σε όσους είχαν

δοθεί χαμηλότοκα δάνεια ήταν πολύ μεγάλο, διότι εκμεταλλεύτηκαν επενδυτικές ευκαιρίες σε μια περίοδο που δεν υπήρχε δυνατότητα δανεισμού από εμπορικές τράπεζες. Όπως αποδείχτηκε αργότερα, αυτό ήταν ιδιαίτερα επικερδές για τους εκτοπισμένους επιχειρηματίες, αφού με τις επενδύσεις και την επιχειρηματική δραστηριότητα που χρηματοδότησαν με τα χαμηλότοκα δάνεια και τις εγγυήσεις, ωφελήθηκαν σημαντικά από τη ραγδαία ανάπτυξη που είχε η οικονομία την περίοδο που ακολούθησε μετά την εισβολή.

Πίνακας Γ3: Διαφορά πληρωθέντος και πληρωτέου τόκου των δανείων του ΤΑΕΠ (ΛΚ000 σε τιμές 1995)

Σκοπός δανείου	1976-80	1981-85	1986-89	1990-93	1994-97	Σύνολο
Έκδοση δανείου στην ΟΒΕΚ	4	0	0	0	0	4
Επαναδραστηριοποίηση μικροβ/χάνων	281	51	0	0	0	332
Ανέγερση εργοστασίου οικοτεχνίας	31	74	0	0	0	105
Γεωτρήσεις & αρδευτικά	3	15	99	18	0	135
Αποπληρωμή συνεργ. καταθέσεων	0	1526	1643	234	0	3403
Επαναδραστηριοποίηση επιχειρήσεων ¹	0	0	77	131	0	208
Δανειοδότηση νεαρών ζευγαριών	0	0	7	65	51	123
Αναζωογόνηση πράσινης ζώνης	0	0	0	5	27	32
Δάνειο στο ταμείο Τ/Κ περιουσιών	0	0	0	696	0	696
Σύνολο	319	1666	1826	1149	78	5038

Πηγή: Κατάσταση Δανείων από Ετήσιους Προϋπολογισμούς του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων και υπολογισμοί του συγγραφέα.

¹ Δεν περιλαμβάνονται τα οφέλη από τις κρατικές εγγυήσεις.

Διαγραφή προπολεμικών χρεών

Το 1993 και 1994 αποφασίστηκε η διαγραφή των ιδιωτικών προπολεμικών χρεών προς την κυβέρνηση. Το 1993 διαγράφηκε ποσό ΛΚ1,54 εκατομμυρίων και το 1994 ποσό 55,94 εκατομμυρίων. Σε τιμές 1995 το όφελος για τους δικαιούχους ήταν ΛΚ1,67 εκατομμύρια το 1993 και ΛΚ57,73 εκατομμύρια το 1994.

Φορολογικές εκπτώσεις

Παράλληλα με την παροχή χαμηλότοκων δανείων δόθηκαν στους πρόσφυγες και φορολογικές εκπτώσεις οι οποίες φαίνονται στον Πίνακα Γ4.

**Πίνακας Γ4: Φορολογική έκπτωση προς τους πρόσφυγες
(εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1995)**

Χρονιά	Συνολικό ποσό
1991	8,88
1992	8,68
1993	9,53
1994	9,65
1995	9,62
Σύνολο	46,36

Πηγή: Τμήμα Εσωτερικών Προσόδων Υπουργείου Οικονομικών και υπολογισμοί του συγγραφέα.

Αξία πρόσβασης στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες

Ο Πίνακας Γ5 δείχνει την αξία πρόσβασης στην Τουρκοκυπριακή γη στις ελεύθερες περιοχές για τη χρονική περίοδο 1995-97. Ο υπολογισμός της αξίας πρόσβασης έγινε με τον ίδιο τρόπο που υπολογίστηκαν στο Δεύτερο Μέρος της μελέτης οι απώλειες πρόσβασης που έχουν οι Ελληνοκύπριοι ιδιοκτήτες κατεχόμενης περιουσίας.

Η εγκαταλειμμένη Τουρκοκυπριακή γη χρησιμοποιείται με διάφορους τρόπους, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η πρόσβαση σε αυτήν τη γη αξιοποιείται στο μέγιστο δυνατό βαθμό προς όφελος των Ελληνοκυπρίων προσφύγων. Εξάλλου, η εκμετάλλευση της Τουρκοκυπριακής γης δεν μπορεί να υποκαταστήσει την εκμετάλλευση που θα είχαν τη δυνατότητα να επιτύχουν οι πρόσφυγες, αν είχαν πρόσβαση στις δικές τους κατεχόμενες περιουσίες.³⁵

Για τους πιο πάνω λόγους υπολογίζουμε την αξία πρόσβασης στις εγκαταλειμμένες Τουρκοκυπριακές περιουσίες, αλλά αυτή παρουσιάζεται ξεχωριστά από άλλα οφέλη που είχαν οι εκτοπισμένοι και παθόντες από την Τουρκική εισβολή. Όπως δείχνει ο Πίνακας Γ5, η συσσωρευμένη αξία πρόσβασης στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες που έχουν εγκαταλειφθεί στις ελεύθερες περιοχές ανέρχεται σε ποσό πέραν του ΛΚ1 δισεκατομμυρίου σε τιμές 1995, δηλαδή το ένα τρίτο περίπου της απώλειας

³⁵ Σημειωτέον ότι οι Τουρκοκύπριοι εγκατέλειψαν μόνο ακίνητη περιουσία στις ελεύθερες περιοχές διότι δεν έφυγαν απροετοίμαστοι όπως οι πλείστοι Ελληνοκύπριοι πρόσφυγες. Επίσης, υποθέτουμε ότι η αξία των κτιρίων που εγκατέλειψαν οι Τουρκοκύπριοι στις ελεύθερες περιοχές δεν έχει απολεσθεί διότι συντηρούνται από το κράτος και το κόστος αυτό περιλαμβάνεται στις δαπάνες του ΤΑΕΠ.

πρόσβασης που υφίστανται οι Ελληνοκύπριοι κάτοχοι περιουσίας στις κατεχόμενες περιοχές, όπως αυτή έχει εκτιμηθεί στο Δεύτερο Μέρος της μελέτης.

**Πίνακας Γ5: Αξία πρόσβασης στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες
(εκατομμύρια ΛΚ σε τιμές 1995)**

Έτος	Τ/Κ Γη στις (εκ. τ.μ.) ελεύθερες περιοχές	Αξία πώλησης	Αξία πρόσβασης
1975	537,13	638,28	9,57
1976	537,13	929,22	13,94
1977	537,13	1199,94	18,00
1978	537,13	1523,68	22,86
1979	537,13	1725,18	25,88
1980	537,13	2001,23	30,02
1981	537,13	2443,95	36,66
1982	537,13	2729,37	40,94
1983	537,13	3117,17	46,76
1984	537,13	3372,26	50,58
1985	537,13	3438,56	51,58
1986	537,13	3560,98	53,41
1987	537,13	3576,52	53,65
1988	537,13	3516,00	52,74
1989	537,13	3664,87	54,97
1990	537,13	3658,38	54,88
1991	537,13	3532,36	52,99
1992	537,13	3665,25	54,98
1993	537,13	3813,77	57,21
1994	537,13	3828,98	57,43
1995	537,13	4148,07	62,22
1996	537,13	3991,10	59,87
1997	537,13	4287,03	64,31
Σύνολο			1025,43

Πηγή: Γραφείο Προγραμματισμού, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών, Κτηματολόγιο και υπολογισμοί συγγραφέων.

Γ1.4 Σύγκριση κόστους της εισβολής και ωφελημάτων προς τους παθόντες

Στον Πίνακα Γ6 γίνεται σύγκριση του κόστους της εισβολής και της οικονομικής βοήθειας προς τους εκτοπισμένους και παθόντες. Μέχρι το 1997 το συνολικό κόστος της εισβολής ανερχόταν σε περίπου ΛΚ6,1 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995. Όμως, η οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες την ίδια περίοδο ήταν

μόλις ΔΚ1,4 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995 χωρίς (και σε ΔΚ2,4 δισεκατομμύρια με) την αξία πρόσβασης στις Τουρκοκυπριακές περιουσίες.³⁶

Πίνακας Γ6: Σύγκριση κόστους-οφέλους με και χωρίς την αξία πρόσβασης στις Τ/Κ περιουσίες (εκατομμύρια ΔΚ σε τιμές 1995)

Έτος	Κόστος	Όφελος		Διαφορά Κόστους-Οφέλους	
		Περιλ. της αξίας πρόσβασης στις Τ/Κ περιουσίες	Χωρίς την αξία πρόσβασης στις Τ/Κ περιουσίες	Περιλ. της αξίας πρόσβασης στις Τ/Κ περιουσίες	Χωρίς την αξία πρόσβασης στις Τ/Κ περιουσίες
1974	3166,6	9,0	9,0	3157,6	3157,6
1975	32,4	43,8	34,2	-11,4	-1,8
1976	33,3	85,8	71,9	-52,5	-38,6
1977	36,1	91,4	73,4	-55,3	-37,3
1978	44,2	91,3	68,5	-47,1	-24,3
1979	55,4	93,1	67,2	-37,7	-11,8
1980	67,5	98,4	68,3	-30,9	-0,8
1981	76,9	94,0	57,3	-17,1	19,6
1982	86,5	85,8	44,8	0,7	41,7
1983	95,6	86,4	39,6	9,2	56,0
1984	105,9	81,0	30,4	24,9	75,5
1985	117,8	79,7	28,1	38,1	89,7
1986	131,8	83,4	30,0	48,4	101,8
1987	145,7	87,6	33,9	58,1	111,8
1988	155,0	87,0	34,2	68,0	120,8
1989	161,3	96,5	41,5	64,8	119,8
1990	166,8	104,5	49,7	62,3	117,1
1991	173,9	114,2	61,2	59,7	112,7
1992	183,3	115,4	60,4	67,9	122,9
1993	190,7	124,9	67,7	65,8	123,0
1994	199,0	241,4	184,0	-42,4	15,0
1995	207,8	133,6	71,3	74,2	136,5
1996	220,9	127,6	67,7	93,3	153,2
1997	235,8	135,2	70,9	100,6	164,9
Σύνολο	6090.2	2391.0	1365.2	3699.2	4725.0

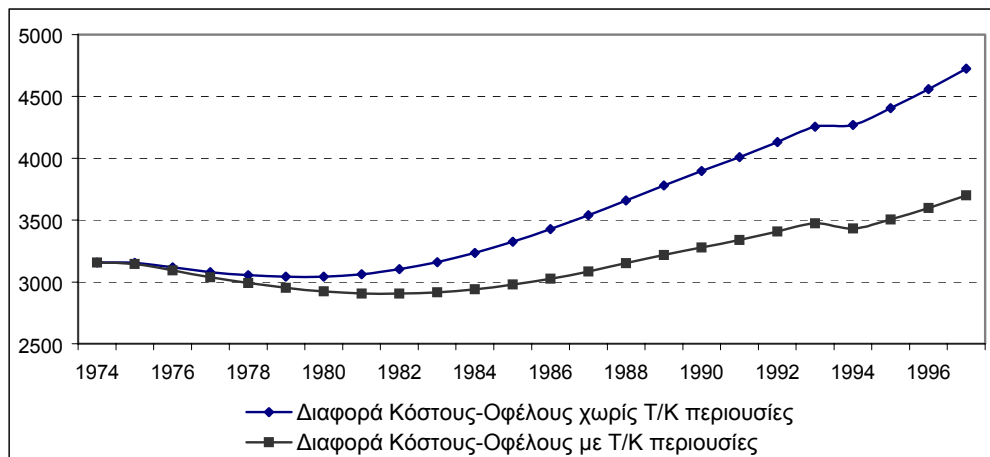
Τα πρώτα χρόνια μετά την εισβολή η οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες ήταν μεγαλύτερη από τις απώλειες πρόσβασης. Όμως, οι οριστικές απώλειες το 1974 ήταν πολύ μεγάλες για να καλυφθούν από αυτήν τη διαφορά.

³⁶ Στο ποσό αυτό δεν περιλαμβάνεται το όφελος από τα χαμηλότοκα δάνεια και εγγυήσεις. Όμως, περιλαμβάνονται οι διαγραφές των προπολεμικών χρεών.

Επιπλέον, μετά το 1980 το αυξανόμενο κόστος σε απώλειες πρόσβασης ξεπερνά την οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες, με αποτέλεσμα η κατανομή των οικονομικών βαρών να γίνεται ολοένα περισσότερο άνιση.

Τα τελευταία λίγα χρόνια υπήρξε μια ανοδική τάση των ετήσιων δαπανών του ΤΑΕΠ, αλλά οι δαπάνες αυτές εξακολουθούν να είναι μικρότερες από τις ετήσιες απώλειες λόγω στέρησης του δικαιώματος πρόσβασης στις κατεχόμενες περιουσίες. Αυτό φαίνεται καθαρά στο Διάγραμμα Γ5, όπου η ψαλίδα μεταξύ του κόστους της Τουρκικής εισβολής και της οικονομικής βοήθειας προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή ολοένα αυξάνεται.

Διάγραμμα Γ5: Σφαιρική διαφορά κόστους της εισβολής και οικονομικής βοήθειας προς τους εκτοπισμένους και παθόντες (σε τιμές 1995)

Συμπερασματικά, στο κεφάλαιο αυτό έχει απαντηθεί το ερώτημα τί ποσό πρέπει να δαπανηθεί προς όφελος των εκτοπισμένων και παθόντων για να επιτευχθεί ισότιμη κατανομή των οικονομικών βαρών που προκάλεσε η εισβολή. Όμως, δεδομένου ότι έχουν περάσει 25 και πλέον χρόνια από την εισβολή, το ποσό αυτό είναι πολύ μεγάλο και προκύπτει το ερώτημα κατά πόσο υπάρχουν περιθώρια στα πλαίσια των δυνατοτήτων της οικονομίας για την επίτευξη ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή. Θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε το ερώτημα αυτό στα κεφάλαια που ακολουθούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ2

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΕΕ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο συγκρίνεται το οικονομικό κόστος της Τουρκικής εισβολής και της συνεχιζόμενης κατοχής με την οικονομική βοήθεια που δόθηκε στους παθόντες και πληγέντες. Από αυτήν τη σύγκριση φαίνεται ότι η οικονομική βοήθεια μειώνει το ετήσιο κόστος που προκαλεί η Τουρκική κατοχή στους ιδιοκτήτες κατεχόμενων περιουσιών. Όμως, δεν καλύπτει πλήρως το κόστος αυτό, με αποτέλεσμα η κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή να γίνεται ολοένα λιγότερο ισότιμη.

Ταυτόχρονα τα μέτρα που θα ληφθούν για ισότιμη κατανομή των οικονομικών βαρών που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις δυνατότητες της Κυπριακής οικονομίας, ούτε να αντιστρατεύονται τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε σε συντομία τη σημερινή κατάσταση των δημόσιων οικονομικών (Τμήμα Γ2.1) για να αξιολογήσουμε τις δυνατότητες αύξησης των κρατικών δαπανών για άμβλυνση της άνισης κατανομής των βαρών της Τουρκικής εισβολής, χωρίς να επιδεινωθεί η ήδη προβληματική κατάσταση που δημιουργεί στην οικονομία το υπάρχον δημοσιονομικό έλλειμμα. Επίσης,

- (α) στο Τμήμα Γ2.2 εξετάζεται η διάρθρωση των κρατικών εσόδων και η κατανομή του φορολογικού βάρους στους πολίτες και
- (β) στο Τμήμα Γ2.3 γίνεται σύγκριση του Κυπριακού φορολογικού συστήματος με αυτά χωρών της ΕΕ, για να αξιολογηθούν οι τρόποι άντλησης πρόσθετων κρατικών εσόδων χωρίς να πλήττεται η αναπτυξιακή πορεία και ο Ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Κυπριακής οικονομίας.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης αυτής, σε συνδυασμό με τα συμπεράσματα που προέκυψαν από προηγούμενα μέρη της μελέτης, θα μας οδηγήσουν σε προτάσεις για την προώθηση ισότιμης κατανομής των βαρών της Τουρκικής εισβολής και κατοχής στο επόμενο κεφάλαιο της μελέτης.

Γ2.1 Το δημοσιονομικό έλλειμμα

Η αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του δημόσιου χρέους είναι ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα της Κυπριακής οικονομίας στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Όμως, αυτό δεν είναι το μόνο ανησυχητικό στην εικόνα των δημοσιονομικών. Υπάρχουν τουλάχιστον τρεις άλλοι λόγοι που συνηγορούν ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα είναι ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα στην Κυπριακή οικονομία.

1. Μαζί με το έλλειμμα στον κρατικό προϋπολογισμό αυξάνεται και το δημόσιο χρέος. Όταν τα δύο αυτά μεγέθη κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση η κατάσταση είναι χειρότερη, διότι το κράτος όχι μόνο δεν εξοφλεί τα χρέη του αλλά ούτε τους τόκους των δανείων δεν είναι σε θέση να εξυπηρετήσει.
2. Το δημόσιο χρέος είναι στην πραγματικότητα μεγαλύτερο από ότι εμφανίζεται λόγω του τρόπου υπολογισμού του, δηλαδή δεν περιλαμβάνει τον ενδοκυβερνητικό δανεισμό. Το δημόσιο χρέος για το 1998 ήταν στο 60% του ΑΕΠ. Αν σε αυτό περιληφθεί και ενδοκυβερνητικός δανεισμός, τότε αυξάνεται στο 95,2% του ΑΕΠ.
3. Η επιδείνωση των δημοσιονομικών αντιμάχεται την ενταξιακή πορεία της Κύπρου. Για να ενταχθεί μια χώρα στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) πρέπει το δημοσιονομικό της έλλειμμα να μην υπερβαίνει το 3% των κρατικών δαπανών και το δημόσιο χρέος να μην υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ. Με το τρέχον δημοσιονομικό έλλειμμα και δημόσιο χρέος η Κύπρος δεν πληροί αυτά τα κριτήρια.

Η ύπαρξη ελλείμματος στον κρατικό προϋπολογισμό και η αύξηση του δημόσιου χρέους προδιαγράφουν αρνητικές συνέπειες για την οικονομία. Ιδιαίτερα, αν η κυβέρνηση δανείζεται όχι για επενδυτικούς αλλά για καταναλωτικούς σκοπούς, δεν θα προκύψουν υψηλότερα μελλοντικά εισοδήματα και φορολογικά έσοδα για την εξόφληση του χρέους και θα αναγκαστεί να αυξήσει τη φορολογία ή να καλύψει τις αυξημένες δαπάνες της με την εκτύπωση νέου χρήματος.

- Αύξηση των φόρων τείνει να επηρεάζει αρνητικά την οικονομική δραστηριότητα ιδιαίτερα σε περίοδο ύφεσης και αυτό με τη σειρά του θα επηρεάσει αρνητικά τα κρατικά έσοδα από τους φόρους. Δηλαδή δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, όπου αυξήσεις στη φορολογία δεν επιφέρουν περισσότερα έσοδα στο κράτος.
- Αν η κυβέρνηση επιλέξει να καλύψει το δημοσιονομικό έλλειμμα με την εκτύπωση νέου χρήματος, τότε θα αυξηθεί ο πληθωρισμός. Όσοι καλύπτονται από την ΑΤΑ και όσοι έχουν εισοδήματα από κέρδη και άλλες πηγές που αυξάνονται με τον πληθωρισμό δεν θα επηρεαστούν, με αποτέλεσμα τις συνέπειες να τις υποστούν τελικά οι μισθωτοί χωρίς ΑΤΑ.

Επίσης, το δημόσιο χρέος έχει επιπτώσεις στην κατανομή του εθνικού πλούτου μεταξύ των ατόμων της παρούσας γενεάς και μεταξύ των γενεών:

- Όταν η κυβέρνηση δανείζεται για να πληρώνει μισθούς ή για χορηγίες που δεν συνδέονται με αύξηση της παραγωγικότητας, τότε ο δανεισμός ουσιαστικά μεταφέρει χρήματα από μια ομάδα του πληθυσμού σε άλλη.
- Ο δανεισμός που γίνεται για να καλύψει καταναλωτικές ανάγκες που δεν προσθέτουν στον εθνικό πλούτο αυξάνει την κατανάλωση της παρούσας γενιάς σε βάρος των μελλοντικών γενεών, που θα επωμιστούν το κόστος αποπληρωμής αυτών των δανείων.

Συμπερασματικά, δεδομένου του σοβαρού δημοσιονομικού ελλείμματος και του αυξανόμενου δημόσιου χρέους δεν πρέπει η ενίσχυση των παθόντων από την εισβολή να γίνει με περαιτέρω κρατικό δανεισμό αλλά με αύξηση των φορολογικών εσόδων ή/και περιορισμό των κρατικών δαπανών σε άλλους τομείς. Από την άλλη δεν πρέπει να αγνοείται ότι οι δυνατότητες αύξησης των κρατικών εσόδων με αύξηση της φορολογίας ή μείωση άλλων κρατικών δαπανών δεν είναι απεριόριστες.

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε με λεπτομέρεια το φορολογικό σύστημα στην Κύπρο και θα το συγκρίνουμε με τα φορολογικά συστήματα χωρών της ΕΕ για να

προσδιορίσουμε πού και πόσα περιθώρια αύξησης των φόρων υπάρχουν χωρίς επιβλαβείς συνέπειες για την οικονομία.³⁷

Γ2.2 Διάθρωση και κατανομή των φόρων στην Κύπρο

Οι φόροι χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες, άμεσους και έμμεσους. Γενικά, άμεσος είναι ο φόρος που επιβάλλεται στο εισόδημα και έμμεσος ο φόρος που επιβάλλεται στη δαπάνη. Οι κυριότεροι άμεσοι φόροι είναι ο φόρος εισοδήματος και οι εισφορές στις κοινωνικές ασφαλίσεις και την άμυνα. Οι κυριότεροι έμμεσοι φόροι είναι ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ), οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης (που επιβάλλονται κυρίως στα τσιγάρα, αλκοόλ και πετρελαιοειδή) και οι δασμοί.

Ο Πίνακας Γ7 δείχνει τη διαχρονική εξέλιξη της διάρθρωσης της φορολογίας στην Κύπρο την περίοδο 1987-97. Το ποσοστό των κρατικών εσόδων από την έμμεση φορολογία παραμένει σταθερά πιο υψηλό σε σύγκριση με το ποσοστό των εσόδων από άμεσους φόρους. Κατά μέσο όρο το ποσοστό των εσόδων από τους έμμεσους φόρους ήταν 47,3% και από τους άμεσους 33,4%.

Πίνακας Γ7: Μερίδια άμεσων και έμμεσων φόρων στα συνολικά κρατικά έσοδα

Έτος	Άμεσοι Φόροι	Έμμεσοι Φόροι	Συστατικά έμμεσης φορολογίας		
			ΦΠΑ	Φόροι Κατανάλωσης	Δασμοί
1987	32,7	46,1	0,0	32,5	34,5
1988	32,8	47,0	0,0	31,9	34,2
1989	34,4	46,8	0,0	32,4	33,8
1990	36,3	44,6	0,0	32,1	34,0
1991	34,3	45,3	0,0	31,2	34,8
1992	32,7	48,1	10,9	28,7	29,8
1993	31,7	48,9	29,0	23,1	21,5
1994	32,7	49,1	36,9	22,5	17,8
1995	32,1	50,2	37,4	23,1	16,8
1996	33,4	48,0	39,0	23,1	16,6
1997	34,5	45,9	42,0	21,9	14,1

Πηγή: Γραφείο Προγραμματισμού, 'Οικονομική Ανασκόπηση' 1991, 1993, 1995, 1997.

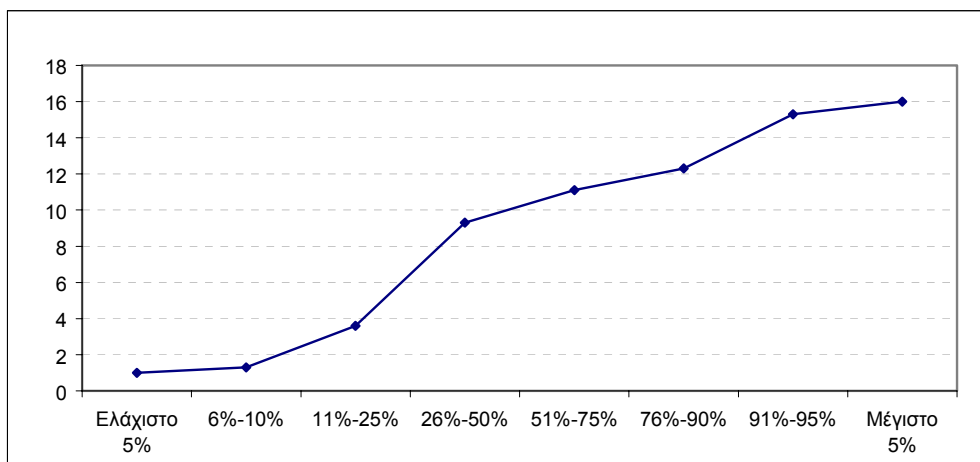
³⁷ Δεν εξετάζουμε τρόπους επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών με τη μείωση των κρατικών δαπανών σε άλλους τομείς της οικονομίας, διότι οι πληροφορίες για αυτή την προσέγγιση δεν είναι διαθέσιμες.

Επίσης, ο Πίνακας Γ7 δείχνει τη συμβολή των τριών κύριων ειδών έμμεσων φόρων στα συνολικά έμμεσα φορολογικά έσοδα. Από τις τρεις τελευταίες στήλες του πίνακα βλέπουμε ότι τα τελευταία χρόνια ο ΦΠΑ έχει το μεγαλύτερο μερίδιο στα έσοδα από τους έμμεσους φόρους, ενώ το μερίδιο των δασμών μειώνεται συνεχώς.

Κατανομή του άμεσου φορολογικού βάρους

Το Διάγραμμα Γ6 παρουσιάζει την κατανομή του φορολογικού βάρους, όπως αυτή προκύπτει από τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1996/97 του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών (δηλώσεις 6475 ατόμων).³⁸ Το ποσοστό που δηλώνεται ως φόρος σε σχέση με το συνολικό ακαθάριστο εισόδημα αρχίζει από ένα ποσοστό ίσο με 1,0% για άτομα που ανήκουν στους 5% πιο φτωχούς εισοδηματίες και αυξάνεται στο 16% για άτομα που ανήκουν στους 5% πιο πλούσιους εισοδηματίες.³⁹

Διάγραμμα Γ6: Μέσο ποσοστό άμεσων φόρων στο εισόδημα των νοικοκυριών κατά εισοδηματική τάξη

³⁸ Οι άμεσοι φόροι περιλαμβάνουν το φόρο εισοδήματος, αποκοπές για κοινωνικές ασφαλίσεις, ταμείο προνοίας, άμυνα και άλλα ταμεία.

³⁹ Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η έρευνα είναι εμπιστευτική και τα άτομα που απαντούν το ερωτηματολόγιο της έρευνας, δεν έχουν κανένα λόγο να δώσουν ελλιπείς ή ψευδείς πληροφορίες για το φόρο που πληρώνουν, παρά το ότι τείνουν να κρύβουν το πραγματικό εισόδημα τους, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Το άμεσο φορολογικό σύστημα στην Κύπρο είναι *προοδευτικό*, δηλαδή όχι μόνο το ποσό αλλά και το *ποσοστό* του εισοδήματος που πληρώνεται ως φόρος αυξάνεται με το εισόδημα. Άτομα με εισόδημα κάτω των ΛΚ5000 δεν πληρώνουν φόρο εισοδήματος, ενώ άτομα με εισόδημα πάνω από ΛΚ5000 πληρώνουν κλιμακωτά υψηλότερο φόρο (20% για εισόδημα ΛΚ5001-ΛΚ8000, 30% για εισόδημα ΛΚ8001-ΛΚ11000 και 40% για εισόδημα άνω των ΛΚ11000).

Κατανομή του έμμεσου φορολογικού βάρους

Στην περίπτωση των έμμεσων φόρων το κάθε νοικοκυριό επωμίζεται λιγότερο ή περισσότερο φορολογικό βάρος ανάλογα με το τί περιέχει το ‘καλάθι’ που αγοράζει. Αν αυτό περιέχει περισσότερα αγαθά με υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, όπως είναι τα είδη καπνού και η βενζίνη, τότε πληρώνει περισσότερο φόρο σε σύγκριση με ένα νοικοκυριό που καταναλώνει μεγαλύτερες ποσότητες αγαθών που δεν φορολογούνται, π.χ. τρόφιμα.⁴⁰

Μια σημαντική πηγή διαφοροποίησης της έμμεσης φορολογίας που πληρώνει κάθε νοικοκυριό είναι το επίπεδο εισοδήματος: νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα δαπανούν μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματος τους σε αγαθά πρώτης ανάγκης (π.χ. τρόφιμα και είδη ένδυσης) από ότι νοικοκυριά με υψηλό εισόδημα. Τέτοια αγαθά έχουν συνήθως χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές, επομένως νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα πληρώνουν μικρότερο ποσοστό του εισοδήματος τους σε έμμεσους φόρους.

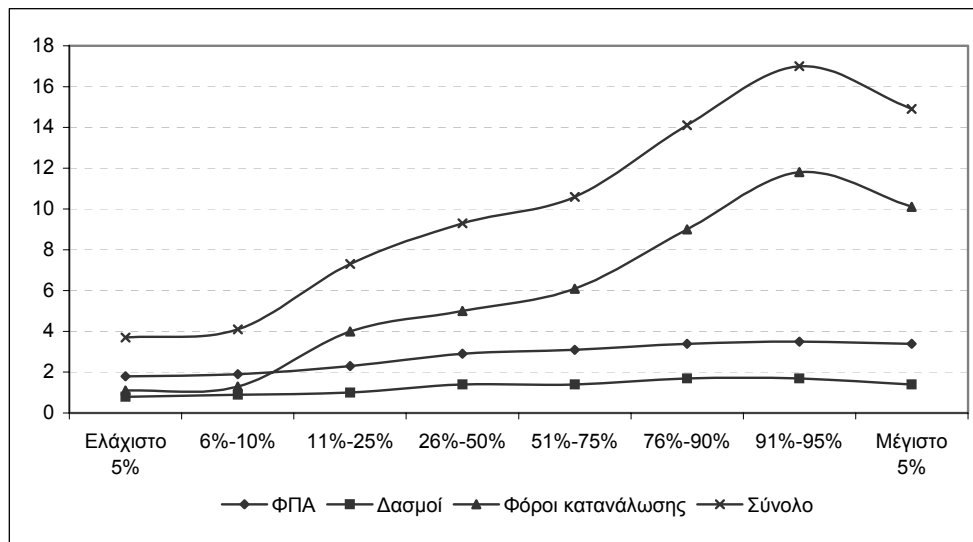
Επίσης, νοικοκυριά με μικρά παιδιά τείνουν να δαπανούν μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους σε τρόφιμα και παιδικά ενδύματα, που έχουν χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές σε σύγκριση με άλλα νοικοκυριά. Αντίθετα, νοικοκυριά με πιο πολλούς ενήλικες τείνουν να δαπανούν μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους σε

⁴⁰ Στην παρούσα μελέτη η έμμεση φορολογία που βαρύνει το κάθε νοικοκυριό, έχει υπολογιστεί με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1996/97 του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών. Από τα λεπτομερή στοιχεία της Έρευνας για τη δαπάνη σε αγαθά και υπηρεσίες υπολογίστηκε η έμμεση φορολογία που βαρύνει το κάθε νοικοκυριό. Η έμμεση φορολογία αποτελεί το άθροισμα των δασμών, του ΦΠΑ και των ειδικών καταναλωτικών φόρων. Επίσης, από τα στοιχεία της

αγαθά όπως καπνό, οινοπνευματώδη και βενζίνη, που έχουν σχετικά υψηλούς φορολογικούς συντελεστές. Κατά συνέπεια, νοικοκυριά με πολλούς ενήλικες ή/και με υψηλό εισόδημα επωμίζονται σχετικά μεγαλύτερο έμμεσο φορολογικό βάρος.

Το Διάγραμμα Γ7 δείχνει (συνολικά και για κάθε έμμεση φορολογία ξεχωριστά) το ποσοστό του εισοδήματος που κατά μέσο όρο η κάθε εισοδηματική ομάδα πληρώνει σε έμμεσους φόρους. Συνολικά, το ποσοστό εισοδήματος που αντιστοιχεί σε έμμεσους φόρους αυξάνεται με το επίπεδο του εισοδήματος, εκτός από τα νοικοκυριά που ανήκουν στο πιο υψηλό σκαλί της εισοδηματικής κατανομής. Το φορολογικό βάρος αρχίζει από ένα ποσοστό 3,7% της δαπάνης για την πιο χαμηλή εισοδηματική τάξη, ανεβαίνει στο 17,0% της δαπάνης για τις μεσαίες προς υψηλές εισοδηματικές τάξεις και ακολούθως μειώνεται σε 14,9% της δαπάνης για την πιο υψηλή εισοδηματική τάξη.

Διάγραμμα Γ7: Κατανομή έμμεσου φορολογικού βάρους (% στη δαπάνη)

Πηγή: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1996/97, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών.

Αυτό σημαίνει ότι το έμμεσο φορολογικό σύστημα είναι προοδευτικό, όπως και το άμεσο φορολογικό σύστημα που είδαμε πιο πάνω. Η διαφορά είναι ότι το έμμεσο φορολογικό σύστημα ευνοεί τους πολύ υψηλούς εισοδηματίες.

έρευνας υπολογίστηκε το συνολικό ακαθάριστο εισόδημα κάθε νοικοκυριού και το ποσοστό της

Φοροδιαφυγή

Από την πιο πάνω ανάλυση φαίνεται ότι το φορολογικό σύστημα στην Κύπρο είναι ‘δίκαιο’, με την έννοια ότι οι πλουσιότεροι πληρώνουν περισσότερους φόρους ως ποσοστό του εισοδήματός τους. Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι αν πράγματι όλοι οι Κύπριοι πολίτες εκπληρώνουν τις φορολογικές υποχρεώσεις τους σύμφωνα με το νόμο ή φοροδιαφεύγουν δηλώνοντας χαμηλότερο εισόδημα από το πραγματικό. Σύμφωνα με εκτιμήσεις ξένων ερευνητών το ένα πέμπτο της οικονομικής δραστηριότητας στην Κύπρο (που αφορά κυρίως ελεύθερους επαγγελματίες και αυτοεργοδοτούμενους) δεν δηλώνεται στις αρμόδιες κυβερνητικές αρχές και διαφεύγει τη φορολογία. Όπως δείχνει ο Πίνακας Γ8, η φοροδιαφυγή στην Κύπρο είναι μεγαλύτερη από ότι σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, με μόνη εξαίρεση την Ελλάδα.

Πίνακας Γ8: Φοροδιαφυγή σε διάφορες χώρες στις αρχές της δεκαετίας του 1990

Χώρα	Ποσοστό Φοροδιαφυγής
Κύπρος	21,0
Ελλάδα	27,2
Ιταλία	20,4
Ισπανία	16,1
Πορτογαλία	15,6
Βέλγιο	15,3
Ολλανδία	11,8
Σουηδία	10,6
Γερμανία	10,5
Γαλλία	10,4
Βρετανία	7,2
Ιρλανδία	7,8
Δανία	9,4
Ελβετία	6,9
Νορβηγία	5,9
Αυστρία	5,8
Ιαπωνία	8,5
Ηνωμένες Πολιτείες	13,9

Πηγή: Dominik Enste and Friedrich Schneider, Increasing Shadow Economies All Over the World – Fiction or Reality? A survey of the global evidence of their impact from 1970 to 1995, IZA publications, Discussion paper No 26, December 1998.

συνολικής δαπάνης που αντιστοιχεί σε έμμεσους φόρους.

Οι εκτιμήσεις στον Πίνακα Γ8 έχουν γίνει βάσει μακροοικονομικών μεγεθών.⁴¹ Στην παρούσα μελέτη επαναλάβουμε την εκτίμηση της φοροδιαφυγής στην Κύπρο χρησιμοποιώντας μικροοικονομικά μεγέθη, δηλαδή πληροφορίες στο επίπεδο του νοικοκυριού που περιέχονται στην Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1996/97 του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών. Αυτό επιτρέπει να εκτιμηθεί όχι μόνο το συνολικό μέγεθος της φοροδιαφυγής αλλά και να προσδιορίσει ποιες κοινωνικο-οικονομικές ομάδες φοροδιαφεύγουν.

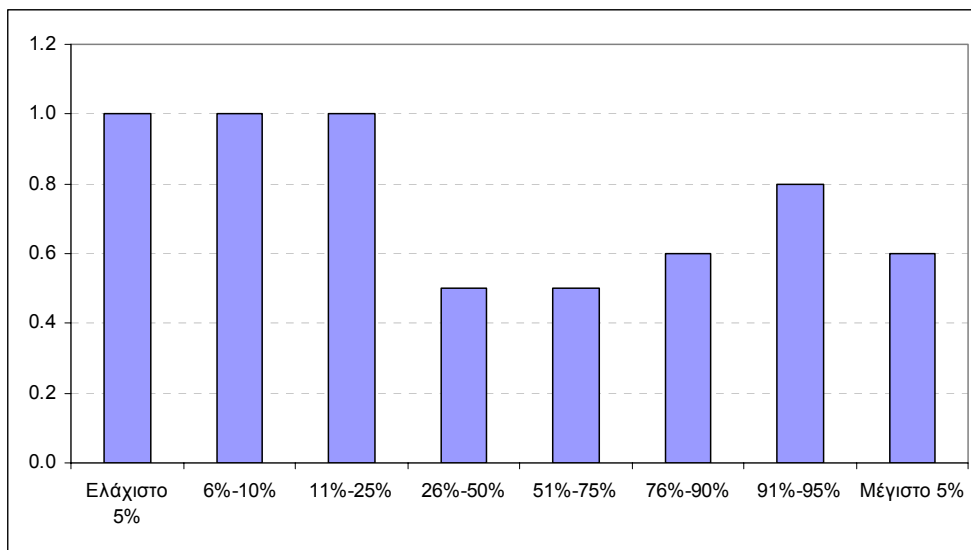
Έχουμε υπολογίσει τον άμεσο φόρο που έπρεπε να πληρώνει το κάθε νοικοκυριό, λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος του εισοδήματος, τους συντελεστές φόρου εισοδήματος καθώς και τις διάφορες εισφορές (κοινωνικές ασφάλισεις, άμυνα κλπ.) και εκπτώσεις (για συζύγους, παιδιά, τόκους δανείων κλπ.). Ακολούθως συγκρίναμε το φόρο που υπολογίστηκε ότι έπρεπε να πληρωθεί με το φόρο που δηλώθηκε από το ίδιο το νοικοκυριό ότι πλήρωσε. Αν ένα νοικοκυριό δεν φοροδιαφεύγει, τότε ο φόρος εισοδήματος που δηλώνει ότι πλήρωσε πρέπει να συμπίπτει με το φόρο που υπολογίζεται ότι έπρεπε να πληρώνει. Όμως αν το νοικοκυριό φοροδιαφεύγει, τότε ο φόρος που υπολογίζεται ότι έπρεπε να πληρώσει είναι μεγαλύτερος από το φόρο που δηλώνει ότι πλήρωσε.⁴² Στο Διάγραμμα Γ8, παρουσιάζεται ο λόγος μεταξύ των δύο μεγεθών.

Το φτωχότερο 25% του πληθυσμού, δηλαδή νοικοκυριά με μέσο εισόδημα κάτω από ΛΚ4000 το 1996, δεν φαίνεται να φοροδιαφεύγει, αφού πρόκειται για χαμηλόμισθα άτομα που δεν έχουν φορολογική υποχρέωση. Η μεσαία εισοδηματική τάξη, δηλαδή νοικοκυριά με μέσο εισόδημα ΛΚ8500 το 1996, εκτιμάται ότι διαφεύγει το 50% περίπου του φόρου, ενώ το 25% των πλουσιότερων νοικοκυριών εκτιμάται ότι διαφεύγει το 30%-40% του φόρου.

⁴¹ Η φοροδιαφυγή στην Κύπρο υπολογίστηκε με τη μέθοδο του physical input, ενώ για τις υπόλοιπες χώρες χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος currency demand. Τα αποτελέσματα στον Πίνακα Γ8 είναι συντηρητικά, με την έννοια ότι συνεπάγονται χαμηλότερες εκτιμήσεις φοροδιαφυγής από ότι αποτελέσματα βασισμένα σε άλλες μεθόδους εκτίμησης

⁴² Οι λεπτομέρειες που αφορούν στον τρόπο υπολογισμού του φόρου εισοδήματος περιγράφονται στο Παράρτημα Γ.

Διάγραμμα Γ8: Ο λόγος δηλωθέντων/εκτιμημένων άμεσων φόρων κατά εισοδηματική ομάδα

Πηγή: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1996/97, Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών.

Γ2.3 Σύγκριση έμμεσης φορολογίας μεταξύ Κύπρου και ΕΕ

Στο τμήμα αυτό συγκρίνουμε τους συντελεστές έμμεσης φορολογίας που επικρατούν στην Κύπρο και ΕΕ καθώς και το φάσμα των αγαθών τα οποία φορολογούνται με ΦΠΑ και ειδικούς φόρους κατανάλωσης⁴³.

Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ)

Ο συντελεστής ΦΠΑ στις χώρες-μέλη της ΕΕ έχει κατώτατο όριο 15%, εκτός από ορισμένες κατηγορίες ειδών πρώτης ανάγκης που η κάθε χώρα έχει δικαίωμα να επιβάλει χαμηλότερο συντελεστή ΦΠΑ (αλλά όχι κάτω του 5%)⁴⁴. Οι χώρες-μέλη της

⁴³ Οι πληροφορίες για τα φορολογικά συστήματα αυτών των χωρών πάρθηκαν από το “The Tax System in Industrialized Countries”, edited by Ken Messere, Oxford University Press, 1998.

⁴⁴ Στα αγαθά στα οποία επιτρέπεται η επιβολή χαμηλού συντελεστή ΦΠΑ περιλαμβάνονται τα τρόφιμα, παροχή νερού, φαρμακευτικά προϊόντα, παραδόσεις βιβλίων, χάρτες, εφημερίδες και περιοδικά, εισοδοί σε μουσεία, θέατρα, ζωολογικούς κήπους, αίθουσες κινηματογράφου, εκθέσεις βιβλιοθήκες, κτλ, υπηρεσίες συγγραφέων, συνθετών, ή καλλιτεχνών και ερμηνευτών έργων τέχνης καθώς και τα δικαιώματα τους, γεωργικές πρώτες ύλες, διανυκτέρευση σε ξενοδοχεία, ενοικίαση κατασκηνωτικών χώρων, εισόδος σε αθλητικά γεγονότα, χρήση αθλητικών εγκαταστάσεων, υπηρεσίες γραφείων κηδεϊών, ιατρική περίθαλψη σε νοσοκομεία, και οδοντιατρική φροντίδα, και υπηρεσίες οδοκαθαρισμού, αποκομιδής και ανακύκλωσης.

ΕΕ μπορούν να επιβάλουν χαμηλότερα ποσοστά ΦΠΑ και στην παροχή φυσικού υγραερίου και ηλεκτρισμού με την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει κίνδυνος στρέβλωσης του ανταγωνισμού. Επίσης, υπάρχουν ορισμένα αγαθά και υπηρεσίες που εξαιρούνται χωρίς το δικαίωμα της έκπτωσης, διότι οι οργανισμοί και εταιρείες που χρησιμοποιούν αυτά τα προϊόντα ή υπηρεσίες είναι τελικοί καταναλωτές, π.χ. εξαιρούνται του ΦΠΑ οι ταχυδρομικές υπηρεσίες, η ιατρική περίθαλψη, οι υπηρεσίες εκπαίδευσης πολιτιστικού, θρησκευτικού και κοινωνικού χαρακτήρα και οι υπηρεσίες μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Υπάρχουν αγαθά και υπηρεσίες που δεν εξαιρούνται, αλλά οι αποδέκτες τους δεν δικαιούνται επιστροφή του ΦΠΑ (ασφαλιστικές εργασίες, μίσθωση και παραχώρηση άδειας κατοχής ακίνητης ιδιοκτησίας, χορήγηση οικονομικής εγγύησης, τρεχούμενοι λογαριασμοί κλπ). Ο Πίνακας Γ9 δείχνει τους συντελεστές ΦΠΑ που επικρατούσαν στις χώρες-μέλη της ΕΕ το 1995.

Πίνακας Γ9: Συντελεστές ΦΠΑ στην Κύπρο και χώρες της ΕΕ (1995)

Χώρες	Κανονικός Συντελεστής %	Χαμηλός Συντελεστής %
Κύπρος	8,0	0,0
Γαλλία	20,6	5,5
Γερμανία	15,0	7,0
Βρετανία	17,5	8,0
Ιταλία	19,0	4,0
Ολλανδία	17,5	6,0
Ισπανία	16,0	7,0
Αυστρία	20,0	10,0
Βέλγιο	21,0	1,0
Δανία	25,0	0,0
Φινλανδία	22,0	6,0
Ελλάδα	18,0	8,0
Λουξεμβούργο	15,0	3,0
Σουηδία	25,0	12,0
Πορτογαλία	17,0	5,0
Ιρλανδία	21,0	12,5

Πηγή: Ken Messere, *The Tax System in industrialised countries*, Oxford University Press 1998 και *European Tax systems*, Deloitte Touche Tohmatsu International, *Financial Times Management Report* 1995.

Οι Ευρωπαϊκές χώρες με τον υψηλότερο ΦΠΑ είναι η Σουηδία και η Δανία με συντελεστή 25%. Ακολουθούν η Φινλανδία, το Βέλγιο, η Ιρλανδία και η Γαλλία με

συντελεστές 20%-22%, ενώ μόνο η Γερμανία και το Λουξεμβούργο έχουν ΦΠΑ στο ελάχιστο επιτρεπόμενο όριο του 15%. Όσον αφορά το χαμηλό συντελεστή ΦΠΑ, που επιβάλλεται κυρίως στα τρόφιμα, παιδικά είδη και άλλα αγαθά πρώτης ανάγκης, στις πλείστες Ευρωπαϊκές χώρες αυτός κυμαίνεται μεταξύ 5%-8%, ενώ στην Κύπρο είναι μηδέν.

Επομένως, ο ΦΠΑ στην Κύπρο είναι χαμηλός σε σύγκριση με τις χώρες-μέλη της ΕΕ. Αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται ότι το φορολογικό βάρος στην Κύπρο είναι χαμηλό, διότι εκτός από τους έμμεσους υπάρχουν και οι άμεσοι φόροι. Όπως θα δούμε πιο κάτω, κατά μέσο όρο το άμεσο φορολογικό σύστημα στην Κύπρο βαρύνει τα νοικοκυριά περισσότερο από ότι στην Ευρώπη. Με άλλα λόγια οι Ευρωπαϊκές χώρες δίνουν περισσότερη έμφαση στη φορολόγηση της κατανάλωσης, ενώ στην Κύπρο η έμφαση είναι στη φορολόγηση των εισοδημάτων.

Ειδικό φόρο κατανάλωσης

Οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης επιβάλλονται σε ορισμένα αγαθά όπως τσιγάρα, αλκοόλ και πετρελαιοειδή. Αυτοί οι φόροι επιβάλλονται τόσο στα εισαγόμενα αγαθά όσο και στα αγαθά εγχώριας παραγωγής ως σταθερό ποσό στο βάρος ή στον όγκο του συγκεκριμένου αγαθού. Οι καταναλωτικοί δασμοί είναι είτε κατά μονάδα είτε κατά αξία. Όπως και στην περίπτωση του ΦΠΑ, η ΕΕ έχει καθορίσει ένα ελάχιστο επίπεδο ειδικών φόρων κατανάλωσης.

Τα αγαθά που βαρύνονται με ειδικούς φόρους κατανάλωσης χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

- Τσιγάρα, πούρα, ταμπάκος και καπνός.
- Αλκοολούχα ποτά, αρώματα, καλλυντικά, ενδιάμεσα αγαθά, κρασιά και μύρες.
- Ορυκτά πετρελαιοειδή όπως βενζίνη, πετρέλαιο, καύσιμα, γκάζι και λιπαντικά.

Το καθεστώς των ειδικών φόρων κατανάλωσης διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα, ακόμη και μέσα στην ίδια την ΕΕ. Πιο κάτω αναφέρονται ενδεικτικά ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά των φόρων αυτών σε μερικές Ευρωπαϊκές χώρες για σκοπούς σύγκρισης με το καθεστώς των ειδικών φόρων κατανάλωσης στην Κύπρο.

Στη Γερμανία οι πιο σημαντικοί ειδικοί φόροι κατανάλωσης είναι ο φόρος στον καπνό και στα πετρελαιοειδή (hydrocarbon oils). Το 1992 ο φόρος στα πετρελαιοειδή αντιστοιχούσε με 4,6% και ο φόρος στον καπνό με το 1,6% των συνολικών φορολογικών εσόδων. Επίσης, υπάρχουν φόροι κατανάλωσης στο αλκοόλ, μπίρα και καφέ.

Στη Βρετανία οι ειδικοί καταναλωτικοί φόροι είναι κατά μονάδα, π.χ. κατά πακέτο ή κατά λίτρο (flat rate taxes). Επιβάλλονται στα ποτά με αλκοόλ, στον καπνό και στα πετρελαιοειδή. Τα προϊόντα καπνού υπόκεινται σε ένα επιπρόσθετο φόρο 20% στη λιανική τιμή πώλησης. Το καθεστώς των φόρων κατανάλωσης στη Βρετανία παρουσιάζεται συνοπτικά στον Πίνακα Γ10.

Πίνακας Γ10: Ειδικοί φόροι κατανάλωσης στη Βρετανία

Αγαθά	Φόρος (% της τιμής)
΄Γάιντ΄ μπίρας	24
Πακέτο τσιγάρα(20)	125 + δασμός 58 κατά μονάδα
Κρασί (75)	105
Οινοπνευματώδη	554
Βενζίνη (λίτρο)	39
Αμόλυβδη βενζίνη (λίτρο)	34
Πετρέλαιο	34

Η Γαλλία έχει υψηλούς ειδικούς φόρους στα πετρελαιοειδή και στα αυτοκίνητα και πιο χαμηλούς στα τσιγάρα και στα αλκοολούχα ποτά. Οι πιο χαμηλοί δασμοί αφορούν τα αναψυκτικά, ζάχαρη, ρολόγια, κοσμήματα, σπίρτα, αναπτήρες, είδη τουαλέτας, αρώματα, κρέας, έπιπλα, είδη ένδυσης και δασικά είδη. Είναι αξιοσημείωτο ότι η Γαλλία επιβάλλει ειδικούς φόρους κατανάλωσης σε αγαθά πολυτελείας και σε είδη ένδυσης, κάτι που δεν παρατηρείται σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.

Στην Κύπρο υπάρχουν ειδικοί φόροι κατανάλωσης σε διάφορες κατηγορίες εγχώριων και εισαγομένων προϊόντων (Πίνακα Γ11). Το σύστημα μοιάζει με αυτό που ισχύει στη Βρετανία με τη διαφορά ότι στην Κύπρο τα είδη καπνού, το πετρέλαιο και η

μπύρα φορολογούνται με χαμηλότερους συντελεστές. Επίσης, φορολογείται μόνο το αεριούχο κρασί, ενώ υπάρχει πολύ υψηλός ειδικός φόρος στα αυτοκίνητα.

Πίνακας Γ11: Ειδικοί φόροι κατανάλωσης στην Κύπρο

Αγαθά	Φόρος
Καπνός	£3,50 το κιλό
Τσιγάρα	£3,19 ¹ και £6,38 ² ανά 1000 τσιγάρα
Αναψυκτικά	5 σεντ για κάθε λίτρο
Κονιάκ	69 σεντ για κάθε λίτρο καθαρού αλκοόλ
Αεριούχο Κρασί	20% κατά αξία
Μπύρα	£12,56 για κάθε εκατόλιτρο
Βενζίνη	£12,48 για κάθε εκατόλιτρο
Αυτοκίνητα	80% κατά αξία και επιπρόσθετη φορολογία ανάλογα με τη δύναμη της μηχανής
Ζωντανά ψάρια εκτός καπνιστού σολομού	20% κατά αξία
Χαβιάρι	20% κατά αξία

¹Αν τα τσιγάρα προέρχονται από καπνό που παράγεται στην Κύπρο ή την ΕΕ.

²Αν τα τσιγάρα προέρχονται από καπνό που παράγεται σε χώρες εκτός Κύπρου και ΕΕ

Γ2.4 Σύγκριση άμεσης φορολογίας μεταξύ Κύπρου και ΕΕ

Στο Τμήμα αυτό εξετάζουμε τρεις βασικούς άμεσους φόρους: το φόρο εισοδήματος, τις κοινωνικές ασφαλίσσεις και τους κεφαλαιουχικούς φόρους. Σε ορισμένες περιπτώσεις η σύγκριση της Κύπρου γίνεται μόνο με μερικές χώρες της ΕΕ (τη Γαλλία, τη Γερμανία και τη Βρετανία) λόγω της πολυπλοκότητας του συστήματος άμεσης φορολογίας στις διάφορες χώρες⁴⁵.

Φόρος Εισοδήματος

Για τον υπολογισμό του φόρου εισοδήματος στην Κύπρο υπολογίζεται αρχικά το συνολικό εισόδημα του φορολογουμένου από μισθούς και ημερομίσθια, προμήθειες, μερίσματα, τόκους κλπ. Ακολούθως, για να υπολογιστεί το *φορολογητέο* εισόδημα αφαιρούνται ΛΚ5000 (προσωπική έκπτωση) και οι εκπτώσεις για σύζυγο, παιδιά και άλλα εξαρτώμενα πρόσωπα στην οικογένεια του φορολογουμένου. Επίσης, γίνονται διάφορες αφαιρέσεις όπως οι τόκοι δανείων για ιδιοκατοίκηση μέχρι ΛΚ500 και

⁴⁵ Οι πληροφορίες για τα φορολογικά συστήματα αυτών των χωρών πάρθηκαν από το “The Tax System in Industrialized Countries”, edited by Ken Messere, Oxford University Press, 1998.

άλλοι τόκοι μέχρι ΛΚ100, η επαγγελματική εισφορά, οι καταθέσεις στον Οργανισμό Χρηματοδοτήσεως Στέγης, η αγορά μετοχών πρώτης έκδοσης δημόσιων εταιρειών κλπ. Περισσότερες λεπτομέρειες για τον υπολογισμό του φορολογητέου εισοδήματος περιέχονται στο Παράρτημα Γ.

Οι συντελεστές φόρου εισοδήματος που εφαρμόζονται στην Κύπρο είναι:

- 20% για φορολογητέο εισόδημα μέχρι ΛΚ3000,
- 30% για φορολογητέο εισόδημα από ΛΚ3001 μέχρι ΛΚ6000 και
- 40% για φορολογητέο εισόδημα άνω των ΛΚ6000.

Στη Βρετανία, Γερμανία και Γαλλία, δηλαδή τις χώρες με τις οποίες θα συγκρίνουμε την Κύπρο ως προς το άμεσο φορολογικό σύστημα, ισχύουν ανάλογες προσωπικές εκπτώσεις και αφαιρέσεις για τον υπολογισμό του φορολογητέου εισοδήματος. Συγκεκριμένα, στη Βρετανία για άτομα κάτω των 65 αφαιρούνται ως προσωπική έκπτωση STG3765 από το συνολικό εισόδημα για υπολογισμό του φορολογητέου εισοδήματος. Επιπλέον, αφαιρούνται STG1790 για παντρεμένα ζευγάρια. Για άτομα μεγαλύτερης ηλικίας οι προσωπικές και οικογενειακές εκπτώσεις είναι ακόμη μεγαλύτερες (π.χ. η ατομική έκπτωση για άτομα ηλικίας 65-74 είναι STG4919 ενώ για άτομα ηλικίας 75 και άνω ανέρχεται στις STG5090). Όμως, στη Βρετανία αντί φοροαπαλλαγών γίνονται κρατικές χορηγίες για παιδιά, αναπηρίες, χηρεία κλπ. Με αυτόν τον τρόπο ωφελούνται και οι χαμηλοεισοδηματίες που δεν πληρώνουν φόρους.

Οι συντελεστές φόρου εισοδήματος που εφαρμόζονται στη Βρετανία είναι:

- 20% για φορολογητέο εισόδημα μέχρι STG3900,
- 24% για φορολογητέο εισόδημα από STG3901 μέχρι STG25500 και
- 40% για φορολογητέο εισόδημα άνω των STG25500.

Στη Γερμανία όλα τα ενήλικα άτομα πληρώνουν φόρο βάση αριθμητικής προόδου και τα ποσοστά κυμαίνονται από 0% μέχρι 53%. Υπάρχουν προσωπικές εκπτώσεις για άτομα και ζευγάρια (ύψους DM12095 και DM24191, αντίστοιχα). Το υπόλοιπο μέρος του εισοδήματος φορολογείται ως εξής:

- Από DM12095 μέχρι DM55257 για ένα άτομο και DM24191 μέχρι DM110515 για ζευγάρια ο φορολογικός συντελεστής αυξάνεται γραμμικά από 25,9% μέχρι 33,5%.
- Από DM55258 μέχρι DM120041 για άτομα και DM110516 μέχρι DM240083 για ζευγάρια ο φορολογικός συντελεστής αυξάνεται γραμμικά από 33,5% μέχρι 47%.
- Για εισόδημα άνω των DM120041 για άτομα και DM240083 για ζευγάρια ο φόρος αυξάνεται γραμμικά μέχρι 53%.

Οι πληρωμές τόκου για δάνεια δεν αφαιρούνται, όμως υπάρχουν αφαιρέσεις και παραχωρήσεις για άτομα με αναπηρίες, εξαρτώμενα παιδιά, εισφορές για κοινωνικές ασφαλίσεις και ασφάλιστρα. Εισφορές για εκκλησιαστικούς, θρησκευτικούς και δημόσιους οργανισμούς αφαιρούνται μέχρι 5% του ακαθάριστου εισοδήματος του δωρητή. Σε περίπτωση δωρεάς για επιστημονικούς σκοπούς και ειδικούς σκοπούς που αφορούν την κουλτούρα, αφαιρούνται μέχρι 10% του ακαθάριστου εισοδήματος.

Το Γαλλικό φορολογικό σύστημα διαφέρει πολύ από τα συστήματα άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Ο υψηλός συντελεστής του φόρου εισοδήματος είναι ανάμεσα στους υψηλότερους των αναπτυγμένων χωρών, αλλά ο μέσος συντελεστής αυτού του φόρου είναι από τους χαμηλότερους. Ο φόρος εισοδήματος υπολογίζεται βάσει του ετήσιου εισοδήματος των ατόμων κυρίως από μισθούς και ημερομίσθια και κεφαλαιουχικά κέρδη. Οι κατηγορίες φορολογητέου εισοδήματος είναι 7 και οι συντελεστές κυμαίνονται από 5% μέχρι 56,8%.

Αρχικά όλοι οι φορολογούμενοι διαλέγουν μια έκπτωση 10% στους μισθούς ή μια μείωση των δαπανών που σχετίζονται με την εργασία. Επιπρόσθετα, υπάρχει μια έκπτωση 20% στο φορολογούμενο εισόδημα καθώς και οι εξής εκπτώσεις:

- 25% του συνολικού τόκου για απόκτηση και επιδιόρθωση αρχικής κατοικίας,
- 25% στο ασφάλιστρο που αφορά αποταμιεύσεις,
- FF4,00 συν FF1,000 για κάθε εξαρτώμενο,
- 30% για εισφορές σε σωματεία και φιλανθρωπικές εισφορές,
- τα δίδακτρα σχολείων και άλλα έξοδα για παιδεία και διατροφή, και

- 30% για δημοσιογράφους και αντιπρόσωπους πωλήσεων και 25% για καλλιτέχνες.

Για τα παντρεμένα ζευγάρια ο φόρος υπολογίζεται από κοινού. Στον υπολογισμό του φόρου λαμβάνεται υπόψη η συζυγική κατάσταση και ο αριθμός των εξαρτωμένων ατόμων. Στο φορολογητέο εισόδημα, που προκύπτει μετά τις πιο πάνω εξαιρέσεις και αφαιρέσεις, εφαρμόζονται οι εξής συντελεστές:

- 12% για φορολογητέο εισόδημα μέχρι FF 26000,
- 25% για φορολογητέο εισόδημα FF26001 μέχρι FF63400,
- 35% για φορολογητέο εισόδημα FF63401 μέχρι FF114600,
- 45% για φορολογητέο εισόδημα FF114.601 μέχρι FF200200,
- 50% για φορολογητέο εισόδημα FF200201 μέχρι FF252000, και
- 56,8% για φορολογητέο εισόδημα πάνω FF252000.

Από τα στοιχεία πιο πάνω προκύπτει ότι, ενώ οι συντελεστές του φόρου εισοδήματος στην Κύπρο δεν είναι υψηλότεροι από ότι σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, οι άμεσοι φόροι πλήττουν περισσότερο τα μεσαία εισοδηματικά στρώματα. Αυτό το παράδοξο φαινόμενο οφείλεται στο ότι ο ανώτατος συντελεστής (40%) στην Κύπρο ισχύει για ετήσιο φορολογητέο εισόδημα άνω των ΛΚ6000, ενώ σε άλλες χώρες ο ανώτατος συντελεστής ισχύει για πολύ υψηλότερα επίπεδα εισοδήματος, π.χ. στη Βρετανία ο συντελεστής 40% ισχύει για ετήσιο εισόδημα πάνω από STG25000.

Ο Πίνακας Γ12 δίνει μια πιο καθαρή εικόνα του πόσο περισσότερο φόρο εισοδήματος πληρώνει ο Κύπριος σε σύγκριση με το φορολογούμενο στη Βρετανία και Γερμανία. Στον πίνακα αυτό υπολογίζεται ο φόρος που πληρώνει ένα ζευγάρι σε διάφορα επίπεδα εισοδήματος.⁴⁶ Είναι φανερό ότι στην Κύπρο η φορολογία εισοδήματος είναι υψηλότερη από ότι στις δύο υπό σύγκριση χώρες ιδιαίτερα όσο αφορά τους μεσοεισοδηματίες, δηλαδή οικογένειες με ΛΚ1000-ΛΚ1500 μηνιαίο εισόδημα. Αν μάλιστα ληφθεί υπόψη ότι (α) ο Κύπριος εισοδηματίας πληρώνει 3% εισφορά στην

⁴⁶ Εδώ υποθέτουμε ότι η οικογένεια δεν ανήκει σε κατηγορία που τυγχάνει ειδικής μεταχείρισης από το φόρο εισοδήματος.

άμυνα και (β) οι εκπτώσεις για σύζυγο, παιδιά, δωρεές κλπ δεν είναι τόσο γενναιόδωρες όσο σε χώρες της ΕΕ, τότε η φορολογία εισοδήματος για τον Κύπριο μεσοεισοδηματία είναι σχετικά πολύ υψηλή.

**Πίνακας Γ12: Φόρος Εισοδήματος στην Κύπρο και χώρες της ΕΕ
(για ένα ζευγάρι)**

Φορολογητέο Εισόδημα (ΛΚ)	Κύπρος		Βρετανία		Γερμανία	
	Ποσό	%	Ποσό	%	Ποσό	%
5,000	0	0	0	0	0	0
10,000	1200	12	1048	10	729	7
15,000	3100	21	2248	15	2242	15
20,000	5100	26	3448	17	4049	20
30,000	9100	30	5848	19	9308	31
50,000	17100	34	13560	27	22691	45

Πηγή: Ken Messere, *The Tax System in industrialised countries*, Oxford University Press 1998 και υπολογισμοί του συγγραφέα.

Κοινωνικές Ασφαλίσεις

Οι εισφορές στις κοινωνικές ασφαλίσεις αντιμετωπίζονται γενικά ως ένα είδος φόρου για να χρηματοδοτούνται οι συντάξεις, η υγειονομική περίθαλψη, η ανεργία κλπ. Σε όλες τις χώρες οι εισφορές στις κοινωνικές ασφαλίσεις μοιράζονται μεταξύ εργοδότη και εργοδοτούμενου αλλά ο διαμοιρασμός αυτός δεν είναι παντού ο ίδιος: σε μερικές χώρες οι εργοδότες προσφέρουν περισσότερα από τους εργαζομένους, ενώ σε άλλες και οι δύο εισφέρουν το ίδιο. Το τελευταίο συμβαίνει στην Κύπρο (όπως και στη Γερμανία και Βρετανία), ενώ στη Γαλλία οι εργοδότες εισφέρουν πολύ περισσότερα στις κοινωνικές ασφαλίσεις από ότι οι εργαζόμενοι.

Όσον αφορά το ύψος των κοινωνικών ασφαλίσεων υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Το 1995 στη Γαλλία οι εισφορές στις κοινωνικές ασφαλίσεις αποτελούσαν το 43% των συνολικών φορολογικών εσόδων (19,3% του ΑΕΠ). Στη Γερμανία το ίδιο έτος οι εισφορές αποτελούσαν το 39% των συνολικών φορολογικών εσόδων (15,4% του ΑΕΠ), ενώ στη Βρετανία ήταν μόλις το 18% των συνολικών φορολογικών εσόδων (6,3% του ΑΕΠ).

Πίνακας Γ13: Εισφορές στις κοινωνικές ασφαλίσεις ως ποσοστό των συνολικών φορολογικών εσόδων και του ΑΕΠ για το 1995

Χώρα	% των συνολικών φορολογικών εσόδων	% στο ΑΕΠ
Κύπρος	20,0	4,5
Γαλλία	43,0	19,3
Γερμανία	39,0	15,4
Βρετανία	18,0	6,3
Ιταλία	32,0	13,1
Ολλανδία	42,0	18,4
Ισπανία	36,0	12,3
Σουηδία	29,0	14,5
Ηνωμένες Πολιτείες	25,0	7,0
Ιαπωνία	36,0	10,4

Πηγή: Ken Messere, *The Tax System in industrialised countries*, Oxford University Press 1998 και Οικονομική Ανάλυση 1997, Γραφείο Προγραμματισμού.

Ο Πίνακας Γ13 παρουσιάζει τις κοινωνικές ασφαλίσεις ως ποσοστό στα συνολικά φορολογικά έσοδα και στο ΑΕΠ για την Κύπρο και χώρες-μέλη της ΕΕ το 1995. Στην Κύπρο οι κοινωνικές ασφαλίσεις αποτελούσαν το 20% των συνολικών φορολογικών εσόδων. Αυτό το ποσοστό είναι σχετικά χαμηλό σε σύγκριση με τις χώρες-μέλη της ΕΕ. Ακόμη περισσότερο χαμηλό σε σύγκριση με τις χώρες-μέλη της ΕΕ είναι το ποσοστό των κοινωνικών ασφαλίσεων στο ΑΕΠ.

Φόροι επί των κερδών

Οι επιχειρήσεις στην Κύπρο απολαμβάνουν ένα πολύ ευνοϊκό φορολογικό καθεστώς σε σύγκριση με χώρες της ΕΕ. Τα κέρδη των εταιρειών φορολογούνται με συντελεστή 20% μέχρι ΛΚ40,000 και 25% από ΛΚ40,001 και άνω.⁴⁷ Όπως δείχνει ο Πίνακας Γ14, ο μέγιστος συντελεστής του φόρου επί των κερδών στην Κύπρο είναι χαμηλότερος από όλες τις χώρες-μέλη της ΕΕ.

⁴⁷ Επίσης, επιβάλλεται πρόσθετος φόρος 10% στο φορολογητέο εισόδημα των οργανισμών πριν από την αφαίρεση (1) ζημιάς που μεταφέρεται από προηγούμενα έτη, (2) εκπτώσεις για επένδυση και (3) έκπτωσης λόγω εξάντλησης μεταλλείου και μετά την αφαίρεση του φορολογητέου εισοδήματος του έτους που επιβαρύνεται με εταιρικό φόρο. Αυτό δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση των υπεράκτιων εταιρειών.

Πίνακας Γ14 : Ποσοστά φόρου επί των κερδών στην Κύπρο και χώρες-μέλη της ΕΕ (1999)

Χώρες	% φόρου επί των κερδών
Κύπρος	25,0
Αυστρία	34,0
Βέλγιο	40,2 ¹
Δανία	34,0
Φιλανδία	28,0
Γαλλία	33,3
Γερμανία	40,0
Ελλάδα	35,0
Ιρλανδία	32,0
Ιταλία	37,0
Λουξεμβούργο	37,4 ²
Ολλανδία	35,0
Πορτογαλία	37,4
Ισπανία	35,0
Σουηδία	28,0
Βρετανία	30,0

¹28,54% για εισόδημα μικρότερο του BEF 13,000.

²Υπάρχει και ένας συντελεστής 20% για μικρότερες εταιρείες.

Πηγή: Ernest and Young Web Site, Information about the Tax System in European Countries for 1999.

Ιδιαίτερα ευνοϊκό είναι το Κυπριακό φορολογικό σύστημα για τις υπεράκτιες εταιρείες τα κέρδη των οποίων βαρύνονται με το χαμηλό συντελεστή 4,5%. Επιπλέον, οι υπεράκτιες συνεταιρικές εταιρείες και τα παραρτήματα υπεράκτιων εταιρειών που δεν διοικούνται στην Κύπρο δεν φορολογούνται καθόλου. Στις πλείστες χώρες της ΕΕ δεν γίνεται ουσιαστική διάκριση στη φορολογία ξένων και εγχωρίων εταιρειών.

Κεφαλαιουχικοί φόροι

Οι κεφαλαιουχικοί φόροι αποτελούνται από φόρους ακίνητης περιουσίας, φόρους στον καθαρό πλούτο και φόρους σε μεταβιβάσεις κεφαλαίου (περιλαμβανομένων των δωρεών και κληρονομιάς). Οι φόροι ακίνητης περιουσίας είναι εκείνοι που συνήθως έχουν τη μεγαλύτερη συμβολή στους κεφαλαιουχικούς φόρους. Οι φόροι στον καθαρό πλούτο (net wealth taxes) υπάρχουν στο 50% των χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (ΟΟΣΑ). Όμως η τάση είναι προς κατάργησή τους, διότι η αυξανόμενη ελευθεροποίηση οδηγεί τα κεφάλαια μακριά από χώρες με σχετικά υψηλούς κεφαλαιουχικούς φόρους. Οι συντελεστές του φόρου

κληρονομιάς βασίζονται στο ποσό που παίρνει ο κληρονόμος καθώς και στη σχέση μεταξύ κληροδότη και κληρονόμου. Μαζί με το φόρο κληρονομιάς οι περισσότερες χώρες έχουν και τους λεγόμενους 'φόρους δωρεών' (gift tax), για να περιορίζεται η φοροαποφυγή στη μεταβίβαση περιουσίας από τον κληροδότη στον κληρονόμο. Εξαιρέση σε αυτόν τον κανόνα αποτελεί η Βρετανία, που έχει φόρο περιουσίας (estate tax) βασισμένο στο ποσό που αφήνει ο αποθανών.

Στην Κύπρο οι φόροι κληρονομιάς καταργήθηκαν το 1997 και μόνο κεφαλαιουχικά κέρδη από ακίνητη περιουσία φορολογούνται. Συγκεκριμένα, η ακίνητη περιουσία φορολογείται ως εξής:

- 20% στο πραγματικό (αποπληθωρισμένο) κεφαλαιουχικό κέρδος από ακίνητη περιουσία εξαιρουμένων (1) ΔΚ50,000 από πώληση ιδιοκατοικίας, (2) ΔΚ15,000 από πώληση γεωργικής γης και (3) ΔΚ10,000 σε όλες τις άλλες περιπτώσεις.
- 2% σε ακίνητη περιουσία η οποία την 1.1.1980 είχε αξία ΔΚ100,001 μέχρι ΔΚ250,000, 3% σε ακίνητη περιουσία η οποία την 1.1.1980 είχε αξία ΔΚ250,001 μέχρι ΔΚ500,000 και 3,3% σε ακίνητη περιουσία η οποία την 1.1.1980 είχε αξία άνω των ΔΚ500,000.

Η Γερμανία έχει φόρο καθαρού πλούτου, παρόλο που αυτός αποτελεί μια πολύ μικρή πηγή εσόδων (το 1992 ήταν μόνο το 1,1% των συνολικών φορολογικών εσόδων). Ο γενικός φόρος πλούτου για τα άτομα είναι 1% ενώ συντελεστής 0,5% εφαρμόζεται στην αγροτική και δασική περιουσία, σε επιχειρήσεις και σε μετοχές εταιρειών. Για τις εταιρείες ο φόρος πλούτου είναι 0,6%. Η Γερμανία έχει επίσης φόρο κληρονομιάς από θάνατο ή από δωρεές, όπου οι συντελεστές διαφέρουν ανάλογα με τη σχέση του κληρονόμου με το δότη.

Στη Γαλλία υπάρχουν τρία είδη κεφαλαιουχικών φόρων, ο φόρος κληρονομιάς και δωρεών, ο φόρος καθαρού πλούτου και φόρος σε χρηματοοικονομικές συναλλαγές. Οι φόροι κληρονομιάς και δωρεών αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο. Για τα παιδιά και τους συζύγους ο οριακός συντελεστής κυμαίνεται μεταξύ 5% και 40%. Μερικά αγαθά εξαιρούνται του φόρου, π.χ. η αγροτική περιουσία. Ο φόρος καθαρού πλούτου ισχύει για όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά των οποίων η αγοραία αξία ξεπερνά τα

FF4,47 εκατομμύρια. Οι συντελεστές είναι προοδευτικοί και κυμαίνονται μεταξύ 0,5% και 1,5%. Μερικά αγαθά εξαιρούνται από το φόρο, όπως αντίκες, έργα τέχνης, λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά δικαιώματα ιδιοκτησίας, εργοστάσια και κτίρια. Το 1993 οι φόροι πλούτου αποτελούσαν το 0,59% των συνολικών φορολογικών εσόδων. Στη Γαλλία επίσης φορολογούνται και οι συναλλαγές που αφορούν κτίρια για ιδιοκατοίκηση και οι συναλλαγές στο χρηματιστήριο και οι μεταβιβάσεις κινητής περιουσίας.

Η Βρετανία έχει δύο είδη κεφαλαιουχικών φόρων: κληρονομιάς και μεταβίβασης (stamp duty). Ο φόρος κληρονομιάς αρχίζει από 40% και μειώνεται όσο αυξάνεται ο χρόνος μεταξύ της μεταβίβασης και του θανάτου ως εξής:

- 32% για μεταβίβαση που έγινε 3-4 χρόνια πριν το θάνατο,
- 24% για μεταβίβαση που έγινε 4-5 χρόνια πριν το θάνατο,
- 16% για μεταβίβαση που έγινε 5-6 χρόνια πριν το θάνατο, και
- 8% για μεταβίβαση που έγινε 6-7 χρόνια πριν το θάνατο.

Ο φόρος μεταβίβασης είναι 1% στα κτίρια αξίας άνω των STG60000 και 0,5% στις μεταβιβάσεις μετοχών. Οι κεφαλαιουχικοί φόροι αποτελούν το 1,5% περίπου των συνολικών φορολογικών εσόδων της χώρας.

Γ2.5 Σύγκριση κρατικών εσόδων και δαπανών μεταξύ Κύπρου και ΕΕ

Ο Πίνακας Γ15 δείχνει διάφορες κατηγορίες φορολογικών εσόδων στην Κύπρο, Γαλλία, Γερμανία και Βρετανία ως ποσοστό του ΑΕΠ και των συνολικών φορολογικών εσόδων. Γενικά, η Κύπρος δεν αποκλίνει σημαντικά από τις υπόλοιπες χώρες εκτός από το μερίδιο του ΦΠΑ και των ειδικών φόρων κατανάλωσης, που είναι αρκετά πιο υψηλό από τις υπόλοιπες χώρες.

Εκ πρώτης όψεως αυτό φαίνεται περίεργο διότι, όπως είδαμε προηγουμένως, ο ΦΠΑ στην Κύπρο είναι χαμηλότερος από ότι σε άλλες χώρες. Αντίθετα, ο φόρος εισοδήματος στην Κύπρο δεν έχει ιδιαίτερα μεγάλο μερίδιο στα συνολικά φορολογικά έσοδα, ένα φαινόμενο που οφείλεται στη φοροδιαφυγή. Με απλά λόγια,

ο φόρος εισοδήματος στην Κύπρο είναι υψηλός, αλλά πολλοί καταφέρνουν να μην τον πληρώνουν. Έτσι τα κρατικά έσοδα από το φόρο αυτό είναι σχετικά περιορισμένα.

Πίνακας Γ15: Κατηγορίες φορολογικών εσόδων ως ποσοστό στο ΑΕΠ και στα συνολικά φορολογικά έσοδα (1995)

Χώρα	Φόρος εισοδήματος	Εισφορές Κοιν. Ασφαλίσεων	ΦΠΑ και ΕΦΚ
<u>% στο ΑΕΠ</u>			
Κύπρος	7,0	5,0	8,0
Γαλλία	6,2	19,3	7,8
Γερμανία	10,7	15,4	6,8
Ην. Βασίλειο	9,7	6,3	6,7
Ιταλία	10,8	13,1	5,7
Ολλανδία	8,3	18,4	6,9
Ισπανία	8,1	12,3	5,5
Σουηδία	17,5	14,5	7,5
<u>% στα φορολογικά έσοδα</u>			
Κύπρος	25,0	18,0	30,0
Γαλλία	14,0	43,0	17,0
Γερμανία	27,0	39,0	17,0
Ην. Βασίλειο	27,0	18,0	19,0
Ιταλία	26,0	32,0	14,0
Ολλανδία	19,0	42,0	16,0
Ισπανία	24,0	36,0	16,0
Σουηδία	35,0	29,0	15,0

Πηγή: Ken Messere, *The Tax System in industrialised countries*, Oxford University Press 1998.

Τέλος, ο Πίνακας Γ16 παρουσιάζει τα συνολικά κρατικά έσοδα (το σύνολο των φόρων και των εισφορών στο Ταμείο Κοινωνικών Ασφαλίσεων) και τις συνολικές κρατικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Κύπρο και άλλες χώρες. Εκ πρώτης όψεως, η Κύπρος με ποσοστό κρατικών εσόδων στο 32% του ΑΕΠ συγκρίνεται ευνοϊκά με τις πλείστες Ευρωπαϊκές χώρες. Όμως, πίσω από τον αυτόν τον αριθμό κρύβονται δύο ανησυχητικά στοιχεία:

- Η τάση σε άλλες χώρες είναι προς μείωση του ποσοστού των φόρων στο ΑΕΠ. Για παράδειγμα, στη Βρετανία το ποσοστό αυτό το 1998-99 έχει μειωθεί σε 32,5% από 37% που ήταν στις αρχές της δεκαετίας του '90. Στην Κύπρο

συμβαίνει το αντίθετο, δηλαδή από τις αρχές της δεκαετίας του '90 έχει αυξηθεί από 23% σε 33% και αυτή η τάση φαίνεται να συνεχίζεται. Με τις αναμενόμενες αυξήσεις στο ΦΠΑ, το ποσοστό των φόρων στο ΑΕΠ θα αυξηθεί πέραν του 35%.

- Τα τελευταία χρόνια η κυβέρνηση στην Κύπρο τείνει να καλύπτει τη διαφορά μεταξύ κρατικών εσόδων και δαπανών με το δανεισμό. Αυτό όμως δεν μπορεί να συνεχίζεται επ' άπειρον. Αν δεν περιοριστεί η αύξηση των κρατικών δαπανών, τότε η κυβέρνηση θα αναγκαστεί να αυξάνει συνεχώς τους φόρους, κάτι που επίσης δεν είναι δυνατόν να συνεχιστεί χωρίς επιβλαβείς επιπτώσεις για την Κυπριακή οικονομία.

Πίνακας Γ16: Κρατικά έσοδα και κρατικές δαπάνες στην Κύπρο και άλλες χώρες

Χώρες	Φόροι και εισφορές κοινωνικών ασφαλίσεων ως % του ΑΕΠ					Κρατικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ				
	1970	1980	1990	1996	1998	1970	1980	1990	1996	1998
Κύπρος	-	17,0	22,7	25,5	32,0	-	21,2	27,6	31,9	37,0
Αυστρία	35,7	41,2	41,3	44,1	-	38,5	48,1	48,6	51,9	-
Βέλγιο	35,7	44,4	44,9	46,6	-	-	58,6	55,0	53,0	-
Γερμανία	32,9	38,2	37,2 ¹	38,2 ¹	-	38,1	47,9	45,1	48,8 ¹	-
Δανία	40,4	45,5	48,5	51,9	-	47,0	56,2	58,6	56,7	-
Φιλανδία	31,4	33,0	37,9	48,8	-	29,9	38,1	45,4	57,4	-
Βρετανία	36,9	35,3	36,7	35,3 ²	-	37,8	43,0	39,9	41,8	-
Ελλάδα	25,3	29,4	36,8	-	-	-	30,6	46,4	44,6	-
Ιταλία	26,1	30,2	39,1	43,5	-	31,7	41,9	53,2	52,7	-
Ιρλανδία	31,2	34,0	36,8	33,6	-	37,0	48,9	41,2	36,6	-
Ολλανδία	36,7	44,7	44,6	43,9	-	-	55,8	54,1	49,6	-
Πορτογαλία	23,1	28,7	34,8	33,4	-	-	23,8	41,8	45,0	-
Ισπανία	40,0	49,1	56,9	51,9	-	42,1	60,1	59,1	64,3	-
Νορβηγία	39,3	47,1	46,3	41,4	-	36,7	43,3	49,2	44,6	-
Καναδάς	31,3	31,6	37,0	37,3 ²	-	33,5	38,8	46,0	44,7	-
Ιαπωνία	19,7	25,4	31,4	28,5 ²	-	19,8	32,0	31,7	36,2	-
Ην. Πολ.	29,2	29,3	29,5	27,9 ²	-	30,3	31,8	33,3	32,7	-

¹ Περιλαμβάνει και την Ανατολική Γερμανία. ² Στοιχεία 1995.

Πηγή: Ernest and Young Web Site: Information about the Tax System in European Countries for 1999.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ3

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΙΣΟΤΙΜΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΒΑΡΩΝ

Η επίτευξη ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή είναι αίτημα όχι μόνο των προσφύγων αλλά και ολόκληρου του Κυπριακού λαού, όπως επανειλημμένα έχει εκφραστεί από τις κυβερνήσεις του.

Το Ταμείο Ανακούφισεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων (ΤΑΕΠ) όπως και ο περί 'Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών Νόμος' του 1989 (που οδήγησε στην ίδρυση του ομώνυμου φορέα) είναι χρήσιμοι θεσμοί. Η λειτουργία τους αμβλύνει την ανισότητα στην κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και τη συνεχιζόμενη κατοχή. Όμως, όπως προκύπτει από την ανάλυση στα προηγούμενα κεφάλαια,

- α. η οικονομική βοήθεια δεν είναι αρκετή για να καλύψει το κόστος όσων έχουν εκτοπιστεί και πληγεί από την εισβολή και κατοχή, και
- β. τα μέτρα για την προώθηση ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την εισβολή και κατοχή πρέπει να συνάδουν με την αναπτυξιακή πορεία και Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Κυπριακής οικονομίας.

Τα μέτρα προώθησης ισότιμης κατανομής βαρών που προτείνονται στο κεφάλαιο αυτό έχουν ως γνώμονα τα πιο πάνω συμπεράσματα. Το Τμήμα Γ1 του κεφαλαίου διαγράφει τους βασικούς στόχους που πρέπει να επιτευχθούν για την ισότιμη κατανομή βαρών, όπως αυτοί διαφαίνονται από την προηγούμενη ανάλυση. Το Τμήμα Γ2 εξετάζει τρόπους χρηματοδότησης και το Τμήμα Γ3 εναλλακτικά μέτρα προώθησης της ισότιμης κατανομής βαρών. Εξετάζονται τόσο το μέγεθος όσο και η κατανομή του οφέλους και των επιβαρύνσεων στις διάφορες κοινωνικό-οικονομικές ομάδες.

Γ3.1 Πλαίσια και στόχοι για ισότιμη κατανομή βαρών

Η μέχρι σήμερα οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή είχε τα εξής δύο χαρακτηριστικά:

- Ο βασικός στόχος της ήταν όχι η επίτευξη ισότιμης κατανομής των βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή αλλά η ανακούφιση των στεγαστικών και άλλων βασικών αναγκών των προσφύγων. Αυτό εξηγεί το γεγονός ότι η συνολική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες ήταν μικρότερη από το συνολικό κόστος της εισβολής και κατοχής ιδιαίτερα μετά το 1985, όταν η Κυπριακή οικονομία ανέκαμψε πλήρως και οι βασικές ανάγκες των προσφύγων είχαν ικανοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό.
- Επειδή ο στόχος τους δεν ήταν η ισότιμη κατανομή βαρών (α) η οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες ήταν συνδεδεμένες με τις ανάγκες και όχι με τις οικονομικές απώλειες της κάθε οικογένειας και (β) οι εισφορές προς το Ταμείο Ανακουφίσεως των Εκτοπισθέντων και Παθόντων ήταν συνδεδεμένες με τις οικονομικές δυνατότητες του φορολογουμένου και όχι με τον τρόπο που είχε επηρεαστεί από την εισβολή, δηλαδή αν και σε ποιο βαθμό είχε απώλειες (ή όφελος, π.χ. από την υπεραξία της γης).

Τα πιο πάνω χαρακτηριστικά ήταν ίσως δικαιολογημένα, διότι η Κυπριακή οικονομία είχε στο σύνολο της υποστεί σοβαρό πλήγμα από την Τουρκική εισβολή και προείχαν η οικονομική επαναδραστηριοποίηση και η ανακούφιση των προσφύγων. Όμως, ήταν σφάλμα το ότι τα μέτρα που λήφθηκαν για την οικονομική ενίσχυση των προσφύγων περιορίστηκαν μόνο στη φορολογία των εισοδημάτων (εισφορές) και της κατανάλωσης (επιβαρύνσεις) και όχι του πλούτου. Η επιβολή φόρου στην ακίνητη περιουσία στις ελεύθερες περιοχές θα συνέτεινε:

- (α) στην ισότιμη κατανομή βαρών, διότι η αύξηση στην αξία της ήταν, κατά ένα μεγάλο μέρος, αποτέλεσμα της ίδιας της εισβολής, και
- (β) θα ήταν οικονομικά ανώδυνη, διότι η φορολογία της υπεραξίας κατά κανόνα δεν έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη.

Στη Γερμανία μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου όχι μόνο επιβλήθηκαν φόροι στον πλούτο (capital wealth levy, mortgage gains και credit gained levy) αλλά και αυτοί που δεν έχασαν όλη την περιουσία τους εκχώρησαν μέρος της σε αυτούς που είχαν χάσει τα πάντα. Όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα πλήρωσαν τέλος ίσο με το ήμισυ της αξίας των περιουσιακών τους στοιχείων στο ταμείο ισότιμης κατανομής βαρών (burdens equalization fund).

Όμως, στη Γερμανία τα μέτρα για επίτευξη ισότιμης κατανομής βαρών λήφθηκαν αμέσως μετά το τέλος του πολέμου. Παρόμοια μέτρα στην Κύπρο 25 χρόνια μετά την εισβολή θα ήταν άσκοπα, διότι στο διάστημα που μεσολάβησε μεγάλο μέρος της ακίνητης περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές έχει αλλάξει ιδιοκτήτη. Πολλοί από τους σημερινούς κατόχους ακίνητης περιουσίας την έχουν αγοράσει σε υψηλές τιμές και με αυτόν τον τρόπο έχουν και οι ίδιοι υποστεί κόστος ένεκα της εισβολής.

Η έλλειψη φορολογίας στον πλούτο την περίοδο που ακολούθησε την εισβολή ήταν ένας από τους λόγους που οδήγησαν τις τιμές της γης στις ελεύθερες περιοχές να εκτιναχθούν στα ύψη και να επιδεινωθεί η άνιση κατανομή των βαρών της εισβολής σε βάρος των προσφύγων και προς όφελος των κατόχων ακίνητης περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές. Με βάση αυτό το δεδομένο οι εκτιμήσεις στο προηγούμενο κεφάλαιο της μελέτης δείχνουν ότι για να επιτευχθεί ισότιμη κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή πρέπει:

- α. να δοθεί οικονομική βοήθεια ύψους ΛΚ4 περίπου δισεκατομμυρίων σε τιμές 1995 για τις καθαρές απώλειες,⁴⁸ που υπολογίζεται (περιλαμβανομένου του οφέλους από τις Τουρκοκυπριακές περιουσίες) ότι έχουν υποστεί οι εκτοπισμένοι και παθόντες από το 1974 μέχρι το 2000 και
- β. να αυξηθεί κατά ΛΚ100 εκατομμύρια σε τιμές 1995 (από ΛΚ150 σε ΛΚ250 εκατομμύρια) η ετήσια βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή και ολόκληρη η οικονομική βοήθεια (δηλαδή το ετήσιο ποσό

⁴⁸ Στο Κεφάλαιο Γ1 (Πίνακας Γ6) έχουμε υπολογίσει ότι (σε τιμές 1995) οι καθαρές απώλειες μέχρι το 1997 ήταν ΛΚ3,7 δισεκατομμύρια, με ετήσια αύξηση ΛΚ100 εκατομμύρια (ΛΚ250 εκατομμύρια

των ΛΚ250 εκατομμυρίων σε τιμές 1995) να διοχετεύεται μόνο στους ιδιοκτήτες κατεχόμενων περιουσιών.⁴⁹

Όσον αφορά τον πρώτο στόχο αναμφίβολα είναι εκτός των δυνατοτήτων της Κυπριακής οικονομίας στο παρόν στάδιο δεδομένης της κακής κατάστασης των δημόσιων οικονομικών (μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα, αυξανόμενο δημόσιο χρέος, αυξανόμενες κρατικές δαπάνες και αυξανόμενο ποσοστό φόρων στο ΑΕΠ). Η ανάληψη κρατικών δαπανών στην κλίμακα των ΛΚ4 δισεκατομμυρίων, που χρειάζεται για την πλήρη κάλυψη των συσσωρευμένων απωλειών που προκάλεσε η εισβολή και κατοχή μέχρι το 2000, θα έχει αρνητικές επιπτώσεις στην αναπτυξιακή πορεία της Κυπριακής οικονομίας και θα την εκτροχιάσει από την Ευρωπαϊκή της πορεία. Αυτό ισχύει και αν ακόμη αυτή η μεγάλη οικονομική βοήθεια προς τους πρόσφυγες γινόταν στα πλαίσια ενός μακροπρόθεσμου σχεδίου.

Επομένως στην ανάλυση πιο κάτω θα επικεντρωθούμε στην επίτευξη του δεύτερου από τους δύο αυτούς στόχους, δηλαδή την αύξηση της ετήσιας οικονομικής βοήθειας προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή κατά ΛΚ100 εκατομμύρια σε τιμές 1995, ώστε αυτή να αντανakλά το πραγματικό επίπεδο των ετήσιων απωλειών τους (βλέπε Πίνακα Γ6).⁵⁰ Με αυτόν τον τρόπο θα σταματήσει η συσσώρευση απωλειών πρόσβασης και η περαιτέρω επιδείνωση του προβλήματος της άνισης κατανομής των οικονομικών βαρών της Τουρκικής εισβολής.

Βέβαια, επειδή στο παρόν στάδιο δεν είναι εφικτό να δοθεί οικονομική βοήθεια στους εκτοπισμένους και παθόντες που να καλύπτει πλήρως τις συσσωρευμένες απώλειες τους, αυτό δεν σημαίνει ότι αυτή η διάσταση του προβλήματος πρέπει να αγνοηθεί.

απώλειες πρόσβασης, μείον ΛΚ150 εκατομμύρια βοήθεια που παρέχεται προς τους πρόσφυγες μέσω του ΤΑΕΠ).

⁴⁹ Η οικονομική βοήθεια στα πλαίσια του ΤΑΕΠ παρέχεται στους πρόσφυγες που έχουν ανάγκη, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η αξία της κατεχόμενης περιουσίας τους. Κατά την άποψη του συγγραφέα οι κρατικές δαπάνες για ισότιμη κατανομή βαρών, που δικαιούχοι είναι μόνο όσοι έχουν υποστεί κόστος από την εισβολή, πρέπει να διαχωριστούν από τις κρατικές δαπάνες κοινωνικής μέριμνας, που δικαιούχοι είναι όλοι οι πολίτες.

⁵⁰ Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι στους πιο πάνω υπολογισμούς υποθέτουμε ότι οι εκτοπισμένοι και παθόντες έχουν ωφεληθεί πλήρως από τις εγκαταλειμμένες Τουρκοκυπριακές περιουσίες. Στο βαθμό που αυτό δεν ισχύει, τότε η οικονομική βοήθεια πρέπει να είναι ακόμη μεγαλύτερη.

Απλά ο στόχος αυτός πρέπει να μετατοπιστεί σε μεταγενέστερο στάδιο, όταν οι συνθήκες θα είναι κατάλληλες για αποκατάσταση όλων των απωλειών που προκλήθηκαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή. Η προσφορά της παρούσας μελέτης στο θέμα των συσσωρευμένων απωλειών είναι ακριβώς το ότι τις έχει ποσοτικοποιήσει και τεκμηριώσει με αντικειμενικά κριτήρια, ώστε όταν έρθει η κατάλληλη ώρα (π.χ. με τη λύση του Κυπριακού) το κράτος να είναι έτοιμο να εκπληρώσει πλήρως τις υποχρεώσεις του προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή και κατοχή.

Γ3.2 Προτάσεις για αύξηση των κρατικών εσόδων

Όπως αναφέρεται πιο πάνω, για να σταματήσει η περαιτέρω επιδείνωση του προβλήματος της άνισης κατανομής των οικονομικών βαρών της Τουρκικής εισβολής, η κυβέρνηση πρέπει να αυξήσει την ετήσια οικονομική βοήθεια προς τους κατόχους περιουσιών στα κατεχόμενα κατά ΛΚ100 εκατομμύρια περίπου (σε τιμές 1995). Στο Τμήμα αυτό προτείνεται η εναρμόνιση του Κυπριακού φορολογικού συστήματος με αυτό της ΕΕ ως μέσο επίτευξης αυτού του στόχου.

Η εναρμόνιση της έμμεσης φορολογίας (ΦΠΑ και ειδικοί φόροι κατανάλωσης) με τα Ευρωπαϊκά δεδομένα είναι αναπόφευκτη λόγω των σχετικών οδηγιών της ΕΕ. Επίσης, η εναρμόνιση της άμεσης φορολογίας είναι σκόπιμη, διότι και στην περίπτωση των φόρων αυτών (ιδίως επί των κερδών) υπάρχει τάση προς σύγκλιση στις χώρες-μέλη της ΕΕ λόγω των αρνητικών συνεπειών του 'φορολογικού ανταγωνισμού' που επικρατεί σήμερα.⁵¹

Η προτεινόμενη εναρμόνιση της φορολογίας στην Κύπρο με τη φορολογία στην ΕΕ εξυπακούει μετάθεση του βάρους από την άμεση στην έμμεση φορολογία. Αυτό γίνεται σκόπιμα για δύο λόγους:

⁵¹ Ο όρος 'φορολογικός ανταγωνισμός' αναφέρεται στην προσπάθεια χωρών-μελών της ΕΕ να μειώσουν τους συντελεστές φορολογίας στα κέρδη των επιχειρήσεων για να προσελκύσουν περισσότερες επενδύσεις και επιχειρηματική δραστηριότητα. Αυτό έχει οδηγήσει σε μετατόπιση του φορολογικού βάρους από τους εργοδότες στους εργαζόμενους και σε μείωση των κρατικών εσόδων σε βαθμό που να κινδυνεύει να καταρρεύσει το 'κράτος πρόνοιας' στην ΕΕ.

- (α) Είναι ένα μέσο καταπολέμησης της μεγάλης φοροδιαφυγής που εκτιμάται ότι υπάρχει στην Κύπρο και οφείλεται στο ότι οι αυτοεργοδοτούμενοι και οι ελεύθεροι επαγγελματίες δηλώνουν χαμηλότερο εισόδημα από το πραγματικό. Επειδή η έμμεση φορολογία επιβάλλεται στην κατανάλωση δεν υπάρχουν περιθώρια φοροδιαφυγής.
- (β) Η φορολογία εισοδήματος στην Κύπρο είναι υψηλότερη για μεσαία εισοδήματα από ότι σε χώρες τις ΕΕ, ένα φαινόμενο που δυνατόν να χαρακτηριστεί όχι μόνο κοινωνικά άδικο αλλά και επιζήμιο, διότι ενεργεί ως αντικίνητρο στην προσφορά εργασίας ιδιαίτερα για τους νέους επιστήμονες, που συχνά εμπίπτουν σε αυτήν την κατηγορία.

Έμμεση φορολογία

Σύμφωνα με τις οδηγίες της ΕΕ οι χώρες-μέλη δεν επιτρέπεται να έχουν κανονικό συντελεστή ΦΠΑ κάτω του 15%, ενώ ο χαμηλός συντελεστής ΦΠΑ (που εφαρμόζεται στα τρόφιμα, παιδικά είδη και άλλα αγαθά πρώτης ανάγκης) δεν πρέπει να είναι χαμηλότερος του 5%. Κατά μέσο όρο οι δύο αυτοί συντελεστές στις χώρες-μέλη της ΕΕ είναι 19% και 6%, αντίστοιχα.

Στην περίπτωση των ειδικών φόρων κατανάλωσης δεν υπάρχει ανάλογη οδηγία που να υποχρεώνει τις χώρες-μέλη της ΕΕ να έχουν κατώτερους συντελεστές και παρά τις προσπάθειες για σύγκλιση των φόρων αυτών στα πλαίσια της 'ολοκλήρωσης της αγοράς' που άρχισε να εφαρμόζεται από το 1992, οι διάφορες χώρες εξακολουθούν να εφαρμόζουν διαφορετικούς συντελεστές ειδικής φορολογίας.

Εδώ θα εξετάσουμε τις επιπτώσεις από:

- (α) την προσαρμογή του ΦΠΑ στα κατώτερα επίπεδα που προνοεί η ΕΕ, δηλαδή 15% στα αγαθά και υπηρεσίες που υπόκεινται σε κανονικό ΦΠΑ και 5% στα τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης που υπόκεινται σε μειωμένο συντελεστή ΦΠΑ και
- (β) την αύξηση των ειδικών φόρων σε επίπεδα που να είναι πιο κοντά στα δεδομένα της αντίστοιχης φορολογίας σε χώρες-μέλη της ΕΕ: διπλασιασμός της φορολογίας στα τσιγάρα και οινοπνευματώδη ποτά, προσθήκη φόρου 50% στο κρασί και 25%

στην μπύρα και αύξηση της φορολογίας στο πετρέλαιο στο ίδιο επίπεδο που φορολογείται η βενζίνη (εκτός του πετρελαίου για θέρμανση).

Οι επιπτώσεις που εκτιμάται ότι θα προκύψουν από την εφαρμογή των πιο πάνω μεταρρυθμίσεων στο ύψος και κατανομή των κρατικών εσόδων παρουσιάζονται στον Πίνακα Γ17 και βασίζονται στο μοντέλο που περιγράφεται στο Παράρτημα Γ. Πριν την υποθετική αύξηση των φορολογικών συντελεστών η κάθε οικογένεια κατά μέσο όρο πλήρωνε ως έμμεσους φόρους το 11,7% της συνολικής δαπάνης της (2,9% ΦΠΑ και 8,8% δασμούς και ειδικούς φόρους κατανάλωσης). Μετά την υποθετική μεταρρύθμιση το ποσοστό αυτό αυξάνεται σε 15,6% που αντιστοιχεί με αύξηση στα δημόσια έσοδα κατά ΛΚ220 εκατομμύρια περίπου (σε τιμές 1995).⁵²

Πίνακας Γ17: Επιπτώσεις από την εναρμόνιση της έμμεσης φορολογίας

Εισόδημα		% φόρου στην κατανάλωση					
		Πριν την αλλαγή			Μετά την αλλαγή		
Κατηγορία	Μέσο	ΦΠΑ	Άλλοι	Σύνολο	ΦΠΑ	Άλλοι	Σύνολο
Κατώτερο 5%	1522	2.4	2.4	4.8	5.7	3.4	9.1
6%-10%	2056	3.1	4.2	7.3	7.0	6.2	13.2
11%-25%	3669	3.2	7.5	10.7	6.7	9.3	16.0
26%-50%	8550	3.3	8.1	11.4	6.5	10.1	16.6
51%-75%	13296	2.9	7.7	10.6	5.6	9.1	14.7
76%-90%	18913	3.0	10.0	13.0	5.7	11.1	16.8
91%-95%	23191	2.8	11.1	13.9	5.3	11.8	17.1
Ανώτερο 5%	32220	2.4	8.3	10.7	4.4	8.7	13.1
Μέσος όρος		2.9	8.8	11.7	5.7	10.0	15.6

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι μέρος της αύξησης αυτής οφείλεται στην επιβολή 5% ΦΠΑ στα τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης που είναι το ελάχιστο επιτρεπόμενο σε χώρες-μέλη της ΕΕ. Αυτή η αύξηση πλήττει ιδιαίτερα οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, διότι δαπανούν μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους για τα αγαθά αυτά. Θα επανέλθουμε στο σημείο αυτό πιο κάτω.

⁵² Κάθε 1% αύξηση του ΦΠΑ υπολογίζεται ότι αποφέρει πέραν των ΛΚ25 εκατομμυρίων κρατικά έσοδα (σε τιμές 1995).

Άμεση φορολογία

Οι κυριότεροι άμεσοι φόροι είναι ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων και ο φόρος επί των κερδών των επιχειρήσεων. Όσον αφορά τη φορολογία του εισοδήματος εναρμόνιση με τα δεδομένα της ΕΕ συνεπάγεται μείωση των φορολογικών συντελεστών, που επιβάλλονται στα μεσαία εισοδήματα. Ο Πίνακας Γ18 (τμήμα Α) δείχνει την ισχύουσα φορολογία εισοδήματος καθώς και τη φορολογία που εκτιμάται ότι θα ίσχυε αν οι εργαζόμενοι στην Κύπρο πλήρωναν το ίδιο περίπου ποσοστό του εισοδήματος τους ως φόρο όπως και οι εργαζόμενοι σε χώρες της ΕΕ με το ίδιο εισόδημα.

Πίνακας Γ18 : Ισχύουσα και προτεινόμενη φορολογία εισοδήματος στην Κύπρο

A : Φορολογικοί συντελεστές (1997)

Ισχύουσα		Προτεινόμενη	
Εισόδημα	Συντελεστής φόρου	Εισόδημα	Συντελεστής φόρου
0 - 5000	0%	0 - 5000	0%
5001 - 8000	20%	5001 - 10000	10%
8001 - 11000	30%	10001 - 20000	20%
11001 -	40%	20001 - 30000	30%
		30001 -	40%

B. Κατανομή φορολογικού βάρους (1997)

Ισχύουσα		Προτεινόμενη	
Εισόδημα	Ποσοστό φόρου	Εισόδημα	Ποσοστό φόρου
Κατώτερο 5%	0%	Κατώτερο 5%	0%
6%-10%	0%	6%-10%	0%
11%-25%	0%	11%-25%	0%
26%-50%	2.3%	26%-50%	1.1%
51%-75%	4.2%	51%-75%	2.0%
76%-90%	7.1%	76%-90%	3.4%
91%-95%	9.5%	91%-95%	4.7%
Ανώτερο 5%	15.5%	Ανώτερο 5%	9.0%
Μέσος όρος	6.7%	Μέσος όρος	3.5%

Η εναρμόνιση της άμεσης φορολογίας με την ΕΕ θα άλλαζε την κατανομή του φόρου εισοδήματος όπως δείχνει ο Πίνακας Γ18 (μέρος Β). Όπως θα ανέμενε κανείς, η εναρμόνιση με την ΕΕ οδηγεί σε μείωση των κρατικών εσόδων κατά ΛΚ80 εκατομμύρια περίπου. Η μείωση της φορολογίας ισχύει γενικά για όλα τα επίπεδα εισοδήματος, αλλά το μεγαλύτερο σχετικό όφελος είναι για τις οικογένειες στα μεσαία προς υψηλά εισοδηματικά στρώματα. Αυτό οφείλεται στο ότι αυτή η κατηγορία εισοδηματιών στην Κύπρο δέχεται μεγαλύτερο φορολογικό βάρος από ότι η αντίστοιχη κατηγορία σε χώρες της ΕΕ.

Όσον αφορά τη φορολογία των κερδών των επιχειρήσεων η σημαντική διαφορά μεταξύ Κύπρου και ΕΕ έγκειται στον υψηλό συντελεστή φορολογίας που στην Κύπρο είναι 25%, ενώ στις χώρες της ΕΕ πλησιάζει κατά μέσο όρο το 35%. Όμως, πρέπει ταυτόχρονα να τονιστεί εδώ ότι η τάση σε πολλές χώρες είναι προς μείωση της φορολογίας των επιχειρήσεων για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Επομένως, αύξηση του ανώτερου συντελεστή φορολογίας των κερδών μόνο μέχρι το 30% είναι σκόπιμη για αυτόν το λόγο, αλλά και γιατί αντιστοιχεί με κατώτατο όριο εταιρικού φόρου που έχει εισηγηθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και θα αποφέρει πρόσθετα κρατικά έσοδα ύψους ΛΚ10 εκατομμυρίων περίπου.⁵³

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι η Κύπρος επιβάλλει χαμηλούς συντελεστές φορολογίας στην κατανάλωση και στα επιχειρηματικά και κεφαλαιουχικά κέρδη, ενώ εφαρμόζει υψηλούς συντελεστές φόρου στα μεσαία εισοδήματα σε σύγκριση με χώρες της ΕΕ.

Επιπτώσεις της φορολογικής μεταρρύθμισης

Ο Πίνακας Γ19 παρουσιάζει τις επιπτώσεις στο σύνολο και την κατανομή των φορολογικών βαρών, που εκτιμάται ότι θα είχε η εναρμόνιση της έμμεσης και άμεσης φορολογίας της Κύπρου με τα Ευρωπαϊκά δεδομένα. Συνολικά, τα κρατικά έσοδα αυξάνονται κατά ΛΚ162 εκατομμύρια σε τιμές 1995, ποσό που υπερβαίνει τα

⁵³ Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι ένταξη στην ΕΕ συνεπάγεται κατάργηση του ευνοϊκού φορολογικού καθεστώτος που παρέχει η Κύπρος στις υπεράκτιες εταιρείες. Το ζήτημα αυτό δεν εξετάζεται στην παρούσα μελέτη.

πρόσθετα ΛΚ100 εκατομμύρια που χρειάζονται για να καλυφθούν οι απώλειες που επωμίζονται οι εκτοπισμένοι και παθόντες από την Τουρκική εισβολή. Όμως ΛΚ50-ΛΚ60 εκατομμύρια σε τιμές 1995, που αντιστοιχεί περίπου με 2% αύξηση στο ΦΠΑ, αναμένεται να διατεθεί για μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος, που είναι επίσης αναγκαίο για την εναρμόνιση της Κυπριακής οικονομίας με τα δεδομένα της ΕΕ. Εξάλλου, η κυβέρνηση έχει ήδη αναγγείλει την πρόθεσή της να αυξήσει το ΦΠΑ από 8% σε 10% για το σκοπό αυτό.

Πίνακας Γ19: Επιπτώσεις της φορολογικής εναρμόνισης με την ΕΕ

A. Επιπτώσεις στα κρατικά έσοδα (σε τιμές 1995)

Είδος φορολογίας	Αλλαγή	
	Ποσοστιαία	Εκατομμύρια ΛΚ
Φόρος προστιθέμενης αξίας	100%	220
Ειδικοί φόροι κατανάλωσης	10%	12
Φόρος εισοδήματος	-50%	-80
Φόρος επί των κερδών	9%	10
Σύνολον		162

B. Επιπτώσεις στην κατανομή του φορολογικού βάρους

Εισόδημα	Ποσοστό φόρου στο εισόδημα	
	Πριν την αλλαγή	Μετά την αλλαγή
Κατώτερο 5%	4.8%	9.1%
6% - 10%	7.3%	13.2%
11% - 25%	10.7%	16.0%
25% - 50%	13.7%	17.8%
51% - 75%	15.0%	16.8%
76% - 90%	20.1%	20.3%
90% - 95%	23.6%	21.8%
Ανώτερο 5%	26.4%	22.2%
Σύνολον	18.6%	19.2%

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις στον Πίνακα Π19 η εναρμόνιση του φορολογικού συστήματος της Κύπρου με την ΕΕ αυξάνει τη φορολογία των οικονομικά ασθενέστερων πολιτών. Αυτό οφείλεται στη μετατόπιση του φορολογικού βάρους από το φόρο εισοδήματος στο ΦΠΑ, περιλαμβανομένης της προσθήκης 5% ΦΠΑ σε

είδη πρώτης ανάγκης. Προς αποφυγή της συνέπειας αυτής η κυβέρνηση πρέπει να λάβει αντισταθμιστικά μέτρα μεταξύ των οποίων τα εξής:

- (α) Να χορηγούνται επιδόματα αντί φορολογικές εκπτώσεις (για παιδιά, σύζυγο κλπ.) και μόνο σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα. Με αυτόν τον τρόπο θα ωφελούνται μόνο οι φτωχές οικογένειες, σε αντίθεση με το ισχύον σύστημα που αποκλείει τις οικογένειες αυτές διότι δεν έχουν φορολογητέο εισόδημα.
- (β) Να αυξηθούν η βασική και κοινωνική σύνταξη και άλλες κοινωνικές παροχές που στοχεύουν στην ενίσχυση απόρων οικογενειών όπως είναι ο κατώτατος μισθός, η επιδότηση ενοικίων και σχεδίων αυτοστέγασης των ασθενέστερων οικονομικά ομάδων, η επιχορήγηση προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας και εθελοντικών οργανώσεων κλπ.

Ως παράδειγμα της επίδρασης των αντισταθμιστικών μέτρων ο Πίνακας Γ20 δείχνει τις επιπτώσεις που προβλέπεται ότι θα είχε η φορολογική εναρμόνιση με την ΕΕ αν ταυτόχρονα:

- η φορολογική απαλλαγή για παιδιά αντικατασταθεί με ετήσιο επίδομα ΑΚ200 (που αντιστοιχεί στο όφελος που έχει μια οικογένεια με υψηλό εισόδημα από την φορολογική απαλλαγή), που να χορηγείται μόνο στις οικογένειες με ετήσιο εισόδημα κάτω των ΑΚ5000 σε τιμές 1995, και
- αυξηθούν η βασική και η κοινωνική σύνταξη κατά 10%.

Από τα αποτελέσματα στον Πίνακα Γ20 φαίνεται ότι οι προτεινόμενες τροποποιήσεις μειώνουν το ποσοστό εισοδήματος που πληρώνουν ως φόρο οι οικογένειες με χαμηλό εισόδημα και αυξάνουν το αντίστοιχο ποσοστό για οικογένειες με υψηλά εισοδήματα.⁵⁴ Βέβαια οι αλλαγές εδώ δεν είναι τόσο μεγάλες με αποτέλεσμα οι χαμηλοεισοδηματίες να εξακολουθούν να είναι σε κάπως χειρότερη θέση από ότι πριν την εναρμόνιση της φορολογίας με την ΕΕ (βλέπε Πίνακα Γ19, τμήμα Β).

⁵⁴ Στον Πίνακα Γ20, η στήλη με τίτλο 'πριν' αναφέρεται στις εκτιμήσεις που αντιστοιχούν στην εναρμόνιση χωρίς τις προτεινόμενες τροποποιήσεις και η στήλη 'μετά' στις εκτιμήσεις που αντιστοιχούν στην εναρμόνιση με τις προτεινόμενες τροποποιήσεις.

Πίνακας Γ20: Προβλεπόμενες επιπτώσεις από την εναρμόνιση της έμμεσης φορολογίας και αντικατάσταση φορολογικών απαλλαγών με επιδόματα

Κατηγορία εισοδήματος	Μέσο εισόδημα		Φόρος ως % του εισοδήματος	
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά
Κατώτερο 5%	1522	1670	9,1%	5,4%
6%-10%	2056	2250	13,2%	8,9%
11%-25%	3669	4223	15,9%	14,9%
26%-50%	8550	8717	17,9%	17,5%
51%-75%	13296	13487	16,8%	16,7%
76%-90%	18913	19034	20,3%	20,4%
91%-95%	23191	26237	21,8%	21,9%
Ανώτερο 5%	32220	35452	22,2%	22,5%
Μέσος όρος	12927	13884	19,2%	19,2%

Επομένως, τα αποτελέσματα στον Πίνακα Γ20 πρέπει να ερμηνευτούν ως ενδεικτικά του τρόπου με τον οποίο η κυβέρνηση δυνατόν να αντιμετωπίσει αντιδεοντολογικές επιπτώσεις στην κατανομή του φορολογικού βάρους, που θα προκαλούσε η προτεινόμενη εναρμόνιση της φορολογίας με την ΕΕ. Αν περισσότερα οφέλη που παρέχονται σε μορφή φοροαπαλλαγών (π.χ. φόροι δανείων για ιδιοκατοίκηση, δίδακτρα κλπ) αντικατασταθούν με παροχές που στοχεύουν μόνο σε χαμηλοεισοδηματίες, τότε η κατανομή του φορολογικού βάρους θα γίνει ακόμη περισσότερο προοδευτική.

Γ3.3 Προτάσεις για ισότιμη κατανομή βαρών

Όπως αναφέρεται στην αρχή του κεφαλαίου, μέχρι πρόσφατα στόχος της παροχής οικονομικής βοήθειας προς τους πρόσφυγες ήταν η ανακούφιση στεγαστικών και άλλων βασικών αναγκών, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές απώλειες του δικαιούχου. Όμως, για να είναι ισότιμη η κατανομή του κόστους της εισβολής και κατοχής η οικονομική βοήθεια προς τον κάθε πρόσφυγα πρέπει να αντανακλά την αξία των απωλειών του. Για την επίτευξη ισότιμης κατανομής του *τρέχοντος* ετήσιου οικονομικού βάρους που προκύπτει από την εισβολή και κατοχή και σύνδεση της οικονομικής βοήθειας με την αξία της κατεχόμενης περιουσίας χρειάζεται:

- πλήρης αποκατάσταση της φερεγγυότητας⁵⁵ των ιδιοκτητών ακίνητης περιουσίας στο κατεχόμενο μέρος του νησιού ή
- η πληρωμή επιδόματος ίσου με την ετήσια απώλεια πρόσβασης στους ιδιοκτήτες κατεχόμενης/απροσπέλαστης ακίνητης περιουσίας.

Το καθεστώς που ισχύει σήμερα

Σύμφωνα με το ισχύον καθεστώς το έργο της επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή και την αποκατάσταση της προπολεμικής φερεγγυότητας σύμφωνα με την κατεχόμενη περιουσία κάθε δικαιούχου, έχει επωμισθεί ο Κεντρικός Φορέας Ισότιμης Κατανομής Βαρών που ιδρύθηκε με ομώνυμο Νόμο του 1989.

Το Σχέδιο Φερεγγυότητας, που εγκρίθηκε με τους περί Ισότιμης Κατανομής Βαρών Κανονισμούς του 1995, έχει ως βασικό στόχο τη δανειοδότηση από τον Κεντρικό Φορέα ή τη δανειοδότηση από καθορισμένα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα με την εγγύηση του Κεντρικού Φορέα.⁵⁶ Δικαιούχοι στο Σχέδιο Φερεγγυότητας είναι:

- (α) πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας που πριν από και μετά την εισβολή ήταν και συνεχίζουν να είναι κάτοχοι της ίδιας κατεχόμενης/απροσπέλαστης περιουσίας ή που έγιναν ιδιοκτήτες της περιουσίας αυτής μετά την εισβολή με κληρονομιά ή δωρεά και έχουν κατευθείαν ή μέχρι τρίτου βαθμού συγγένεια με τους πιο πάνω ιδιοκτήτες,
- (β) νομικά πρόσωπα που ήταν και συνεχίζουν να είναι ιδιοκτήτες της ίδιας κατεχόμενης/απροσπέλαστης περιουσίας, μέτοχοι αυτών των νομικών προσώπων και πρώην μέτοχοι που έγιναν ιδιοκτήτες των ακινήτων αυτών των νομικών προσώπων κατόπιν διάλυσης τους, και

⁵⁵ Με τον όρο φερεγγυότητα εννοούμε την ικανότητα κάποιου να είναι αξιόχρεος, διότι έχει την δυνατότητα να παρέχει αξιόπιστες εγγυήσεις στους δανειστές του. Στην περίπτωση των εκτοπισμένων αποκατάσταση της φερεγγυότητας σημαίνει αποκατάσταση της ικανότητας να δανείζονται υποθηκεύοντας την κατεχόμενη περιουσία τους, όπως θα συνέβαινε αν η περιουσία αυτή δεν ήταν κατεχόμενη ή βρισκόταν στις ελεύθερες περιοχές.

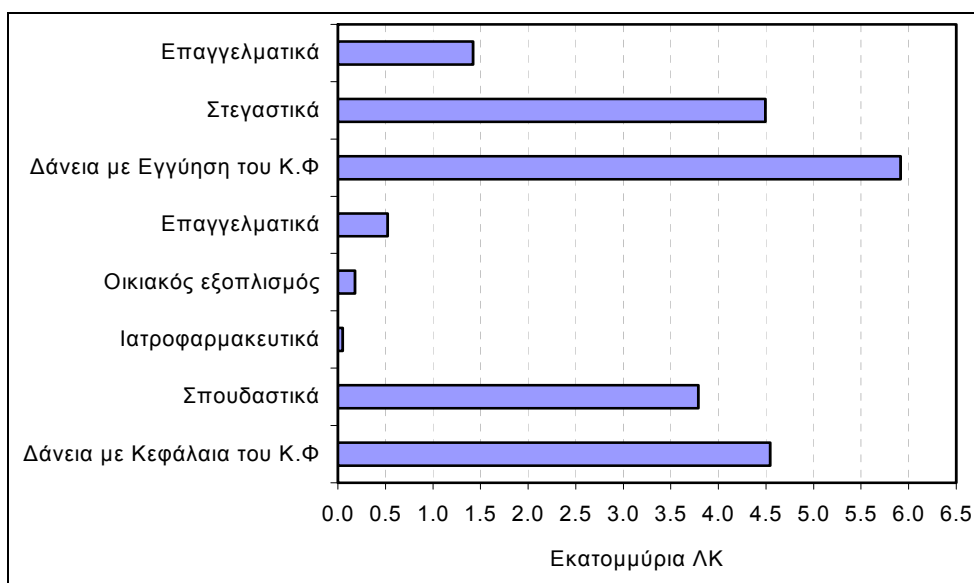
⁵⁶ Ο Κεντρικός Φορέας λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργού Οικονομικών.

(γ) σωματεία και οργανώσεις που ήταν και συνεχίζουν να είναι ιδιοκτήτες κατεχόμενης/απροσπέλαστης περιουσίας.

Για την παραχώρηση δανείου ή εγγύησης υποθηκεύεται η κατεχόμενη περιουσία του δικαιούχου, με εξαίρεση τις περιπτώσεις υποθήκευσεων ακίνητης περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές (ως αντιστάθμισμα της μη υποθήκευσης της κατεχόμενης περιουσίας του δικαιούχου). Από την 31η Δεκεμβρίου 1998, όταν εγκρίθηκαν οι τροποποιητικοί Κανονισμοί του Σχεδίου, η παροχή δανειοδότησης γίνεται μέχρι το 80% της αξίας των κατεχόμενων σε τρέχουσες τιμές. Τα επιτόκια των δανείων, είτε με τα κεφάλαια είτε με την εγγύηση του Κεντρικού Φορέα, επιχορηγούνται κατά 3,5 εκατοστιαίες μονάδες.

Το Σχέδιο Φερεγγυότητας καλύπτει εγγυήσεις και δάνεια για σπουδές, επαγγελματική δραστηριοποίηση, στέγαση και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Επίσης καλύπτει εγγυήσεις και δάνεια σε νεοδημιουργούμενα ζευγάρια, οργανώσεις, σωματεία και ενώσεις προσώπων. Η κατανομή των δανείων και των εγγυήσεων για δάνεια που εγκρίθηκαν από τον Κεντρικό Φορέα το 1998 ήταν όπως φαίνεται στο Διάγραμμα Γ9.

Διάγραμμα Γ9. Κατανομή δανείων και εγγυήσεων του Κεντρικού Φορέα κατά το 1998 (εκατομμύρια ΛΚ)

Το Σχέδιο Φερεγγυότητας, σε σύγκριση με το ΤΑΕΠ, έχει το πλεονέκτημα ότι συνδέει το ύψος της οικονομικής βοήθειας προς το δικαιούχο με τις απώλειες πρόσβασης του. Όμως, το Σχέδιο Φερεγγυότητας από μόνο του δεν είναι επαρκές εργαλείο για την επίτευξη ισότιμης κατανομής βαρών. Ενώ έχει πλεονεκτήματα (π.χ. το χαμηλότοκο και μακροπρόθεσμο των δανείων) ταυτόχρονα υπόκεινται σε περιορισμούς, πέραν αυτών που ισχύουν για δανειοδοτήσεις από τις εμπορικές τράπεζες προς τους ιδιοκτήτες περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές (π.χ. υπάρχει ανώτατο όριο ΛΚ50.000 στο ύψος του δανείου).

Η δανειοδότηση πρέπει βέβαια να υπόκειται σε περιορισμούς ανάλογα με την κατάσταση της οικονομίας. Επομένως, είναι φυσικό να υπάρχουν περιορισμοί στη δανειοδότηση είτε αυτή γίνεται στα πλαίσια του Σχεδίου Φερεγγυότητας είτε σε άλλα πλαίσια. Όμως, για να είναι πραγματικά ισότιμη η φερεγγυότητα, τα κριτήρια δανειοδότησης που εφαρμόζονται για τους ιδιοκτήτες περιουσίας στα κατεχόμενα πρέπει να είναι παρόμοια με τα κριτήρια που εφαρμόζουν οι εμπορικές τράπεζες για τη δανειοδότηση κατόχων περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές.⁵⁷

Στη συνέχεια προτείνονται δύο εναλλακτικοί τρόποι επίτευξης ισότιμης κατανομής των ετήσιων οικονομικών βαρών που προκαλεί η Τουρκική κατοχή, που αποφεύγουν τις αδυναμίες του υπάρχοντος Σχεδίου Φερεγγυότητας. Προτείνονται:

- (α) η μετεξέλιξη του Σχεδίου Φερεγγυότητας σε ένα είδος χρηματοπιστωτικού οργανισμού, ή
- (β) η παροχή κρατικών χρεογράφων στους ιδιοκτήτες κατεχόμενης/απροσπέλαστης περιουσίας.

Δημιουργία χρηματοπιστωτικού οργανισμού

Ένας τρόπος προώθησης του στόχου επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή είναι με τη δημιουργία ενός

⁵⁷ Αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται μόνο πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα σε σύγκριση με το ισχύον Σχέδιο Φερεγγυότητας, για παράδειγμα κατάργηση της επιχορήγησης του επιτοκίου.

οργανισμού, που να λειτουργεί ως Συνεργατική Τράπεζα για τους Εκτοπισμένους και Παθόντες (ΣΤΕΠ) από την Τουρκική εισβολή.

Η ΣΤΕΠ θα χρηματοδοτείται και θα είναι υπό την εποπτεία του κράτους, αλλά θα ανήκει στους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή, ανάλογα με την τρέχουσα αξία της κατεχόμενης ή απροσπέλαστης περιουσίας που εκτιμάται ότι θα ίσχυε αν δεν γινόταν η Τουρκική εισβολή.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της ΣΤΕΠ που θα τη διαφοροποιούν από άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα είναι τα εξής:

- Οι μετοχές στην ΣΤΕΠ θα έχουν ετήσια απόδοση ίση με την εκάστοτε διαφορά του επιτοκίου καταθέσεων και δανεισμού (π.χ. 1,5%) της τρέχουσας αξίας της κατεχόμενης/απροσπέλαστης περιουσίας. Η απόδοση αυτή αντιστοιχεί με την απώλεια πρόσβασης που έχουν ιδιοκτήτες κατεχόμενης/απροσπέλαστης περιουσίας, για τούς λόγους που εξηγούνται στην εισαγωγή του Κεφαλαίου Β2 .
- Το εισόδημα από τις μετοχές θα κατατίθεται σε λογαριασμό του δικαιούχου και θα τυγχάνει φορολογικής και άλλης μεταχείρισης, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του δικαιούχου. Αυτό σημαίνει ότι εύποροι δικαιούχοι θα πληρώνουν ως φόρο μέχρι 40% του εισοδήματος τους από τις μετοχές της ΣΤΕΠ.
- Ο δικαιούχος θα μπορεί να χρησιμοποιήσει τους τίτλους των μετοχών του για εξασφάλιση δανείου μέχρι ενός ποσοστού (π.χ. 80% της τρέχουσας αξίας της κατεχόμενης περιουσίας του) από τη ΣΤΕΠ. Σε αυτήν την περίπτωση θα χρεώνεται με το επιτόκιο καταθέσεων προθεσμίας και δεν θα έχει εισόδημα.
- Οι τίτλοι των μετοχών δεν θα είναι διαπραγματεύσιμοι, αλλά θα είναι μεταβιβάσιμοι με κληρονομιά ή δωρεά σε εξ αίματος ή εξ υιοθεσίας κατ' ευθείαν γραμμή απογόνους του προ της εισβολής ιδιοκτήτη.

Οι δαπάνες της ΣΤΕΠ θα είναι ίσες με τις απώλειες πρόσβασης στις κατεχόμενες Ελληνοκυπριακές περιουσίες, που στα προηγούμενα κεφάλαια υπολογίσαμε ότι το

1997 ήταν ΛΚ250 εκατομμύρια περίπου σε τιμές 1995.⁵⁸ Οι δαπάνες αυτές θα καλύπτονται κυρίως από κρατική χορηγία, την εκμετάλλευση εγκαταλειμμένης Τουρκοκυπριακής περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές και τις τραπεζιτικές δραστηριότητες που τυχόν θα αναπτύξει. Στις περιπτώσεις που κάποιος πρόσφυγας έχει ‘τεκμαρτό’ όφελος από την εκμετάλλευση Τουρκοκυπριακής περιουσίας, τότε το αντίστοιχο ποσό θα χρεώνεται στο λογαριασμό του.⁵⁹

Δεδομένου ότι η ΣΤΕΠ θα παρέχει στους δικαιούχους οικονομική βοήθεια ίση με τις τρέχουσες απώλειες από τις κατεχόμενες περιουσίες (π.χ. το 1997 θα ήταν ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995), θα αντικαταστήσει το Σχέδιο Φερεγγυότητας, το ΤΑΕΠ και, γενικά, όλα τα ισχύοντα ωφελήματα προς τους πρόσφυγες που παρέχονται σε μορφή χορηγιών, φορολογικών ελαφρύνσεων κλπ. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι θα καταργηθεί η κοινωνική μέριμνα προς τους πρόσφυγες, που τώρα παρέχεται κυρίως μέσω του ΤΑΕΠ, αλλά αυτή θα ενσωματωθεί στο γενικότερο πρόγραμμα κρατικής πρόνοιας που ισχύει για όλους τους πολίτες που έχουν ανάγκη την κρατική αρωγή.

Παραχώρηση κρατικών χρεογράφων

Ένας εναλλακτικός τρόπος επίτευξης ισότιμης κατανομής βαρών, χωρίς την ίδρυση ειδικού χρηματοπιστωτικού ιδρύματος, είναι με την παραχώρηση κρατικών Χρεογράφων Απροσπέλαστης ή Κατεχόμενης Ακίνητης Περιουσίας (ΧΑΚΑΠ) προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή. Τα ΧΑΚΑΠ θα έχουν αξία ίση με την εκτιμημένη τρέχουσα αξία της απροσπέλαστης ή κατεχόμενης περιουσίας στο χρόνο της έκδοσής τους και θα εξασφαλίζουν στους κατόχους τους εισόδημα σε μορφή μερίσματος ή/και σε μορφή κεφαλαιουχικού κέρδους.

⁵⁸ Εκτός από την κρατική χορηγία ίσως η ΣΤΕΠ χρειαστεί αρχικά κάποιο δάνειο από την κυβέρνηση για να είναι σε θέση η ίδια να παραχωρεί δάνεια προς τους δικαιούχους. Επίσης, προκειμένου να περιορίσει την κρατική χορηγία προς τη ΣΤΕΠ, η κυβέρνηση δυνατόν να της παραχωρήσει το δικαίωμα να εκμισθώνει χαλίτικη γη στους πρόσφυγες. Το όφελος από τη χρήση της χαλίτικης γης θα αφαιρείται από το μέρισμα των τίτλων της ΣΤΕΠ.

⁵⁹ Το ‘τεκμαρτό’ όφελος στην προκειμένη περίπτωση είναι το ποσό που εκτιμάται ότι κάποιος θα ήταν διατεθειμένος να πληρώσει για να εξασφαλίσει την εκμετάλλευση της Τουρκοκυπριακής περιουσίας αν ίσχυε καθεστώς ελεύθερης αγοράς.

- Το μέρισμα θα ισούται με το εκάστοτε πραγματικό επιτόκιο, δηλαδή τη διαφορά μεταξύ ονομαστικού επιτοκίου καταθέσεων προθεσμίας και του πληθωρισμού (με τα δεδομένα του 1999 αυτό είναι περίπου 1,5%).
- Το κεφαλαιουχικό κέρδος θα είναι ίσο με την αύξηση της αξίας της γης στις ελεύθερες περιοχές και θα ενσωματώνεται περιοδικά στην αξία του χρεογράφου.⁶⁰

Ο διαχωρισμός του μερίσματος από το κεφαλαιουχικό κέρδος και η ενσωμάτωση του τελευταίου στην αξία των ΧΑΚΑΠ είναι επιβεβλημένη για τη διαφύλαξη του δικαιώματος επιστροφής ολόκληρης της κατεχόμενης περιουσίας στους νόμιμους ιδιοκτήτες της. Ταυτόχρονα, το μέρισμα των ΧΑΚΑΠ θα παρέχει οικονομική βοήθεια στους ιδιοκτήτες απροσπέλαστης ή κατεχόμενης περιουσίας που θα αντανακλά την τρέχουσα απώλεια πρόσβασης, για τους ίδιους λόγους που αναφέρονται στην περίπτωση της ΣΤΕΠ που εξετάσαμε προηγουμένως.

Τα ΧΑΚΑΠ:

- θα είναι μεταβιβάσιμα μόνο με κληρονομιά ή δωρεά σε εξ αίματος ή εξ υιοθεσίας κατ' ευθεία γραμμή απογόνους του προ της εισβολής ιδιοκτήτη,
- θα αναγνωρίζονται για σκοπούς δανειοδότησης από όλους τους πιστωτικούς οργανισμούς όπως όλοι οι άλλοι κρατικοί τίτλοι, και
- το εισόδημα τους σε μέρισμα και το κεφαλαιουχικό κέρδος θα τυγχάνουν της ίδιας φορολογικής και άλλης μεταχείρισης όπως άλλα μερίσματα και κεφαλαιουχικά κέρδη από τίτλους ιδιοκτησίας.

Το κόστος των ΧΑΚΑΠ για το κράτος θα είναι ίσο με τις απώλειες πρόσβασης στις κατεχόμενες Ελληνοκυπριακές περιουσίες και θα καλύπτεται κυρίως από κρατική χορηγία. Εδώ ισχύουν ότι και στην περίπτωση της ΣΤΕΠ, δηλαδή τα ΧΑΚΑΠ θα αντικαταστήσουν το Σχέδιο Φερεγγυότητας, το ΤΑΕΠ και όλα τα άλλα ωφελήματα που παρέχονται προς τους πρόσφυγες σε μορφή χορηγιών, φορολογικών ελαφρύνσεων κλπ. Επίσης, όπου ισχύει, από το μέρισμα των ΧΑΚΑΠ θα αφαιρείται

το ‘τεκμαρτό’ όφελος του δικαιούχου από την εκμετάλλευση Τουρκοκυπριακής περιουσίας.

Περιορισμοί

Τόσο στην περίπτωση της ίδρυσης χρηματοπιστωτικού οργανισμού όσον και στην περίπτωση παραχώρησης κρατικών χρεογράφων, απώτερος στόχος είναι οι εκτοπισμένοι και παθόντες από την Τουρκική εισβολή:

- (α) να έχουν οικονομική βοήθεια που να αντανakλά το τρέχον ετήσιο κόστος από την απώλεια πρόσβασης στις περιουσίες τους, και
- (β) να μην απεμπολείται το δικαίωμα τους για επιστροφή ολόκληρης της κατεχόμενης περιουσίας τους.

Οι εισηγήσεις βασίζονται στην υπόθεση ότι η προηγούμενη βοήθεια προς τους ιδιοκτήτες των κατεχόμενων περιουσιών ήταν μικρότερη από τις απώλειες τους. Βέβαια, αυτό δεν ισχύει για ορισμένες ομάδες εκτοπισμένων και παθόντων από την εισβολή, για παράδειγμα τους ιδιοκτήτες επιχειρήσεων που ωφελήθηκαν στα πλαίσια της επαναδραστηριοποίησης της οικονομίας αμέσως μετά την εισβολή. Αναμφίβολα τα χαμηλότοκα δάνεια που δόθηκαν στις επιχειρήσεις αυτές άξιζαν πολύ περισσότερο από τη διαφορά του τόκου που θα πλήρωναν αν αυτοί δανείζονταν στην ελεύθερη αγορά. Αυτό σημαίνει ότι απέκτησαν συγκριτικό πλεονέκτημα να αξιοποιήσουν κερδοφόρες ευκαιρίες σε μια περίοδο που καμιά εμπορική τράπεζα δεν θα τους παραχωρούσε ανάλογα δάνεια και πιστωτικές διευκολύνσεις.

Γενικά, όσοι από τους εκτοπισμένους και παθόντες έχουν ωφεληθεί από τα μέτρα επαναδραστηριοποίησης μετά την εισβολή σε βαθμό που ο κύκλος εργασιών των επιχειρήσεών τους να επανέλθει σε σύντομο χρονικό διάστημα στα προ της εισβολής επίπεδα, πρέπει να θεωρηθούν ότι έχουν αποζημιωθεί για τις απώλειες πρόσβασης στις κατεχόμενες περιουσίες τους και να αποκλειστούν από τα οφέλη της ΣΤΕΠ ή των ΧΑΚΑΠ που προτείνονται πιο πάνω.

⁶⁰ Για τον υπολογισμό του κεφαλαιουχικού κέρδους πρέπει να υπολογίζονται δείκτες της αξίας της γης

Τόσο η δημιουργία χρηματοπιστωτικού οργανισμού όσο και η παραχώρηση κρατικών χρεογράφων για την επίτευξη ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή δυνατόν να έχει γενικότερες επιπτώσεις στην οικονομία οι οποίες δεν πρέπει να αγνοηθούν. Για παράδειγμα, αν τα πρόσθετα χρηματικά ωφελήματα προς τους δικαιούχους τείνουν να χρησιμοποιούνται για καταναλωτικούς σκοπούς και δημιουργούν πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία, τότε η κυβέρνηση πρέπει να επιβάλει περιορισμούς στην ΣΤΕΠ ανάλογους με αυτούς που επιβάλλει στις εμπορικές τράπεζες και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.

Επίσης, λέχθηκε προηγουμένως ότι η παροχή ετήσιας οικονομικής βοήθειας προς τους πρόσφυγες, σε επίπεδο που αντικατοπτρίζει την ετήσια απώλεια πρόσβασης στις κατεχόμενες περιουσίες τους, πρέπει να διαρκέσει όσο καιρό διαρκεί η Τουρκική κατοχή. Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι οι τρόποι που αυτή η βοήθεια παρέχεται προς τους ιδιοκτήτες των κατεχόμενων περιουσιών πρέπει να παραμένουν πάντα οι ίδιοι. Είναι αυτονόητο ότι τα μέτρα που προτείνονται στην παρούσα μελέτη, και κρίνονται κατάλληλα υπό τις παρούσες περιστάσεις, δυνατόν να μην είναι κατάλληλα σε διαφορετικές οικονομικές και άλλες καταστάσεις. Επομένως, είναι σκόπιμο τα οποιαδήποτε μέτρα παροχής οικονομικής βοήθειας προς τους πρόσφυγες να αναθεωρούνται περιοδικά, π.χ. κάθε 10 χρόνια.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι τα προτεινόμενα μέτρα είναι *οικονομικά* δίκαια, διότι συνδέουν το ύψος της οικονομικής βοήθειας προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή με τις οικονομικές απώλειες τους. Όμως, δεν είναι και *κοινωνικά* δίκαια, διότι δεν κάνουν διάκριση υπέρ των προσφύγων με χαμηλά εισοδήματα και αυτών που έχουν περισσότερες ανάγκες, π.χ. μεγάλες οικογένειες. Για παράδειγμα, για να είναι τα προτεινόμενα μέτρα κοινωνικά δίκαια στα οφέλη από τη ΣΤΕΠ ή από τα ΧΑΚΑΠ, δυνατόν να επιβληθεί ειδική φορολογία με πολύ υψηλούς συντελεστές για τους εύπορους δικαιούχους.

Ταυτόχρονα, πρέπει να τονιστεί ότι οποιαδήποτε διαφοροποίηση της οικονομικής βοήθειας ανάλογα με το εισόδημα των δικαιούχων δημιουργεί το ερώτημα ‘πόσο

από τα στοιχεία αγοραπωλησίας γης στις ελεύθερες περιοχές τα οποία τηρεί το Κτηματολόγιο.

περισσότερο πρέπει να πάρουν αυτοί που έχουν χαμηλότερο εισόδημα ή περισσότερες ανάγκες'; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι υποκειμενική και μπορεί να θεωρηθεί ως ορθή ή λανθασμένη ανάλογα με την ιδεολογία του καθενός. Ακριβώς για να διατηρήσει τον καθαρά επιστημονικό χαρακτήρα της, η παρούσα μελέτη δεν έχει ασχοληθεί με το γενικότερο κοινωνικό ρόλο του κράτους, που εκτός από επιστημονικά χρειάζεται πολιτικά και ιδεολογικά κριτήρια για να αναλυθεί.

Βέβαια, η πολιτεία δεν είναι σκόπιμο να πάρει οποιαδήποτε μέτρα για την ισότιμη κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή αγνοώντας το ζήτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΜΜΕΣΗΣ ΚΑΙ ΑΜΕΣΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

Ο υπολογισμός της έμμεσης και άμεσης φορολογίας έγινε με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1996/97 του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών. Το δείγμα αποτελείται από 2645 νοικοκυριά επιλεγμένα με στρωματοποιημένη δειγματοληψία από την ελεύθερη Κύπρο. Παρέχονται ποικίλες πληροφορίες για κάθε νοικοκυριό που λαμβάνει μέρος στην έρευνα καθώς και στοιχεία για κάθε άτομο ξεχωριστά.

Σε ατομικό επίπεδο έχουμε πληροφορίες για τη δημογραφική σύνθεση του νοικοκυριού όπως η ηλικία, το φύλο, τη σχέση του κάθε ατόμου με τον αρχηγό του νοικοκυριού, την οικογενειακή υπόσταση, την εκπαίδευση, την απασχόληση, τα εισοδήματα από εργασία και άλλες πηγές, συντάξεις και κοινωνικές παροχές και άμεσους φόρους). Στο επίπεδο του νοικοκυριού έχουμε πληροφορίες για τα βασικά χαρακτηριστικά και ανέσεις της κύριας κατοικίας καθώς και τις δαπάνες ενός νοικοκυριού για την κατοικία, τα μέσα μεταφοράς, την ένδυση και την υπόδηση, τα τρόφιμα, τις διακοπές, τον οικιακό εξοπλισμό, την εκπαίδευση, την υγεία, την αναψυχή και διάφορα προσωπικά είδη. Έχουμε ακόμα στοιχεία για δόσεις δανείων, επενδύσεις, αποταμιεύσεις κλπ.

Για τον υπολογισμό της έμμεσης και άμεσης φορολογίας χρειάστηκε η χρησιμοποίηση πολλών δεδομένων της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1996/97 καθώς και κάποια άλλα επιπρόσθετα στοιχεία, που θα αναφέρουμε στη συνέχεια. Πρέπει να σημειώσουμε ότι τα στοιχεία που δίνονται βασίζονται σε προσωπικές δηλώσεις των ατόμων που ερωτήθηκαν. Τα στοιχεία είναι ανώνυμα και άκρως εμπιστευτικά όπως προνοεί ο περί Στατιστικής Νόμος και υπάρχει η διαβεβαίωση ότι κανένας δε θα λάβει γνώση των ατομικών στοιχείων, ούτε Δημόσια Αρχή ούτε ιδιώτης.

Φόρος Εισοδήματος

Ο φόρος εισοδήματος που πληρώνει κάθε άτομο καταγράφεται στην Έρευνα όπως το δηλώνουν τα ίδια τα άτομα. Για να εξετάσουμε κατά πόσο ο φόρος που δηλώνεται είναι υποεκτιμημένος, κάναμε το δικό μας υπολογισμό βάσει του υπάρχοντος συστήματος άμεσης φορολογίας.⁶¹ Το συνολικό ακαθάριστο εισόδημα υπολογίστηκε ως το άθροισμα όλων των επιμέρους φορολογητέων εισοδημάτων που δηλώνει κάθε άτομο:

GROSSIN= Εισόδημα από εργασία, αυτοεργοδότηση, επιπρόσθετη εργασία, γεωργία και κτηνοτροφία, συντάξεις, ενοίκια, τόκους, μερίσματα.

Οι φοροαπαλλαγές έχουν ως εξής:

- Τόκοι από δάνεια για στέγαση μέχρι ΛΚ500 και από άλλα δάνεια μέχρι ΛΚ100.
- Ενοίκιο μέχρι ΛΚ300 (για χαμηλόμισθους).

⁶¹ Δεν ήταν βέβαια δυνατό να λάβουμε υπόψη όλες τις πηγές απαλλαγών διότι δεν είχαμε τις απαραίτητες πληροφορίες (π.χ. αναπηρία). Περιλάβαμε όλες όσες είναι σημαντικές.

- Εισφορές σε κοινωφελή ιδρύματα χωρίς αποδείξεις μέχρι ΛΚ150.
- Κοινωνικές ασφαλίσσεις, ταμείο προνοίας, ταμείο υγείας και ασφάλιστρα από ασφάλεια ζωής, (εαυτού και συζύγου): μέχρι το 1/6 του καθαρού εισοδήματος.
- Μερίσματα από δημόσιες εταιρείες: μέχρι ΛΚ1200.
- Εισόδημα από τόκους από καταθέσεις: μέχρι ΛΚ600.
- Εισόδημα από γεωργία και κτηνοτροφία: 30% του εισοδήματος μέχρι τη μέγιστη απαλλαγή ΛΚ3000.
- Σύζυγο ΛΚ500 και παιδιά των 16 χρόνων ή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή στην Εθνική Φρουρά : ΛΚ500το καθένα.⁶²
- Παιδί σε τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Κύπρο ΛΚ1500 το καθένα.⁶³

Επιδόματα: Παιδί σε πανεπιστήμιο στο εξωτερικό	ΛΚ1000
Για κάθε τυφλό άτομο	ΛΚ200
Για κάθε παιδί σε οικογένειες με τέσσερα ή περισσότερα παιδιά	ΛΚ40

Έμμεση φορολογία

Ο υπολογισμός της έμμεσης φορολογίας βασίστηκε στις δαπάνες του νοικοκυριού σε 390 αγαθά και υπηρεσίες.⁶⁴ Οι φορολογικοί συντελεστές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αυτοί των δασμών, του ΦΠΑ και των ειδικών καταναλωτικών φόρων (excise duties).

Οι δασμοί είναι αυτοί που περιγράφονται στο Δασμολόγιο 1999 (Customs and Excise Tariff 1999). Η επιβολή του σωστού δασμού αποτέλεσε για εμάς ένα πρόσθετο πρόβλημα, διότι έχουμε τη δαπάνη κάθε νοικοκυριού αλλά δεν γνωρίζουμε αν αυτό το αγαθό είναι εγχώριο ή εισαγόμενο. Ακόμα, αν είναι εισαγόμενο δεν γνωρίζουμε από ποια χώρα εισήχθη, για να εφαρμόσουμε διαφορετικό δασμό ανάλογα με το αν προέρχεται από χώρα εντός ή εκτός ΕΕ. Έτσι, για το διαχωρισμό των αγαθών σε τρία μέρη (εγχώρια, εισαγόμενα από την ΕΕ και εισαγόμενα από άλλες χώρες), χρησιμοποιήθηκαν τα μερίδια των διαφόρων αγαθών στις συνολικές εισαγωγές της Κύπρου ως συντελεστές στάθμισης (weights). Η έμμεση φορολογία υπολογίστηκε για τις τρεις κατηγορίες δαπάνης και μετά υπολογίστηκε η συνολική έμμεση φορολογία, η οποία παρουσιάζεται στο κείμενο.

Τόσο η άμεση όσο και έμμεση φορολογία ομαδοποιήθηκαν βάσει της εισοδηματικής τάξης στην οποία ανήκει το κάθε νοικοκυριό. Χωρίσαμε το ακαθάριστο συνολικό εισόδημα κάθε νοικοκυριού σε επτά ομάδες: το χαμηλότερο 5%, 5%-10%, 11%-25%, 26%-50%, 51%-75%, 76%-90%, 91%-95% και το υψηλότερο 5%. Η φορολογία που παρουσιάζεται στο κείμενο είναι το άθροισμα του φόρου που πληρώνουν όλα τα νοικοκυριά που ανήκουν στην ίδια εισοδηματική ομάδα.

⁶² Αυτές οι εκπτώσεις μοιράζονται μεταξύ των συζύγων βάση του καθαρού εισοδήματος τους.

⁶³ Το φορολογικό όφελος αυτών των εκπτώσεων να μην υπερβαίνει τις ΛΚ300 (20% των ΛΚ1500)

⁶⁴ Δεν ήταν δυνατόν να βρεθούν οι φορολογικοί συντελεστές για όλα τα 520 αγαθά και υπηρεσίες που είναι στην έρευνα γιατί ορισμένα αγαθά είναι αδύνατο να κατηγοριοποιηθούν από την πολύ γενική και αόριστη περιγραφή τους στην έρευνα.

Μαθηματικό υπόδειγμα υπολογισμού έμμεσης φορολογίας

Η παρατηρούμενη μετά τη φορολογία τιμή ενός αγαθού i , p_i , μπορεί να εκφραστεί σε όρους της τιμής πριν την επιβολή του φόρου, p_i' , και του φορολογικού συντελεστή για το αγαθό i , τ_i' , οπότεν έχουμε

$$(1) \quad p_i = p_i' + \tau_i' p_i' = (1 + \tau_i') p_i' .$$

Η αναλογία του φόρου στην τιμή μετά την επιβολή του φόρου δίνεται από τη σχέση,

$$(2) \quad \tau_i = \tau_i' \frac{p_i'}{p_i} = \tau_i' \frac{p_i'}{(1 + \tau_i') p_i'} = \frac{\tau_i'}{1 + \tau_i'} .$$

Το μερίδιο της δαπάνης ενός αγαθού στη συνολική δαπάνη δίνεται από τη σχέση,

$$(3) \quad w_i^h = \frac{p_i q_i^h}{y^h} ,$$

όπου p_i είναι η τιμή του αγαθού, q_i^h είναι η ποσότητα που καταναλώνεται από το νοικοκυριό h για το αγαθό i και y^h είναι η συνολική δαπάνη.

Ο φόρος που πληρώνεται από ένα νοικοκυριό για ένα αγαθό δίνεται από τη σχέση,

$$(4) \quad T_i^h = \tau_i' p_i' q_i^h .$$

Από τη σχέση (3) η ποσότητα του αγαθού μπορεί να εκφραστεί ως

$$(5) \quad q_i^h = \frac{w_i^h y^h}{p_i} .$$

Αντικαθιστώντας την (5) στην (4) και χρησιμοποιώντας τη σχέση (2) έχουμε

$$T_i^h = \tau_i' p_i' \left(\frac{w_i^h y^h}{p_i} \right) = \tau_i' \left(\frac{p_i'}{p_i} \right) w_i^h y^h = \left(\frac{\tau_i'}{1 + \tau_i'} \right) w_i^h y^h = \tau_i w_i^h y^h .$$

Ο συντελεστής του φόρου διαφέρει ανάλογα με το είδος της έμμεσης φορολογίας, π.χ. ο δασμός που πληρώνεται διαφέρει ανάλογα με τη χώρα προέλευσης του αγαθού. Αν το αγαθό προέρχεται από την ΕΕ ο δασμός που πληρώνεται είναι

$$D_i^h = d_{EU} w_{iEU}^h y_{EU}^h ,$$

όπου

$$w_{iEU}^h = \frac{e_i^h \omega_{iEU}}{y_{EU}^h}$$

και ω_{iEU} = εισαγωγές αγαθού i από ΕΕ / Συνολική κατανάλωση αγαθού I

$$e_i^h = \text{δαπάνη νοικοκυριού } h \text{ για αγαθό } I .$$

Επομένως, $e_i^{h*} \omega_{iEU}$ είναι το ποσοστό δαπάνης νοικοκυριού h για αγαθό i που προέρχεται από ΕΕ.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΙΣΟΤΙΜΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ

Εισαγωγή

Η Κυπριακή οικονομία πριν την Τουρκική εισβολή αναπτυσσόταν με εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς με κινητήριους μοχλούς την εξωτερική και την επενδυτική ζήτηση. Αρχικά η ανάπτυξη της οικονομίας στηριζόταν στη γεωργία και βιομηχανία, ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του '60 άρχισαν σταδιακά να αξιοποιούνται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει η Κύπρος ως τουριστικός προορισμός. Στον υψηλό ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας συνέβαλε σημαντικά και ο κρατικός τομέας, λόγω της έμφασης που δόθηκε στον περιορισμό των καταναλωτικών και την αύξηση των επενδυτικών δαπανών.

Οι συνέπειες της εισβολής στην Κυπριακή οικονομία ήταν καταστροφικές. Η άμεση απώλεια πλούτου και παραγωγικής δυναμικότητας που προκλήθηκε από την επέλαση των Τουρκικών στρατευμάτων και την κατάληψη πέραν του ενός τρίτου του νησιού ήταν τεράστια. Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένα κλίμα αστάθειας και αβεβαιότητας, που επέδρασε ανασταλτικά στην οικονομική δραστηριότητα. Επιπλέον,

- (α) οι επιδράσεις της εισβολής δεν εξαντλούνται το 1974, διότι η αρχική μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος που προκλήθηκε είχε αρνητικό αντίκτυπο και στη μετέπειτα πορεία της Κυπριακής οικονομίας, και
- (β) η συνεχιζόμενη Τουρκική κατοχή και στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης προκαλεί σημαντικές οικονομικές απώλειες στους νόμιμους ιδιοκτήτες των κατεχόμενων περιουσιών.

Στην παρούσα μελέτη, αρχικά εκτιμάται το κόστος της Τουρκικής εισβολής με την εφαρμογή οικονομετρικών τεχνικών για την πρόβλεψη του μεγέθους των διαφόρων δεικτών της οικονομίας που θα ίσχυαν αν δεν συνέβαινε η εισβολή. Ακολούθως, επαναλαμβάνεται η εκτίμηση χρησιμοποιώντας την απλή μέθοδο της καταγραφής των οριστικών απωλειών που προκάλεσε η εισβολή καθώς και των συσσωρευμένων απωλειών πρόσβασης που προκαλεί η συνεχιζόμενη Τουρκική κατοχή. Η δεύτερη

μέθοδος έχει το πλεονέκτημα ότι περιλαμβάνει και το κόστος της εισβολής και κατοχής, που αναπληρώθηκε με τις πρόσθετες προσπάθειες και τις ταλαιπωρίες που έχει υποστεί ο Κυπριακός λαός.⁶⁵

Την περίοδο αμέσως μετά την εισβολή (1976-80) η οικονομία αναπτύχθηκε με πολύ γοργούς ρυθμούς. Ήδη το 1978 η παραγωγή επανήλθε στα προ της εισβολής επίπεδα. Αυτή η εντυπωσιακή ανάπτυξη της Κυπριακής οικονομίας συνεχίστηκε και στην περίοδο που ακολούθησε, με αποτέλεσμα το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων των ελεύθερων περιοχών να αυξηθεί σε βαθμό που η Κύπρος σήμερα να κατατάσσεται από τη Διεθνή Τράπεζα στην κατηγορία των χωρών με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Παράλληλα, η Κυπριακή πολιτεία διέθεσε σημαντικό μέρος των εσόδων της για την ανακούφιση των βασικών αναγκών των εκτοπισμένων και παθόντων από την Τουρκική εισβολή.

Προκειμένου να αναλυθεί ο στόχος επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή πρέπει:

- (α) να εκτιμηθεί κατά πόσο η οικονομική βοήθεια που παρέχει το κράτος προς τους εκτοπισμένους και παθόντες είναι αρκετή, ώστε η κατανομή των οικονομικών βαρών να είναι ισότιμη, και
- (β) στο βαθμό που η κρατική οικονομική βοήθεια δεν ικανοποιεί πλήρως το στόχο επίτευξης ισότιμης κατανομής βαρών, να προταθούν εφικτά μέτρα πολιτικής που να οδηγούν στην επίτευξη αυτού του στόχου.

Πιο κάτω παρουσιάζονται περιληπτικά οι εκτιμήσεις που έγιναν στα πλαίσια της παρούσας μελέτης για το κόστος της Τουρκικής εισβολής και συνεχιζόμενης κατοχής και περιγράφονται, πάλι περιληπτικά, εναλλακτικά μέτρα πολιτικής που στοχεύουν στην προώθηση ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν.

⁶⁵ Όμως, έχει το μειονέκτημα ότι μέρος των απωλειών (κυρίως οι μη ιδιωτικές απώλειες) είναι αδύνατο να καταγραφεί διότι δεν υπάρχουν οι απαραίτητες πληροφορίες.

Μακροοικονομικές επιπτώσεις

Στον Πίνακα Π1 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ την περίοδο της εισβολής 1974-75, την περίοδο μετά την εισβολή 1976-99 και ολόκληρη την περίοδο 1974-99.⁶⁶

Πίνακας Π1: Οι επιπτώσεις της εισβολής στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ΛΚ σε τιμές 1995)

Χρονική περίοδος	Απώλεια
Περίοδος εισβολής: 1974-75	2023
Περίοδος μετά την εισβολή: 1976-97	2177
Ολόκληρη περίοδος 1974-99	4200

Η απώλεια κατά κεφαλήν εισοδήματος λόγω της εισβολής την περίοδο 1974-75 ήταν ΛΚ2023 σε τιμές 1995. Ο αρνητικός αντίκτυπος της εισβολής στη μετέπειτα πορεία της Κυπριακής οικονομίας (λόγω της διαχρονικής εξάρτησης των οικονομικών μεγεθών), συνέβαλε σε περαιτέρω μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά ΛΚ2177 σε τιμές 1995. Συνολικά, η απώλεια στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ λόγω της Τουρκικής εισβολής εκτιμάται ότι ανέρχεται σε ΛΚ4200 τιμές 1995.⁶⁷ Αυτό σημαίνει ότι, με βάση ένα αντιπροσωπευτικό πληθυσμό 700 χιλιάδων κατοίκων, οι συνολικές απώλειες εισοδήματος για την Κυπριακή οικονομία λόγω της εισβολής πλησιάζουν τα ΛΚ3 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995. Σε αυτήν την εκτίμηση δεν λαμβάνονται υπόψη οι ζημιές που αναπληρώθηκαν, ένα θέμα στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως και θα επανέλθουμε πιο κάτω.

Μεγάλο μέρος των αρνητικών επιδράσεων της εισβολής απορρόφησε το κράτος με αύξηση πέραν του 80% των δημόσιων δαπανών την περίοδο 1974-76. Η εμπλοκή του κράτους ήταν απαραίτητη λόγω της προσφυγοποίησης μεγάλου μέρους του πληθυσμού, της μαζικής ανεργίας και της απώλειας μεγάλου μέρους της κοινωνικο-

⁶⁶ Το οικονομετρικό μοντέλο και στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για τις εκτιμήσεις αυτές περιγράφονται στο Παράρτημα Α της μελέτης.

⁶⁷ Οι πιο πάνω εκτιμήσεις εκφράζουν την ποσοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου που προκύπτει από την οικονομετρική ανάλυση και δεν περιλαμβάνουν την ποιοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου από την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού.

οικονομικής υποδομής. Η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική επέδρασε θετικά στην ιδιωτική κατανάλωση και στις επενδύσεις και έδωσε ώθηση στην ανάληψη ιδιωτικών πρωτοβουλιών για επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας. Αν και ενδεδειγμένη υπό τις περιστάσεις αυτή η πολιτική οδήγησε σε αύξηση του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος στο ισοζύγιο πληρωμών, αφού η αυξημένη ζήτηση έπρεπε να στραφεί προς το εξωτερικό για να ικανοποιηθεί.

Η Τουρκική εισβολή επηρέασε όλους τους τομείς της Κυπριακής οικονομίας ιδιαίτερα τη γεωργία λόγω της κατάληψης εύφορων περιοχών. Την περίοδο 1974-75 ο τομέας της γεωργίας μειώθηκε κατά μέσο όρο 20% περίπου και έκτοτε ουδέποτε ανέκαμψε. Ο τομέας της μεταποίησης όχι μόνο επηρεάστηκε λιγότερο από τον τομέα της γεωργίας το 1974-75, αλλά ανέκαμψε και ακολούθησε αναπτυξιακή πορεία μετά το 1975. Η προώθηση της μεταποίησης ήταν μια συνειδητή κυβερνητική πολιτική, δεδομένου ότι η Τουρκική κατοχή ήταν λιγότερο περιοριστική για την ανάπτυξη της μεταποίησης από ότι ήταν για την ανάπτυξη της γεωργίας. Οι επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής στον τομέα των κατασκευών ήταν επίσης ιδιαίτερα έντονες τη διετία 1974-75. Μετά το 1975 ο ρυθμός αύξησης του τομέα ήταν πολύ υψηλός, αλλά το χαμηλό επίπεδο από το οποίο άρχισε η ανάκαμψή του είχε ως αποτέλεσμα να περάσει αρκετός χρόνος (μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980) για να επανέλθει στο φυσιολογικό του επίπεδο.

Ο τομέας του τουρισμού παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον διότι, ενώ το 1974-75 μειώθηκε στα 2/5 του μεγέθους που υπολογίζεται ότι θα είχε χωρίς την εισβολή, μετά το 1975 παρουσίασε μια δραματική αύξηση, που συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η προστιθέμενη αξία του σε σταθερές τιμές δεκαπλασιάστηκε και το μερίδιό του στο ΑΕΠ ξεπέρασε το 20%. Εκτιμάται ότι η Τουρκική εισβολή επιτάχυνε το ρυθμό ανάπτυξης του τουρισμού στις ελεύθερες περιοχές, πέραν του σημείου που θα συνέβαινε χωρίς την εισβολή. Οι εξελίξεις αυτές δυνατό να αποδοθούν στα κυβερνητικά κίνητρα για επίσπευση της ανάπτυξης του τουρισμού (χαμηλότοκα δάνεια, φορολογικές ελαφρύνσεις κλπ) με σκοπό αυτός να αποτελέσει μοχλό οικονομικής επαναδραστηριοποίησης και αντιμετώπισης του οικονομικού αδιεξόδου που δημιούργησε η εισβολή.

Οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης

Οι *οριστικές* ιδιωτικές απώλειες που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή (ιδιωτικά αγαθά που καταστράφηκαν ή κλάπηκαν) υπολογίζεται ότι ανέρχονται σε ΛΚ3167 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Όπως φαίνεται στον Πίνακα Π2, το ήμισυ περίπου των απωλειών αυτών είναι σε μορφή ιδιωτικών οικιστικών μονάδων, περιλαμβανομένου του εξοπλισμού τους. Το υπόλοιπο ήμισυ είναι απώλειες που είχαν υποστεί ιδιωτικές επιχειρήσεις και περιλαμβάνουν κτιριακές εγκαταστάσεις, μεταφορικά μέσα και άλλος εξοπλισμός, εμπορεύματα και πρώτες ύλες κλπ.

**Πίνακας Π2: Οριστικές ιδιωτικές απώλειες
(ΛΚ εκατομμύρια σε τιμές 1995)**

Περιγραφή	Αξία
Οικιστικές μονάδες και εξοπλισμός	1541
Άλλες κτιριακές εγκαταστάσεις και εξοπλισμός	916
Εμπορεύματα και πρώτες ύλες	539
Μεταφορικά μέσα και άλλες οριστικές απώλειες	171
Σύνολο	3167

Οι απώλειες από τη στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης στις περιουσίες που βρίσκονται υπό κατοχή είναι κόστος που άρχισε με την Τουρκική εισβολή και θα συνεχίζεται όσο καιρό διαρκεί η Τουρκική κατοχή. Για τον υπολογισμό των απωλειών πρόσβασης έχει εκτιμηθεί η αξία της κατεχόμενης ιδιωτικής γης με βάση τις αξίες των διαφόρων κατηγοριών γης στις ελεύθερες περιοχές. Θεωρώντας ότι οι ετήσιες απώλειες πρόσβασης αντιστοιχούν με 1,5% περίπου της αξίας της κατεχόμενης γης (δηλαδή τη διαφορά μεταξύ του επιτοκίου δανεισμού και του επιτοκίου καταθέσεων⁶⁸) υπολογίζεται ότι οι Ελληνοκύπριοι ιδιοκτήτες κατεχόμενης γης έχουν υποστεί τις απώλειες πρόσβασης που περιγράφονται στον Πίνακα Π3.⁶⁹ Οι ετήσιες απώλειες πρόσβασης το 2000 εκτιμάται ότι ανέρχονται σε ΛΚ250

⁶⁸ Δεδομένου ότι η κατεχόμενη γη εξακολουθεί να ανήκει στους νόμιμους ιδιοκτήτες της, η απόδοση σε υπεραξία δεν είναι απώλεια επειδή ενσωματώνεται στην τιμή της γης. Η απώλεια αντιστοιχεί μόνο στο γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες κατεχομένων δεν μπορούν να πωλήσουν την περιουσία τους και αναγκάζονται να δανειζονται σε υψηλότερο κόστος από το όφελος (σε υπεραξία) που έχουν από την ιδιοκτησία γης.

⁶⁹ Για την περίοδο 1998-2000 οι αριθμοί στον Πίνακα Π3 βασίζονται σε προβλέψεις.

εκατομμύρια σε τιμές 1995, ενώ από το 1974 μέχρι το 2000 οι ιδιοκτήτες γης στα κατεχόμενα έχουν υποστεί συνολικά απώλειες πρόσβασης ύψους σχεδόν ΛΚ3679 εκατομμυρίων σε τιμές 1995.

Πίνακας Π3: Ετήσιες και συσσωρευμένες ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης (ΛΚ εκατομμύρια σε τιμές 1995)

Έτος	Ετήσια απώλεια	Συσσωρευμένη απώλεια
1975	32	32
1980	68	269
1985	118	751
1990	167	1512
1995	208	2467
2000	250	3679

Εκτός από τους ιδιώτες οριστικές απώλειες λόγω της εισβολής και απώλειες πρόσβασης λόγω της κατοχής έχουν υποστεί και το κράτος καθώς και η Εκκλησία της Κύπρου. Στις απώλειες αυτές περιλαμβάνονται κτίρια και εξοπλισμός, μεταφορικά μέσα και αποθεματικά, μνημεία, δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, δάση κλπ. Οι απώλειες πρόσβασης στην κατεχόμενη κρατική και εκκλησιαστική γη έχουν κόστος ανάλογο του ιδιωτικού κόστους. Όμως, σε αντίθεση με τις ιδιωτικές οι πλείστες κρατικές και εκκλησιαστικές απώλειες δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθούν, διότι αφορούν φυσικούς πόρους και περιβαλλοντικά αγαθά που δεν είναι αντικείμενο αγοραπωλησίας και δεν έχουν τιμή που να εκφράζει τη χρηματική τους αξία. Το ίδιο βέβαια ισχύει και για τις ανθρώπινες απώλειες που προκάλεσε η εισβολή.

Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης λόγω της Τουρκικής εισβολής έχουν υποστεί και οι Τουρκοκύπριοι, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περιουσίες τους στις ελεύθερες περιοχές. Το ετήσιο κόστος υπολογίζεται ότι ανέρχεται σε ΛΚ70 εκατομμύρια, ενώ για ολόκληρη την περίοδο 1974-99 ξεπερνά το ΛΚ1 δισεκατομμύριο (σε τιμές 1995).

Συνολικό κόστος και οικονομική βοήθεια προς τους πρόσφυγες

Σύμφωνα με την εκτίμηση που βασίζεται στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ το συσσωρευμένο κόστος της εισβολής το 2000 είναι ΛΚ3.0 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995, ενώ σύμφωνα με τη μέθοδο της απογραφής αυτό υπολογίζεται ότι είναι πέραν των ΛΚ6,8 δισεκατομμυρίων σε τιμές 1995.⁷⁰ Όπως αναφέρεται προηγουμένως, αυτή η διαφορά οφείλεται στο ότι η εκτίμηση που βασίζεται στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν περιλαμβάνει το κόστος της εισβολής που έχει αναπληρωθεί με τις πρόσθετες προσπάθειες του Ελληνοκυπριακού λαού και με άλλους τρόπους, για παράδειγμα την ξένη βοήθεια και την αξιοποίηση των εγκαταλειμμένων Τουρκοκυπριακών περιουσιών.

Για να καταλήξει κανείς σε προτάσεις ισότιμης κατανομής του κόστους της Τουρκικής εισβολής και κατοχής, οι απώλειες που είχαν οι πρόσφυγες πρέπει να συγκριθούν με την οικονομική βοήθεια που αυτοί αποκόμισαν μέσω του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων (ΤΑΕΠ) και άλλων κρατικών μέτρων. Αυτή η σύγκριση γίνεται στον Πίνακα Π4, όπου φαίνεται καθαρά ότι σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1974-99 η οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή είναι μικρότερη από το κόστος που αυτοί επωμίζονται σε οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Π4, το συσσωρευμένο 'καθαρό' κόστος της εισβολής για τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή και κατοχή στις αρχές 2000 ανέρχεται στα ΛΚ4 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995. Πρόκειται για ένα πολύ μεγάλο ποσό που είναι αδύνατον να καλυφθεί από τις τρέχουσες κρατικές δαπάνες σε εύλογα χρονικά πλαίσια. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι το συσσωρευμένο κόστος της εισβολής πρέπει να αγνοηθεί, αλλά να εξεταστεί στο στάδιο της τελικής λύσης του Κυπριακού που θα συζητείται η πλήρης αποκατάσταση όλων των απωλειών που προκλήθηκαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή.

⁷⁰ Δηλαδή ΛΚ3167 εκατομμύρια οριστικές απώλειες (Πίνακας Π2) και ΛΚ3679 εκατομμύρια απώλειες πρόσβασης (Πίνακας Π3).

**Πίνακας Π4: Σύγκριση οικονομικής βοήθειας και κόστους
(ΛΚ εκατομμύρια σε τιμές 1995)**

Χρονική περίοδος	Κόστος	Οικον. βοήθεια *	Διαφορά
1974-1980	3436	513	2923
1981-1990	1243	886	357
1991-2000	2168	1437	731
1974-2000	6847	2836	4011

* Περιλαμβάνει την αξία πρόσβασης σε Τουρκοκυπριακές περιουσίες.

Προτάσεις για ισότιμη κατανομή βαρών

Για να ανακοπεί η περαιτέρω συσσώρευση απωλειών και επιδείνωση της άνισης κατανομής των οικονομικών βαρών της εισβολής πρέπει η ετήσια οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή να αυξηθεί σε ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Το ποσό αυτό, που πρέπει να αυξάνεται με τον πληθωρισμό και την αύξηση της αξίας της γης, αντανακλά το πραγματικό ετήσιο κόστος που προκαλείται λόγω της στέρησης πρόσβασης στις κατεχόμενες και απροσπέλαστες περιουσίες.

Όμως, για να συνάδει με την αναπτυξιακή πορεία και Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Κυπριακής οικονομίας, η αύξηση των κρατικών εσόδων που είναι αναγκαία για την προώθηση ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών της κατοχής πρέπει να συνδυαστεί με την εναρμόνιση του φορολογικού συστήματος με αυτό της ΕΕ. Στην παρούσα μελέτη προτείνεται αύξηση των συντελεστών φορολογίας στην κατανάλωση και μείωση των άμεσων φόρων στα μεσαία επίπεδα εισοδήματος. Η προτεινόμενη φορολογική μεταρρύθμιση υπολογίζεται ότι θα οδηγήσει σε αύξηση των κρατικών εσόδων κατά ΛΚ100 εκατομμύρια σε τιμές 1995.⁷¹ Το ποσό αυτό συν τα ΛΚ80 του προϋπολογισμού του ΤΑΕΠ και άλλα τόσα περίπου από την αξιοποίηση της εγκαταλειμμένης Τουρκοκυπριακής περιουσίας, είναι αρκετό για κάλυψη των ετήσιων απωλειών (ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995) των ιδιοκτητών κατεχόμενων περιουσιών.

Το ισχύον καθεστώς παροχής οικονομικής βοήθειας προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την κατοχή βασίζεται στο ΤΑΕΠ και το Σχέδιο Φερεγγυότητας, που εφαρμόζεται από τον Κεντρικό Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών. Το Σχέδιο Φερεγγυότητας παρέχει σημαντική οικονομική βοήθεια τους ιδιοκτήτες κατεχόμενων περιουσιών και εξυπηρετεί σε μεγάλο βαθμό το στόχο της επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προκύπτουν από τη συνεχιζόμενη Τουρκική κατοχή. Όμως, με το ισχύον καθεστώς δεν ωφελούνται όλοι οι δικαιούχοι σύμφωνα με την αξία της κατεχόμενης περιουσίας τους, λόγω των περιορισμών που υπάρχουν για την έγκριση δανείου.

Τα εναλλακτικά μέτρα που προτείνονται στην παρούσα μελέτη στηρίζονται στην αρχή ότι η οικονομική βοήθεια πρέπει να παρέχεται σε όλους τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή σύμφωνα με την αξία των κατεχόμενων περιουσιών, όπως αυτή εκτιμάται ότι θα ήταν αν δεν συνέβαινε η εισβολή. Τα μέτρα αυτά είναι:

- (α) η μετεξέλιξη του Σχεδίου Φερεγγυότητας σε χρηματοπιστωτικό οργανισμό που να λειτουργεί ως Συνεργατική Τράπεζα για τους Εκτοπισμένους και Παθόντες (ΣΤΕΠ) από την εισβολή, ή
- (β) η παραχώρηση κρατικών Χρεογράφων Απροσπέλαστης/Κατεχόμενης Ακίνητης Περιουσίας (ΧΑΚΑΠ) προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή.

Η ΣΤΕΠ θα εξασφαλίζει εισόδημα στους δικαιούχους ίσο περίπου με το 1,5% της τρέχουσας αξίας της κατεχόμενης ή απροσπέλαστης περιουσίας τους. Για σκοπούς δανειοδότησης η ΣΤΕΠ θα αναγνωρίζει τους τίτλους κατεχόμενης ή απροσπέλαστης περιουσίας, όπως ακριβώς οι εμπορικές τράπεζες αναγνωρίζουν τους τίτλους περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές. Οι τίτλοι δεν θα είναι διαπραγματεύσιμοι, αλλά θα είναι μεταβιβάσιμοι με κληρονομιά ή δωρεά σε εξ αίματος ή εξ υιοθεσίας κατ' ευθείαν γραμμή απογόνους του προ της εισβολής ιδιοκτήτη. Οι δαπάνες της ΣΤΕΠ θα είναι ίσες με τις απώλειες πρόσβασης στις κατεχόμενες Ελληνοκυπριακές περιουσίες (δηλαδή ΔΚ250 εκατομμύρια περίπου σε τιμές 1995) και θα καλύπτονται κυρίως από

⁷¹ Στη μελέτη αναλύονται οι επιπτώσεις της προτεινόμενης φορολογικής μεταρρύθμισης και προτείνονται αντισταθμιστικά μέτρα προς αποφυγή υπέρμετρης αύξησης της φορολογίας των οικογενειών με χαμηλό εισόδημα.

κρατική χορηγία, την εκμετάλλευση εγκαταλειμμένης Τουρκοκυπριακής περιουσίας και από τραπεζιτικές δραστηριότητες, που λόγω της φύσης της θα είναι υποχρεωμένη να αναπτύξει η ΣΤΕΠ.

Στην εναλλακτική περίπτωση που αντί της ΣΤΕΠ θα δοθούν ΧΑΚΑΠ στους ιδιοκτήτες απροσπέλαστης ή κατεχόμενης περιουσίας, η αξία τους θα αντανακλά την αξία της περιουσίας αυτής στο χρόνο έκδοσής των χρεογράφων. Τα ΧΑΚΑΠ θα έχουν απόδοση (σε μορφή μερίσματος) όπως και οι μετοχές της ΣΤΕΠ. Επίσης θα έχουν κεφαλαιουχικό κέρδος ίσο με την αύξηση της αξίας της γης στις ελεύθερες περιοχές, που θα ενσωματώνεται στην αξία του χρεογράφου. Τα ΧΑΚΑΠ θα είναι μεταβιβάσιμα μόνο με κληρονομιά ή δωρεά σε εξ αίματος ή εξ υιοθεσίας κατ' ευθείαν γραμμή απογόνους. Όπως και στην περίπτωση της ΣΤΕΠ, οι δαπάνες των ΧΑΚΑΠ θα είναι ίσες με τις απώλειες πρόσβασης στις κατεχόμενες περιουσίες (δηλαδή ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995).

Η εφαρμογή ενός από τα δύο εναλλακτικά μέτρα που προτείνονται πιο πάνω θα αντικαθιστούσε το ΤΑΕΠ, το Σχέδιο Φερεγγυότητας και όλα τα άλλα οφέλη που παρέχονται προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή. Τα προτεινόμενα μέτρα λαμβάνουν υπόψη:

- τη διατήρηση του δικαιώματος επιστροφής της κατεχόμενης γης στους νόμιμους ιδιοκτήτες της,
- το όφελος από την εκμετάλλευση εγκαταλειμμένης Τουρκοκυπριακής περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές,
- τη βοήθεια σε επιχειρηματίες στα πλαίσια της επαναδραστηριοποίησης της οικονομίας μετά την εισβολή, και
- τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό και τις γενικότερες επιπτώσεις στην Κυπριακή οικονομία.

Ισότιμη κατανομή οικονομικών βαρών και κοινωνική δικαιοσύνη

Οι εισηγήσεις για ισότιμη κατανομή βαρών που περιέχονται στην παρούσα μελέτη ικανοποιούν το κριτήριο της *οικονομικής* δικαιοσύνης, χωρίς να γίνεται αναφορά στο κριτήριο *κοινωνικής* δικαιοσύνης.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να αγνοηθεί η κοινωνική πτυχή του προβλήματος της ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή. Απλά τα ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης είναι πέραν του ορίζοντα της παρούσας μελέτης, διότι δεν είναι δυνατόν να αναλυθούν μόνο με επιστημονικά κριτήρια. Για παράδειγμα, ένας τρόπος επίτευξης κοινωνικής δικαιοσύνης είναι να επιβληθεί ειδική φορολογία στα οφέλη που θα προκύψουν από τα μέτρα αυτά με υψηλούς συντελεστές για τους εύπορους δικαιούχους. Όμως, πώς ακριβώς πρέπει να διαφοροποιηθούν τα οφέλη (με τη φορολογία ή με άλλο τρόπο) ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του δικαιούχου είναι ερώτημα που εκτός από επιστημονικά χρειάζεται πολιτικά και ιδεολογικά κριτήρια για να αναλυθεί.

Επομένως, οποιαδήποτε μέτρα ληφθούν για την ισότιμη κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή θα είναι μια πολιτική απόφαση και είναι αναμενόμενο ότι θα λαμβάνουν υπόψη ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης. Όμως, σε ποιο βαθμό θα συμβεί αυτό θα εξαρτηθεί από τις κοινωνικές ευαισθησίες αυτών που θα πάρουν τις πολιτικές αποφάσεις.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Artis M and N Lee (eds), *The Economics of the European Union*, Oxford University Press, 1994.
- Bertram C, “Germany moves on,” *Foreign Affairs*, 77, 1998.
- Braumann B, Cyprus: Selected Issues, , External Competitiveness in Cyprus, IMF Staff Country Report 98/98, September 1998.
- Christofides L and P Pashardes, The Gender Wage Gap: A Study of Paid Work in Cyprus, *Labor* (forthcoming).
- Customs and Excise Department, *Customs and Excise Tariff*, Volume I & II, 1999.
- Davidson R and J. MacKinnon, *Estimation and Inference in Econometrics*, Oxford University Press, 1993.
- Deaton, A and J Muellbauer, *Economics and Consumer Behavior*, Cambridge University Press, 1980.
- Deloitte and Touche Tohmatus International, *European Tax Systems*, Financial Times Report, 1995.
- Department of Statistics and Research, *Household Survey*, 1971, Volume I – Housing.
- Department of Statistics and Research, *Income Distribution and Poverty in Cyprus*, 1991.
- Department of Statistics and Research, *Historical Data on the Economy of Cyprus 1960-1991*.
- Department of Statistics and Research., *Demographic Report*, 1997.
- Department of Statistics and Research, *The economic consequences of the Turkish Invasion*, 1975.
- Department of Statistics and Research, *Imports and Exports Statistics*, 1999.
- Department of Statistics and Research, *Family Expenditure Survey*, 1996/97.
- Department of Statistics and Research, *Economic Report*, 1995-1997.
- Department of Statistics and Research, *Statistical Abstract*, 1995-1997.
- Department of Statistics and Research, *National Accounts*, 1995-1997.
- Ernst and Young Web Site: Information about the Tax System in European Countries, 1999.
- Beaudouin E, M Baud-Bovy and A Tzanos, “Cyprus Study of Tourism Development,” *Societe Centrale pour L’ equipement du territoire – Cooperation*, December 1962.
- Hallett H and Yue Ma, “East Germany, West Germany, and their Mezzogiorno Problem: A Parable for European Economic Integration,” *The Economic Journal*, 103, 416-428, 1993.
- Hallett H and Yue Ma, “Real Adjustment in a union of completely converged economies: An example of East and West Germany,” *European Economic Review*, 38, 1731-1761, 1994.
- Harding A, *Microsimulation and Public Policy*, North-Holland, 1996.
- Kakwani N, *Income Inequality and Poverty*, Oxford University Press, 1980.
- Lee C and P Pashardes, “Who Pays Indirect Taxes?” *The Institute for Fiscal Studies*, October 1988.
- Mamuneas T and P Pashardes, Growth and Productivity of Cyprus Manufacturing Industries, 1977-1994', *Ekonomia*, (forthcoming).

- Messere K (ed), *The Tax System in Industrialized Countries*, Oxford University Press, 1998.
- Myles G, *Public Economics*, Cambridge University Press, 1995.
- OECD, *Economic Outlook*, 1986-1998.
- Paiva C, Cyprus: Selected Issues: External Competitiveness in Cyprus, IMF Report 98/98, 1998
- Panayiotou P, F Plimmer, A Panayi and D Jenkins, "Immovable Property taxation in Cyprus," *Property Tax: An International Comparative Review*, ed. William McCluskey, Chapter 8, pp. 163-187, 1999.
- Pissarides C, and G Weber, "An Expenditure-Based Estimate of Britain's Black Economy," *Journal of Public Economics*, 39 (1989), pp.17-32.
- Planning Bureau, *Economic Consequences of the Turkish Invasion and Future Prospects of Cyprus Economy*, April 1975.
- Planning Bureau, *Economic Outlook*, 1991, 1993, 1995, 1997.
- Planning Bureau, *Economic Indicators*, 1996, 1997.
- Planning Bureau, *Οικονομικές Εξελίξεις Κατά τη Διάρκεια των Πρώτων Μηνών του 1999 και Βραχυπρόθεσμες Προοπτικές*, Οκτώβρης 1999.
- Schneider F, Empirical results for the size of the shadow economy of Western European countries over time, Working Paper 9710, Linz University, 1997.
- Spanos A, *Statistical Foundations of Econometric Modelling*, Cambridge University Press, 1993.
- Temple J, The New Growth Evidence, *Journal of Economic Literature*, 37, 112-156, 1999.
- World Bank, *World Development Report*, 1997.